

BARR - HEOL

War Feiz ha Breizh

Plac'h yaouank he faner. (Taolenn gant Zavler Langleiz)

Taolenn

1 - KLERG, Ar gristenien en Emsav	1
2 - Diskouezadeg Xavier Langleiz	5
3 - Pantekost !	7
4 - Barzhonegoù : Abgouelo, Sell ! Aotrou	8
A. Duval, Legadif	9
L. Andouard, Un dafivad am eus bet	10
A. Duval, Petrol an Diaoul	10
R. Broudig, Kemmigan un Tregeriad	11
A. Duval, Ar gazeg	13
5 - KLERG, Prosez war vuhez ha burzhudoù Sant Erwan	13
6 - (Kendalc'h eus a bajenn 89)	22
7 - A. Duval, Vandalezeh	23
E koun va zad	27
8 - KLERG, Ar Rannyezhoù hag an Iliz	30
9 - P. Bourdellez, Foar an arigrap war Afrika	46
10 - Levrioù: G. Planson, E. Koshaneg, Histoire de la nation bretonne	49
J. Kornou, J.P. Giot, Origine et Histoire des Bigoudens	51
O. Mordrel, L'Essence de la Bretagne	53
Y. Malo, L'Eveil de la Bretagne	54
R. Laouenan, Le dernier Breton	57
R. Hemon, Geriadur Istorel ar Brezhoneg	59
11 - J.P. Brown, Stad an traoù e Kembre (1978)	61
12 - L. Andouard, Micheal Mac Liammóir	63
13 - Micheal Mac Liammóir, Mantell Arlekin	64
14 - Ar skinsanterezh hag ar sevel-tiez	76
15 - Ar brezhoneg e kafiv: Roparz Hemon (1900 - 1978)	78
16 - P. Ar Maenour, Eus ar c'hafé da voc'h Breizh	82
17 - Un Tiegezh eus Amerika e Breizh: tud Klots er Roc'h-Krefiv	85
18 - Maoris Ar C'Hollo, Pedif ar gwir Doue	92
19 - Keginerezh: penaos ober bier	100
20 - KLERG, Deiziadur ur person e-kerz gouelioù Pask	102
21 - J. Kergrist, Pardon ar chas	108
22 - L. Andouard, Abadenn an «Amoco-Cadiz»: al lanv du (...)	112
23 - Notennoù ha Keleier	115
24 - Levrioù (Kendalc'h)	126
25 - Ar pab Paol VI (+ 6 a viz Eost 1978)	128

AR GRISTENIEN EN EMSAV

Ar gristenien en Emsav ? Evel ma komprenner ar ger EMSAV, e talvez da verkañ an holl dud-se hag a labour e stumm pe stumm evit adreiñ da Vreizh he gwirioù war gement tachenn a zo, lakomp, politikel, ekonomikel, sevenadurel.

An diazez : Breizh a zo ur vroadelezh diouti hec'h-unan. Daoust d'ar pezh a groder ha d'ar gerioù a implijer a-wechoù, n'eus ket a vroadelezhioù bras na broadelezhioù bihan. Ar ger broadelezh n'eus ket a rann enni. Dre gustumañs kentoc'h eget evit abegoù filozofel eo e komzer eus «isvroadelezhioù», eus «broadelezhioù bras», eus «broadelezhioù bihan», en askont d'an niver bras pe vihan a dud a aparchant outo, ha dre ma vez gouarnet an dud-se gant ur gouarnamant a-ziavaez dezho. Broadoù ha broioù bras ha bihan a zo, met ar «vroadelezh» a zo anezhi hec'h-unan pe n'eus ket anezhi. Alies avat, kuit da lavarout atav, e klask ar gouarnamant hag a zo en e garg teurel evezh ouzh madoù ar broadelezhioù tolpet dindan e vestroni, mougah darn eus ar re-mah evit reiñ pouez da unan anezho : dre bolitikerezh, mererezh, skolioù, armerzh hag all...

Bez'en deus bet ar Sened Vatikan II da studiañ ar gudenn-se, ha «kondaonet» en deus kement tra a denn a-fetepañs da lazhañ ar broadelezhioù, bihan niver an dud anezho.

Ur seurt marc'had a zo etre ar Gouarnamant hag ar Broadelezhioù dindan e ward : ur c'henlabour leal ha frouezhus eo e tlefe bezañ. Alies a-walc'h, ne c'heller ket lavarout e vefe bet en em renket a youl vat ur vroadelezh bennak dindan mestroni Gouarnamant ur vroad krehvoc'h. Dre redi ne lavaromp ket. Ar feuremglev sinet gant dileuridi Breizh ha roue Frañs, e 1532, ez eo d'an istorourien diskleriañ deomp pe e voe un eured a youl-vat, pe un eured dre redi ! Dezho ez eo ivez spisaat ha miret eo bet, gant lealded, divizoù ar feuremglev-se...

Da heul darvoudoù istorel a bep seurt, ez eus bet savet hag en em stummet rummadoù-tud disheñvel o doareoù da welout an traoù, disheñvel o c'hredennoù diwar-benn Breizh : Breizh an amzer dremenet, Breizh an amzer o ren, ha Breizh en amzer-da-zont. Dre-se, meur a stumm da labourat evit Breizh, da oberiañ ha da stourm eviti : darn o reiñ pouez d'un dra bennak, darn all o reiñ ton d'un dra bennak all. Ha gwashaet an traoù c'hoazh gant ar politikerezh «ofisiel», mar kirit, hag a zo deuet a-benn da grouiñ ur bern rakvarnioù ha da beurzsrannañ an dud.

Kement-se, d'hor meno, a zo gwir en holl rankadoù oc'h ober ar bobl vreizhat. Ha n'eo ket souezhus, tamm ebet, ec'h en em gavfe an disrann-se etre ar gristenien o-unan, evit pezh a sell ouzh an Emsav.

Lezel a reomp a-gostez ar Brotestanted, daoust ma'z eus darn hag o deus c'hoariet ur roll pouezus : evel Giez (Guyesse), Alan ar Berr, kement ha menegiñ tud tremenet, ha ma'z eus darn bev c'hoazh ha n'eus nemet gonid da gaout ouzh o daremprediñ.

Diwall mat a reomp ivez da vont re zon er gudenn, pa ne deo ket ret.

Bez'ez eus diforc'hioù —ha diforc'hioù bras—, etre ar gristenien hag alies ez eo ar skritur, da lavarout eo, ar stumm da skrivañ ar yezh, evel un arouez o lakaat a-wel an disparti, an disrann a zo etrezo. Daoust ma skrivomp pelloc'h (Cf. Rannyezhioù). «*Koneriaj ar skritur*» (gant respet d'ar gompagnunezh !) ez eus estreget-se, evit gwir.

Er bloaz 1954, en devoa ranket BARR-HEOL, en em denañ bez'e oa, evel just, abegoù donoc'h eget ar ZH pe ar V e-lec'h an O (Cf. Bev-Beo). Estreget abegoù personel.

P'en devoa rener BARR-HEOL goulennet digant Per-Yann Nedeleg (Doue d'e bardono !) ober un tamm bruderezh war Gannadig Eskopti Kemper, evit *Oferennoù ar C'horaz hag ar Basion* (1965), embannet gant BARR-HEOL, en devoa respontet e oa kement-se un afer brevez ! Gwell gantañ moarvat tevel e-lec'h sikour ur gelaouenn vrezhonek da vevañ. Daoust d'an abegoù personel a c'helle kaout evit dougen dorn d'ur doare-skrivañ disheñvel diouzh hini BARR-HEOL, ne roiet ket da grediñ da zen ne oa, dindan e respont, nemet ur gudenn a zoare-skrivañ, rak, se a vefe izelaat e gouiziegezh, hag hen lakaat da zen bridmouchet.

Kaset hor boa (teir gwech, mar ne faziomp ket), un notennig d'ar gelaouen *Bleun-Brug* evit goulenn ober bruderezh evit **Embannadurioù Barr-Heol evit al Liderezh**, n'hor boa bet respont ebet. Evit traoù ha na gaved neb lec'h ebet a-hend-all !! Pep hini evel just a zo dieub, da c'hras Doue !, met kement-se a ziskouez ez eus disparti e-touez ar gatoliked, ha setu end-eeun ar pezh edomp o klask prouiñ. Sklaer eo evel lagad an naer !

Evit ober gant un dro-lavar nevez : «*Disheñvel ez zo o stumm da ziefennañ an traoù*», ha dre-se ne c'hellont ket skoulmañ un emglev klok etrezo. Nemet e tlefent da vihanañ en em gemer evit m'emaint, ha dibab palioù, pe dachennoù resis, ma c'hellfent kenlabourat ha kenoberiañ, e-lec'h bezañ hign-hagn evel m'emaint abaoe 25 bloaz hag ouzhpenn. 2

E-touez an dud o plediñ gant traoù Breizh, ez eus ur rummad hag a vez graet broadelourien anezho. Marteze e vez dilezet ar rummad-se ha sellet evel tud dahjerus, tud ha na gaso o labour da neb lec'h ebet (Ar re-mañ diouzh o zu a lavar kement all diwar labour ar re all !). Ma ! E-touez ar vroadelourien-se avat, ez eus katoliked eus ar gwellañ, sanket don en o c'hreiz o c'hredennoù relijiel hag o c'hredennoù broadel, ha ne weler ket perak e vefe dav o lezel a-gostez —na lavaran ket evel tud eskumunuet peogwir n'eus ket mui a eskumunogennoù !— met evel tud ha n'eus ket ezhomm da vezañ chalet na prederiet ganto, na da gaout doujans evit o menozioù broadel.

Da bourchas boued-ene ha boued-spered dezho, n'eus nemet div gelaouenn (3 pa lavarin ervat !) : BARR-HEOL, gant e sioù anat, paourentez e venozioù, lakomp ! met en deus gonezet istim tud ha ne dint ket kustum da zaremprediñ an Iliz, kement ha ken bihan, ma skrive unan anezho en ur nevesaat e goumanant, e vefe kerse gantañ ma tegouezhfe gant BARR-HEOL mont da get.

Goude bezañ sonet hor c'hloc'h hon-unan (pep hini a son e gloc'h pa gar, hag evel ma kar !), menegomp IMBOURC'H. Biskoazh evel just, n'hon eus bet abeget he mennadoù nag he falioù. N'emah ket he banniel en he godell ganti, evel ma vez lavaret, rak awenet ez eo gant ur spered kristen, ha plediñ a ra gant kudennoù bras amzer a ren. Met diefed ez eo, ne gav dason ebet en Emsav alies, dre ma'z eo skrivet en ur brezhoneg esoterek, digomprenus. Dav e vefe d'ar gelaouenn «adgoveleañ» he yezh, ha dilezel he sorc'hennoù a ra gaou outi, ha gaou ivez ouzh nerzh ar menoz kristen, e-touez tud an Emsav.

An deirvet kelaouenn ez eo STUDI HAG OBER. Anavezet a-walc'h ez eo labour M. Glanndour evit na vefe ket ret deomp komz diwar e benn...

Teir gelaouenn ? Teir gelaouenn vrezhonek, rak ne gomzomp ket eus ar c'helaouennoù gallek awenet gant ar spered broadel —ne vern penaos, n'eo ket diaes o c'hontañ !— Teir gelaouenn ? Se 'zo nebeut a-walc'h a dra evit magañ, evit kelenn ha kennezhañ broadelourien gristen an Emsav, ha pourchas dezho pennadoù savet en ur yezh hebleg, gwevn, yac'h ha bouedek.

Hag an holl draoù-se a-ziavaez d'an urzhaz katolik, hep bennozh na divennozh a-berzh pennadurezhioù an Iliz. Den ebet karget en un doare «ofisiel» da blediñ gant ezhommoù-spered hag ezhommoù-ene ar vroadelourien-gristen, gant ar riskl zoken da

lakaat ar re-mañ d'en em dreñ a-enep an Iliz... Rak bez'ez eus un dra ha n'eo ket marteze ken anavezet-se : disfiz o deus ar vroadelourien-se diouzh an dud e-karg, en Iliz, hag e fell dezho neuze ober o «jeu» o-unan-penn hep emell ebet a-berzh ar pennadurezhioù.

Betek-hen, hon eus komzet eus «al lennegezh» (kelaouennoù) embannet gant broadelourien gatolik evit broadelourien gatolik. Met estreget «l lennegezh» ez eus ! Setu perak ne vefe ket mat tevel war EMGLEV AN TIEGEZHIOU bevaet gant ar spered kristen ; ken anat ez eo ar spered-se, ma'z eus bet savet, er bloavezhioù tremenet, un EMGLEV all, a-ziavaez d'ar relijion, gant familhoù broadelourien all.

Arabat ankouazh ivez ar strollad anvet KRISTENIEN BREIZH hag a ra bodadegoù-studi-alies e Kistinid (Bro-Wened). Met en deroù e oa bet un tamm mesk a-raok lakaat ar strollad en e sav war an hent mat ; ha tapet dilahs evel-se...

DA GLOZAN

Termenet-spis ez eo avat tachenn ar studiadenn-mañ emaoe'h o paouez lenn. N'hon eus komzet a-barzh ar fin nemet eus ur rummad kristenien : rummad ar vroadelourien. N'hon eus digarez ebet d'ober fae war al labour a ra kristenien gatolik all war dachenn Vreizh, se 'zo sklaer. Hogen un dra vat e vefe, a gredomp, d'an urzhaz katolik donet er-maez eus e groge da deurel sklerijenn ar Gelennadurezh kristen war gudennoù Breizh. Met se 'zo un afer all.

KLERG

Diskouezadeg Zavier Langleiz

SANT-BRIEG 7 MEZHEVEN - 26 EOST 1978

D'ar merc'her 7 a viz Mezheven ez eo bet digoret ez-ofisiel diskouezadeg Z. LANGLEIZ e Levraoueg-Kêr Sant-Brieg.

Un toullad brav a dud a oa deuet ha chomet a-hed an deiz da selaou komz diwar-benn Langleiz, livour, treser, skrivagner. Kalzik eus an dud a oa eno a oa bet anavezet Langleiz gante.

Unan eus ar prezegennoù a voe graet gant an aotrou Floe'h : Langleiz, skrivagner. Telenn a voe gant Myrddin.

Merkomp al lec'h dereat en deus ar brezhoneg en diskouezadeg evel m'en doa e oberoù an arzour ha skrivagner.

Neb a dremeno dre Sant-Brieg ne c'hellan nemet e aliañ start da vont da welout un alberz eus ar pezh eo bet labour Langleiz, rak ul labourer bras eo bet.

An Itron de Bellaing he deus roet he skoazell evit ar pezh a sell ar brezhoneg en diskouezadeg-se.

An daolenn war c'holo **Barr-Heol**, en dro-mañ, a zo bet luc'hskeudennet a-ratozh evit ar gelaouenn gant an Aotrou Gautier, luc'hskeudenner e Ti-Kêr Sant-Brieg. Mil bennozh Doue dezhañ.

6

pantekost !

An Iliz hag a fell dezhi non lakaat da gompren ha da vevañ Mister hon Silvidigezh, gant he lidoù hag he gouelioù, n'he deus ket manket da sevel Gouel ar Pantekost.

Evel ur boked, pe ur gurunenn, ez eo ar *Pantekost* war Gouelioù Pask, ha gant ar *Pantekost* ec'h echu Amzer-Fask...

Goude bezañ kemeret perzh a-unan gant an Iliz, e Pasion hon Salver e-kerz ar Sizhunvezh Santel, ha neuze e gloar e Adsav a varv da vev gant Sul Fask, e welomp hiziv promesa Jezuz o tont da wir : ar Spered prometet o tiskenn evel teodoù-tan war an Ebestel, war an diskibien, war ar merc'hed santel. Hag e krog an Iliz gant he beaj vurzhdus, beaj hag a bado betek fin ar bed...

Gouel bras ar Spered Santel ez eo eta Gouel ar *Pantekost*, ha stad a zlefe bezañ ennomp o lidañ ar Gouel-se en enor d'an Hini a zo e gwirionez madoberour hon eneoù.

Evel-hen e komz hon *C'hredo* diwar-benn ar Spered Santel :

« Me 'gred er Spered Santel,

« a zo Doue, hag a zo buhez,

« a zeu eus an Tad hag eus ar Mab,

« Par d'an Tad ha d'ar Mab eo adoret hag enoret,

« ha komzet en deus dre ar Brofeded. »

Ya, hennezh eo, ar Spered-se, hag en deus komzet dre ar Brofeded, da lavarout eo, dre ar skrivagnerien sakr, evit reiñ dimp teñzor ar Skritur-Sakr.

Hennezh eo, ar Spered-se, hag en deus lakaet da sevel a-hed an amzerioù, e liorzh an Aotrou Doue, ar bleunioù skedus ha leun a c'hwez vat m'eo ar Sent hag ar Sentezed gant o vertuzioù hep o far.

Hennezh eo, ar Spered-se, hag a ro sklerijenn ha nerzh d'an Iliz.

Hennezh eo ar Spered-se, hag a garg hon eneoù gant ar grasoù gonezet gant Hon Salver Jezuz.

Hennezh eo, ar Spered-se, hag e ro dimp buhez dre ar Sakramantoù, dreist-holl ar Vadeziant, ar Gouzoumenn (ar Gonfirmasion), an Eukaristiezh.

Hennezh eo, ar Spered-se, hag a zo madoberour gwellañ ha karantezusañ an holl dud,

an hini a zleomp da garout, da bediñ, da enoriñ, da adoriñ, ha da lakaet ennañ hon holl fiziañs.

Neb a vo fidel d'ar Spered Santel, hennezh a vo galvet da antren un deiz, e gloar an Tad hag ar Mab.

7

AMEN

Barzhonegoù

D'AM MIGNON ROC'H-VUR

Sell !

Sell ! glizhenn ar beure
War c'hiann ar stank,
Stumm enezennoù bev,
Troellennoù moked skañv

Klev ! an aezhenn c'hwek
A sil e-touesk an deil
Galy evnig ar c'hoad
A skilnr eus beg ar gwez,
Ha dinec'h, an alarc'h
A riskl war varr difiñv.

ABGOUELO
1976

Aotrou

Aotrou, peulioù ar santual
A zo c'hoazh en o sav !
Tarzhet ar volz,
Faoutet ar mogerioù,
Kouezhet ar werenn vras
A gonte dimp marzhoù !
Broust ha troell a gresk
Etre ar vein disjunt
War al leur dizeun.
Un avel dreut a sil
Dre amañ a-wechoù...

Aotrou, peulioù da santual
A chom c'hoazh en o sav !

ABGOUELO
Eost 1976

Legadiñ

Peur e c'hello ar rummad 'zo o tiskenn
Lavarout d'ar rummad 'zo o sevel :
—Hep lavarout nep gaou—

«Legadiñ a ran deoc'h en herezh
Ar pezh hon eus bet e susit
A remziad da remziad
A-berzh hon Hendoadoù...
Legadiñ a ran deoc'h
Ar yezh-se savet ger goude ger
Gant spered hag ijin hor gouenn...
Legadiñ a ran deoc'h
Ar savadurioù frammet maen ha maen
Gant nerzh hon divrec'h
Hag intrudu hon tудоù kaezh...
Legadiñ a ran deoc'h an douar-mañ
Difraostet, diveinet, dizouret,
Klozet a dachennoù
Gant kleuzioù douar pe vogerioù bili...
Legadiñ a ran deoc'h pobl ar gwez,
Gouennoù al loened doñvaet
Hag ar plant gonezet da vagañ
Ar chatal mut hag an dud...
Legadiñ a reoc'h hor Feiz
Hor sevenadur, hon Arzoù,
hon Hengounioù...
Legadiñ a ran deoc'h Breizh,
Legadiñ a ran deoc'h Keltia...».

Met ne c'hello ket ar rummad 'zo o
tiskenn
Lavarout d'ar rummad 'zo o sevel :
«Miret hon eus deoc'h, kresket ha kaeraet
Tefizor hor gouenn...»
Peogwir 'vo bet ar rummad 'zo o tiskenn
Ur rummad lezober
Ha lez-da-vont
Ur rummad mevelien doujus
D'an Estren.

A. DUVAL
4 Meurzh 1978

Un dañvad am eus bet...

Un dañvad am eus bet,
Un dañvadig gwenn
A zerede laouen
P'am gwele o tonet.

'Doug an deiz e peure
Geot flour ar mene(z)
Hag en noz e kouske
Betek ar beure.

Plijadur em boa
O flourañ gloan
Va dañvadig bloa(z).
Bremañ em eus poan !

Un deiz a zeuas, siwazh !
Ma tremenas ur bleiz
A reas e breizh
Eus al loen dinoaz.

Un dañvad am boa
Un dañvadig bloa(z)
A lamme dibreder
E prad an Aotrou Maer.

L. ANDOUARD

Petrol an Diaoul

Aon bras am eus
Eus ho mallozh
Laboused drouklazhet
Pesked ha kregin kontammet 10

Gant petrol an diaoul
Diaoul an Arc'hant
Arc'hant ar grokanted
Krokanted hor c'hantved
Kantved ar Spont
Spont an Apokalips !

Laboused ha pesked
Kregin drouklazhet
Traezhennoù kailharet
Aon bras am eus evit an dud
An dud-se kiriek d'an torfed
An dud-se o deus graet
Un Doue eus ar petrol
A zo en em c'hraet
Sujidi d'ar petrol
Ar petrol a gas en-dro
Pep tra en ti
Pep tra er-maez.

Ar petrol-se a zegasas
Sklerijenn d'al lagad
Ha teñvalded d'an ene
Nerzh d'an armerzh
Ha gwanded d'an nerzh-kalon
Aon am eus evit an dud-se
C'hoantek ha diboell
Didruet ha dirastell

Laboused glan ha divlam
Kregin ha pesked dinoaz
Plantennoù ha loeniganed
Annezidi an dour sall
Aon am eus eus ho mallozh
War ho trouklazherien
Pouezañ 'ray war o askre
Pouez divent ho kelanoù

A. DUVAL
27 Meurzh 1978

Klemmgan un Tregeriad

Ar mor, betek an dremmwel pell,
Dre ar prenestr digor-frank,
A seblant un daolenn livet-glas,
Plaen ha seder da c'houlou-deiz
Ur beurevezh heoliet brav.

Na pegen kaer ez eo ar mor !

Kounnaret, pa skourjez ar reier,
Pe habaskaet pa douch outo
Evel un allazig eonennet,
Ha pa walc'h ar bezhin
Astennet e plezhennoù loc'hus...

Na pegen kaer ez eo ar mor !

Mentadur peurbadus e vrusk
Pa zigresk gant an dazre
Ha pa c'hwezh en-dro gant al lano
War an traezh klouar
Da frealziñ va c'horf faezhet...

Na pegen kaer ez eo ar mor !

E defzorioù : bigi, pesked hag evned,
E frond c'hwek a holer glasruzonek,
Betek an disterañ krogen
Betek ar bihanañ kailhenn
Holl a zo din-me...

Na pegen kaer ez eo ar mor !

Na drouk e vez e-pad reverzhioù goañv
Pa youc'h e ganaouenn fin ar bed !
Na treitour ha gouez ha trubard-yud...
Pe peoc'hus ha tener en e voullded
Pa zeu da flouraat an aod.

Na pegen kaer ez eo ar mor !

11

Tro-ha-tro loen doñvaet ha loen-hud :
Ur wech o lazhañ, gwech all o luskellañ.
N'ouzon piv eo sañset bezañ :
Mamm Vadelezhus pe lezamm griz.
A-dra-sur, evel m'emañ e garan

Na pegen kaer ez eo ar mor !

Hiziv an deiz, allaz deomp holl !
Tud an aodoù, pesketaerien.
Estrenien ivez, e c'hellomp gwelet
Penaos ez eo saotret gant an ter-du
Hon mor magerez, abeg hon bezoud...

Na pegen kaer e oa koulskoude !

N'eo ket pell a-walc'h hor Breizh
Eus hudurioù ar «bed nevez»
Peogwir e tremen e-biou dezhi
Da gaoc'haf ha da flistrañ o mare du
Bigi ramzel, arouez un dazont rediet...

Na pegen kaer e oa koulskoude !

Sellit al loened-plu labezet ha gludet,
Bigi mastrouilhet o vourbouilhat en dour lous
Tud mantret oc'h arvestif war ar sec'h,
Dilabour, dic'halloud, gwall reuziet,
En abeg digiriegzh mistri an arc'hant.

Na pegen kaer e oa koulskoude !

Me 'garfe, o ya, me 'garfe da vat
E vefe ma bro un enezenn er mor don :
Evn-houarn ebet a-us dezhi
Na kirri-tan war an henchoù
Hep koun, na komz eus an ter-du.

Neuze, pegen kaer e vefe adarre !

Roparz BROUDIG

Ar gazeg

Skuizhañ 'ra ar gazeg
O vezañ re gorvoet
Re fall-vaget
Re skourjezet
Skuizhañ a ra o klevout aliesoc'h
Eus heiz eget eus kerc'h
Hep morse ur ger dereat
Ha morse ur flouradenn
Nag ur jestr a anaoudegezh vat
Evit he servij feal
Hi ar wellañ kazeg !

Dont a ra da fallgaloniñ
Sevel a ra enni kasoni
Dont a ra da daerif
Dont a ra da enebif
Da skeif, da rual, da zantaf
Re gaset eo bet
Ha trenket eo he gwad.

Breizh eo anv ar gazeg-se !

A. DUVAL
Meurzh 1978

PROSEZ WAR VUHEZ ha BURZHUDOÙ Sant ERWAN

Martoloded a-goñvers :

STEFAN, GAGOU, BOULLANT

Kavet hon eus dija e-kerz hor studiadenn e levr de La Borderie, war «*Vuhez ha Prosez Sant Erwan*», martoloded a-goñvers, p'hon eus komzet eus a Sibilla Remond ar C'hignol : tud eus ar Roc'h oc'h ober koñvers gant porzhioù-mor Gwaskonia. En dro-mañ, e raimp anaoudegezh gant ur mestr-bag eus ar Roc'h hag a veze graet anezhañ Mikael LE BOULLANT (hervez skrid an destenn... latin IN'eo ket hir an istor evel m'emañ pajenn 205-206, testoù 140, 141). E stumm un diviz etre ar varnerien hag an testoù e lakomp an istor-se. **B** (Barnerien) ha **S** (Stefan), anv an test pennañ.

B : Hoc'h anv, mar plij, hoc'h oad hag ho micher.

S : Stefan eo va anv, met an dud a ra Stefan LIROETH ac'hanon. 40 vloaz am eus, ha rollet on evel martolod war vag a mestr Mikael Bouilhant.

B : Touit eta lavarout ar wirionez penn-da-benn.

S : Touiñ a ran.

B : Kontit bremañ hoc'h istor.

S : C'hwec'h vloaz 'zo (= 1324), e miz Meurzh, a gav din, met n'em eus ket a soñj eus an deiz, edon gant ar mestr Mikael eus ar Roc'h ha neuze gant Alan Gagou, ur martolod eus kêr-Landreger, evel don-me, tost da borzh-mor Rouan.

B : Petra a oa en em gavet ganeoc'h ?

S : Setu m'hor boa kollet ur c'hrog-koad (a dalvoudegezh), ha nec'het-bras e oamp Alan ha me. Neuze e oamp en em ouestlet da Sant-Erwan ha goulennet digantañ ar c'hras da adkavout ar c'hrog-se. Mat ! A-benn tri devezh goude, hor boa hen adkavet.

B : E pelec'h ho poa hen adkavet ?

S : E porz-mor Molineaux, en eskopti Rouan, dres dirak hor bag ; savet e oa bet betek eno a-enep da red an dour.

B : Peseurt pedenn ho poa lavaret da Zom Erwan ?

S : Un dra bennak evel-hen am boa lavaret : «Aotrou Sant Erwan, goulenn a ran diganeoc'h-pediñ an Aotrou Doue evit ma c'hellimp adkavout ar c'hrog-koad hon eus kollet. Mar degouezh ganin hen adkavout, e prometant reiñ deoc'h ur gantol-goar ken hir hag ar c'hrog e-unan».

B : Mat ! Met pegeit e oa bet kollet ar c'hrog-se ?

S : E-pad tri devezh evel m'am eus lavaret deoc'h. Anavezet ha brudet ez eo ar burzhud-se e kêr-Landreger».

An test war-lerc'h Stefan, Alan GAGOU, ne reas nemet kadarnaat testeni e genverdead, nemet n'en devoa ket a soñj eus an deiz nag eus ar bloaz. Lavarout a reas ouzhpenn o devoa gouestlet ar c'hrog-koad da Sant-Erwan, en abeg da c'hourdrouzoù o mestr, Mikael Bouilhant.

Mestr ar vag eta a oa Mikael Bouilhant, rak evidomp-ni, an anv BOULLANT a zo diwar ar ger BOUILH : berv, strinkadur. E Kawan, e lec'h m'emañ bremañ o sevel un dachenn-artizanelezh,

da geñver Kerbiged, e oa ur chapel kouezhet en he foull ha dispennet hag a veze graet anezhi : Sant Laorañs ar Bouil-Dour. Er C'hatolikon, e kaver «penn-bouilh» = dour tomm hag a strink eus an douar». Bouilhant a zo kenster d'ar ger «Bervant». Un den bouilhant eta e tlee bezañ, prim da sevel en e avalenn, prest da fuloriñ kercent hag enebet. Amañ eta, un anve-familh, pe ul lesanv. N'eus forzh penaos a-benn ar XIV^{et} kantved dija, e oa kalz a lesanvioù da vezañ anvioù-familh.

Anv ar martolod GAGOU avat, a zo meur a gudenn d'e heul. Da gentañ, dre ma kaver anezhañ dindan ivez dindan ar stumm GAGON, da vihanañ en dornskrid embannet gant de La Borderie, ha ne weler ket kaer petra a c'hellfe orin an anve-se. GAG, marteze, pe un anv da vezañ lennet GAGON pe gentoc'h GAGNON (Gwel. Ernod Spis-c'heriadur ar Brezhoneg-Krenn, paj. 251, ha c'hoazh ne roe Ernod nemet GAINOU... —diwar gagn, na petra 'ta !!!). Gwell eo moarvat sellout GAGOU evel un anv deuet diwar GAG = satouilh, saoz, dalc'het en e gomz, anavezet evel anv-familh.

Ar pep diaesañ, met hep mar ebet, ar pep talvoudusañ ha bourrusañ, ez eo anv ar martolod all : anvet Stephanus, dictus LIROITZ. Met gwelomp da gentañ penaos ez eo skrivet an anv-se, pe gentoc'h al lesanv-se peogwir e lavar al latin STEFAN lesanvet LIROITZ.

— Liroitz, paj. 205, hag adskrivet evel-se war roll an testoù en taolennoù dibann-levr.

- Liroeis, paj. 431 (rann ar gardinaled).

- ha neuze Lyrois, paj. 577, en ACTA SANCTORUM.

Dav e vefe gouzout da gentañ penaos e vez distaget an anv-se, ar pezh ne deo ket aes da zivinout diwar stummoù ken pell an eil diouzh egile ! Hep kontañ ma vefe tu marteze da skrivañ L'Iroitz !!! Kemeromp eta dibenn an anv oc'h echuiñ en S pe e TZ. Mar kemeromp Lioeis - Liroes, ne c'heller ket tennañ kalz a dra nemet, marteze, dre rannañ an anv e daou : Lir-Oes ha kompren Oes-Lir, da lavarout eo Oad (Hoal) Lir. Pe mar rannomp an anv evel-hen L'Hiroes gant an L' o verkañ ar ger-mell gallek Le, a welomp aliezik e levr La Borderie, hor befe (H)iroes, hag (H)iroes a zo un anv anavezet d'ar c'houlz-se HIROES = Hiroad. Met ranket hon eus lakaat an H evit kinnig an droidigezh-mañ. Pe neuze IR = Glas, frest, evel e kembraeg ?

Biken avat, ne zeuimp a-benn da ziskoulmañ hor c'hudenn, mar en em lakaomp da rannañ ha da zisrannañ ar ger evel-sel Ar gwellañ-holl, hep mar ebet, ez eo hen kemer evel m'emañ, ha lenn neuze LIROITZ pe en ur zerc'hel kont eus ar skriturioù all : LIROETZpe LIROEITZ

Met an TZ e levr La Borderie, a zo un taol-esa evit merkañ ar gensonenn TH (dous pe galet). Da skouer : BRELEVENETZ (pe gentoc'h BRELEVERNETZ), TRESDRETZ, pe TREYDRETZ, pe TREYDREZT... evit parrezioù anvet en deiz a hiziv : Brelevenez (Berlawenez) ha Tredrez, met anat deoc'h ar Z en div barrez-se o talvezout gwechall TH (dous pe galet).

Met kaeroc'h 'zo, en ur stumm ! Rak paj. 16, e lenner kement-mañ e levr de La Borderie : «*Soñj en deus (an test) eus un intañvez anvet LEVENITZ eus parrez Peurid-ar-Roc'h*». LEVENITZ anat deoc'h a zo evit LEVENEZ distaget LEWENETH en amzer-se. An TH eta o talvezout koulz evit an TH kalet evel evit an TH dous.

Bremañ e c'hellomp lenn e brezhoneg mat lesanv hor martolod : LIROEITH pe LIROETH. Ha setu diskoulmet hor c'hudenn. Rak... Rak en deiz a hiziv, e vefe lavaret LIRWEZH (h) pe LIRWAZH). Da lavarout eo LIR - (g)WAZH = Gwazh (kanol) Lir. Hennezh e oa, d'hor meno, en amzer Sant Erwan, anv an dachenn-vor bet brudet er bloavezhioù-mañ en askont d'an enklaskoù graet da zizoleiñ eoul-maen : la Mer d'IROISE, evit ober gant un dro-lavar anavezet ervat e galleg.

Ar skritur «ofisiel» IROISE a vefe neuze ur skritur faos, e meur a geñver. LIRWAZH a zo sklaer-tre GWAZH LIR, Kanol, Vor LIR. Dre eno, e rank an holl vatimantoù tremen, hag un anv kozh-tre a zo hep mar ebet stag ouzh al lec'h-se. Hag anv LIR, doue ar mor eo en defe ! D'hor meno n'eus ket ezhomm da glask hiroc'h... Met neuze, petra 'vefe L'IROISE ? C'hoazh ur wech, ur skritur faos. Met hor brezhoneg —mar deo gwirion !— KANOL IS petra a c'hellfe bezañ ? Un dra bennak evel-hen : KANOL - LIS, gant LIS levezonet gant ar galleg (?) evit LIR.

Bremañ, evit pezh a sell ouzh hor STEPHANUS NAUTA TRECORENSIS dictus LIROITZ n'eo ket diaes ijinañ penaos en devoa tapet e lesanv : alies a-walc'h e tremene dre eno da vont etrezek porzhioù ar c'hreisteiz, (Bourdel hag all) hag e komze alies eus LIRWETZ, en askont d'ar riskloù a zo war an tu-se, pe en abeg d'un darvoud dreist-ordinal en em gavet gantañ hag a gonte hag a ziskonte. Ha neuze dre forzh klevout gantañ LIRWEZH ! LIRWEZH !

Menegompz da echuiñ e vez skrivet bremañ MOULINEAUX ar porzh-mor skrivet MOLIGNEAUX en hol levr ; nepell emañ diouzh Rouan, e kanton ar «Grand-Couronné». Resis-tre eta ez eo an danevell.

KLERG

Dall Rokamadour

Embannet ez eus bet war VARR-HEOL, niv. 88, ur gontadenn Nedeleg gant an titl : Den dall Rokamadour. Ur gontadenn n'eo ken, eviti da vezañ diazezet war un istor gwirion a gaver an tammoù anezhañ e meur a desteni (La Borderie, dreist-holl, pajennoù 226, 227, 265, 278, 284). Setu eta amañ an istor-se.

*
* *

E dibenn ar bloaz 1318, 15 vloaz goude marv Sant Erwan, ec'h en em gavas e Landreger un den o tonet eus eskopti Lemojez, eus a-ziwar-dro Rokamadour. Dall e oa ha renet e oa gant ur c'hi. Ne oa ket eus ar re yaouankañ, pa oa 60 vloaz bennak. Hervez an holl destenioù lakaet a-gevret, e c'heller lavarout ec'h en em gavas an dall e Landreger war-dro deroù an Azvent, hag e chomas eno e-pad 5 sizhun, betek miz Genver. Evit bevañ, ez ae eus an eil ti d'egile da c'houlenn an aluzen (ostiatim = eus an eil dor d'eben).

Gwelet e veze en-dro da vez Sant Erwan alies, evel just, hag eno, e pede a-greiz kalon, juntret e zaouarn gantañ. Pedit a rae en e yezh, ha tud hag a oa kustum a-walc'h diouzh yezh Okitania, o deus bet restet dimp (skrivet e latin) pedenn an dall : Teir frazennig : «*Sancte Yvo, redde michi claritatem meam*», «*Sancte Yvo, redde michi claritatem*», «*O Sancte Yvo, ad vos me voveo, et peto a vobis reddi michi visum meum*». Biskoazh moarvat, ne oa ket adskrivet ar frazennoù-se en okitaneg, ken na oant bet embannet war VARR-HEOL (niv. 88), troet diwar al latin gant an Tad Silvan Toulouse, person Trepou, e-kichen Kaortz. Setu eta ar frazennoù-se, da vihañ an hini gantañ hag an hini diwezhañ :

«*Sant Ives, reddètz-me la clartat*», «*O Sant Ives, ieu m'avodi a vos, e vos demandi de me rendre la vista*». Nebeut-tre a gemm a zle, bezañ etre an okitaneg-se hag an hini a lavare an dall, er XIV^{vet} kantved, rak doare-skrivañ an okitaneg peurunvan a zo diazezet war ar yezh kozh... Met kent mont hiroc'h, setu, e brezhoneg, ar pezh a lavare an dall kaezh : «*Sant Erwan, daskorit din va sklerijenn (va gweled)*», «*O Sant Erwan, en em ouestlañ a ran deoc'h hag e c'houlenn diganeoc'h daskor din va gweled*».

Etre pemp sizhun ha c'hwec'h sizhun e oa chomet an Dall e Landreger, hag e c'hellomp estlamiñ ouzh e nerzh-kalon hag ouzh e feiz ; met, war-bouez klevout pedenn an Dall, e oa deuet a-benn Sant Erwan da zeskiñ un tamm okitaneg bennak, hag e roas dezhañ e vennad !

Ken lies gwech ha ma veze graet ur burzhud, e veze gouel e Landreger hag unan eus an testoù, an Itron Teofania, a lavar deomp e oa bet levezet vras e Landreger, pa oa bet paret an Dall. Ar pezh a c'hellomp intent evel-hen : sonet ar c'hleier ha graet prosesion, ha kanet kantikoù en enor da Zoue ha d'e Sant bras. Kement-se ivez a ziskouez e oa anavezet ha karet Den Dall Rokamadour.

Pa guitaas hemañ Landreger, da zistreiñ d'e vro, e lezas unan war e lerc'h : e Gl ! N'en devoa mui ezhomm anezhañ ; mennout a eure en em zispartiañ diouzh e gompagnun feal, ha sur-mat n'eo ket hep kalonad, met evit ma vije, war e lerc'h, evit Landregeriz hag ar berc'herined a zeuje da bediñ war vez Sant Erwan, un TEST bev eus ar burzhud kaer graet en e geñver-eh : «*Hennezh eo ki den Rokamadour a oa deuet amañ dall hag a zistroas d'ar gêr, o welout ken sklaer ha n'eus forzh piv, hag o tishañvalout ervat al livioù an eil diouzh egile !*»... Un dra bennak evel-se a lavare ar bobl, pe veze goulennet digant da biv e oa ar c'hi-se a veze o pourmen dre gêr, evel ma plije dezhañ, ha zoken en-dro da vez Sant Erwan, moarvat !

Ma ! Ne vefemp ket estonet, tamm ebet, e vije bet roet d'ar c'hi un anv nevez. Divinet hoc'h eus pehini : Rokamadour ! Met n'emañ ket se e levr La Borderie (va digarezit !).

ANVIOU AN TESTOU

Istor Dall Rokamadour a zo ennañ un toullad kaer a anvioù a dalvoudegezh vras (d'hor meno) e-keñver ar yezh, rak en dro-mañ eo bet lezet digemm, koulz lavarout, an anvioù-se, hep o zreiñ e latin... Ur fazi bennak a c'hellfe bezañ en hor stumm da gompren an anvioù-se, met degas a raimp kement prouenn a c'heller da gaout, en doare da sikour ar furcherien da zont.

Kement ha sklaeraat an traoù evit pezh a sell ouzh Herve eus Gwelou, genidik eus parrez Plounez, setu amañ penaos e kaver e anv skrivet ; rak, alies eo bet skrivet, o vezañ ma oa o chom e Landreger, ha ma oa bet galvet da dest evit un toullad brav a vurzudoù : *Herveus de Golovia, Arveo de Goelo, Herveus Glovie, Herveus Golorie, Herveus Golien, Herveus Golien...* Hag eñ

e-unan a oa bet paret dre zellidoù Sant Erwan eus ur boan en unan eus e zivesker : bet ur pennad mat pleget, hep na c'hellfe hec'h astenn... GOLOVIA, evel ma ouzer, a zo stumm latin anv ar Gwelou ; rannvro Pempoull, mar kirit.

Lezel a reomp a-gostez anv TREGRUM, TERGUM, hag a zo evit parrez TREGROM, un anv aes-tre da reizhañ.

Setu amañ Teofania, relicta (intañvez) Gwilherm GLOROYET ! Teofania a zo sklaer : anv an Epifaniaz an hini eo pe gentoc'h Teofaniaz. GLOROYET a zo, d'hor meno, ken sklaer all ! Lenn a reomp GLAOURAOUIET, da rannañ e daou c'her GLAOUR ha RAOUIET. Pep hini a c'hell intent an anv-se evel ma plij dezhañ, met anat deoc'h emañ an daou c'her-mañ **glaour**(enn) ennañ ha neuze **raouiet**. Ha kaeroc'h 'zo : anavezet ez eo bepred an anv-se e lec'hiennoù 'zo eus Bro-Dreger, ha kollet e kornadoù all. E Rospez (kanton Lannuon, ez eo anavezet gant lod eus an dud). E Plouared ne seblant ket bezañ anavezet ken, nag er C'houerc'hed: Anjela Duval ne ouie ket anezhañ. Jul Gros avat, hen anavezet ervat... **Glaouraouiet** : *un den den raouiet, karget e gorzailhenn*, evel ma c'hoarvez a-wechoù, pe zoken anv unan bennak dezhañ ur vouezh raouiet ha poan dezhañ o kaozeal ken c'hlaourus... Ul lesanv da Wilherm Teofania ?

Lavaret e vez, pa vez ar vaouez mestrez en ti : ganti emañ ar bragoù. Ma ! Setu amañ unan hag a zlee bezañ ar bragoù ganti, rak lesanvet ez eo he gwaz diouti : **Derianus de Gorbigen**, rak kemer a reomp an anv GORBIGEN, diwar KORBIGENN evel lesanv ur plac'h... Gwelomp eta petra a c'hellfe bezañ an anv-se.

Anavezet ez eo bepred ar ger KORBIGENN gant darn eus an dud e Logivi-Lannuon, hag e Ploubêr, evit lavarout «*ibil, pik da blantañ legumaj, ha traoù evel se*». «*Plantaouer*» (diwar ar galleg) a glever ivez.

An anv CORBIC a zo anavezet ivez a-hend-all evel anv-familh (gwelout Gourvil, anvioù-familh). Neuze e vefe KORBIGENN anv ur vaouez evel ROBIG, ROBIGENN. Setu da vihanañ ar pezh a ginnigomp, met amañ e c'hellfe marteze talvezout hepken : **Derian paotr e gorbigen**, *unan bennak o pourmen gant e gorbic, pe o kaout ur gorbic ispisial ?* Diaes eo gouzout. Eus a belec'h e teue ar ger-se ? Eus KORR = bihan ? ha PIG = labous(?). Marteze anv ul labous-mor bennak da dostaat ouzh KORLUSK(es) = piked-mor? Kinnig a rafemp, met hep bezañ sur tamm ebet, tostaat an anv-se ouzh an anv MORBIG. Techet ez eo ar morbiged da lammikat war an traezh, evel o pompadiñ ! Kompren a rafemp eta ; pompaderez, sac'h-ardoù, «*Madam Tiek*»... Pe neuze «*ur plac'h hag a blij dezhi*

flammañ pikat : ur bikez, ur big anezhi ? ar pezh a rofe da gompren perak ez eo deuet ar ger da vezañ implijet evit un dra hag a servij da «bikat» traoù ? Diaes ez eo gouzout ! Degasomp da soñj en ur dremen e kaver anvioù-laboused evit binvioù evel laouenah, sparfell, daou anv dezho ar memes ster : ur benveg d'ober arroudennoù da lakaat pe da zouarifi patatez. E Kawan avat, e leverer «KORNBIG» ha n'eo ket KORBIGENN...

klaskomp bremañ un nebeut anvioù aes-tre da ziskleriañ (d'hor meno !), paj. 223 : Petronilla **Alani Fabri** : Petronilh gwreg Alan AR GOV, peogwir e talvez Faber : gov, marichal.

Neuze e lennomp Daryanus RACHEL, paj. 225. O vezañ ma'z eo RACHEL un anv-plac'h, e welfemp amañ anv mamm pe bried an Derien-se, kentoc'h eget un anv-tiegezh.

Er bajenn 226, e kavomp Johannes RADULPHI. Troidigezh latin an anv RAOUL ez eo. Un anv a orin germanek ez eo.

Setu bremañ anvioù un tamm brav diaesoc'h. Un tamm sport, evel ma vez lavaret, a zo da vezañ 'm eus aon.

E-touez ar re a oa bet test eus pareañs Dall Rokamadour, e kavomp daou zen hag a c'helle bezañ breudeur : Rollandus PAULORE ha Gelebertus PAHULORE (PAULORE, paj. 280) ; n'eo ket hemañ eo a oa test, e gwirionez, met e wreg «Hazvisiä».

Dav ez eo kemer an anv-se evel m'emañ, ha klask hen kompren evel m'emañ. Lenn a rafemp eta PAV LORE. Lore o vezañ anv ar blantenn anavezet mat hag a gaver, da skouer, en anvioù kozh evel BOLLORE = BOD-LORE. PAV a dalvez Pav, na petra 'ta ! Peurvuiañ e talvez da verkañ «troad ul loen» met ivez a-wechoù «kraban» «dorn». N'eus ket ezhomm da reiñ skouerioù, pa'z eo anavezet mat ar ger. Amañ, pa gomzer eus tud, e tleer kompren moarvat : «kraban» ha lenn neuze «Kraban-Lore».

Er Grenn-Amzer, e veze kenstrivadegoù (lakaomp tournamantoù, mar kirit !) a bep seurt, met dreist-holl war ar varzhoniezh, hag an hini a c'honeze a veze roet ur gurunenn pe ur bod-lore evel arouez-trec'h. Gallout a reomp krediñ ez eo alese e oa deuet al lesanv PAVLORE. Tregeriz, bet troet a-viskoazh da farsal, o devije bet lesanvet PAV-LORE = kraban-lore unan kustum marteze da c'honit «lore» pe unan o poufal betek re gant e lore ! Arabat ankouazh e talvez bepred ar ger **lore** kement ha berzh-mat ; da skouer : «ur bern lore o deus gonezet en arnodennoù».

Da harpañ hon diskleriadur hon eus anv un den all hag a gavimp en istor Rannoù, un den dall eus Lanngoneri Plougoukant hag a gavimp diwezhatoc'h. Hemañ, daoust ma oa kouezhet war e bern en ur puñs don a oa war blasenn Landreger, ne ket bet gwall-ofrajat e benn, ha sampar e oa en em gavet dambrest,

peogwir, d'ar c'houlz ma tigoras ar prozez da lakaat Sant Erwan war roll ar Sent, e oa aet da bardonañ da Sant Jakez Kompostella, heñchet gant EUDO FALLORE. Evel-se ne c'hellas ket dougen testeni war ar pezh a oa en em gavet gantañ.

De La Borderie avat, en taolenoù e fin e levr a verk kement-mañ, paj. 506 Eudo FALLOR, FALOR, hag izeloc'h FALLOR (= gwel.) Eudo. Gwir eo e oa diaes gouzout peseurt stumm reiñ da anv an EUDO-se, peogwir emañ e anv bep tro, da lavaret eo div wech, en dro-lemel pe ablativel hag evel ma oar ar re oar un tamm latin e teu an anvioù en OR da echuiñ en ORE, en ablativel.. Hogen er bajenn 288, e kaver Eudo FALLOR hag er bajenn 290 «FALOR(e)» gant un L hepken.

E latin avat, n'eus FALOR ebet evel anv ; hen kaout a reer hepken evel verb : kentañ gour an doare-diskouezañ er stumm gouzañvat, diwar FALLO = touellañ, tromplañ a ran. Met evel anv, n'eo ket meneget zoken e Geriadur bras Ducange. Dav deomp neuze hen kemer evel un anv brezhonek ha lenn FALLORE ha klask hen diskleriañ evel-se, ouzh hen keñveriañ ouzh PAVLORE. Lennomp neuze FAL-LORE.

Petra eo FAL = drouk ? Drouklure, Fall(-lore) ? Marteze, hogen kalz eeunoc'h a zo ! FALL a dostafemp neuze ouzh ar verb FALLOUT, verb hag a zo deuet a-benn bremañ da zistroadañ e kalz a rannyezhoù ar verb «Mennout». Diwar al latin FALLERE an hini e teu «fallout», da lavarout eo «mankout», hag e oa sur-mat ar ster kentañ anezhañ «mankout», «kaout ezhomm». En deiz a hiziv, e talvez alies ar verb «mankout» kement ha «mennout», «kaout c'hoant», «kaout ezhomm», «dleout».

FALL-LORE a zo eta MANK-LORE, an hini a vank al lore, a c'hwit war al lore ! Daoust hag en defe an anv-se da ober gant PAV-LORE ? Unan oc'h ober berzh, egile oc'h ober chat ? Un asez «Poulidor» ? Arabat sachañ re war ar fiseleñn !!!

Chom a ra ganeomp da ziskleriañ an anv diaes-holl ! Diskleriañ anv Kure Landreger «custos reliquiarum» : mirer ar relegoù, ar beleg karget da ziwall Relegoù ar Sent ha da deurel evezh moarvat ouzh bez Sant Erwan.

Pa oa bet goulenet e anv digantañ en devoa respontet MAURICIUS GALLE (pe da vihanañ, evel-se emañ e anv e levr de La Borderie). Met an test galvet kerent goude, Olier Lannig, a lavar e oa anv ar c'hure MAURICIUS ENGALLETAYNC. Ar surañ da ober ez eo degemer ar stumm-mañ da ziazaz hor breutadenn.

Goulennet hon eus digant mirour dielldi an Departemant, e St-Brieg, adlenn evidomp an dornskrid. Lenn a ra MAURICIUS ENGALLETAYNE, nemet, emezañ, e seblant ar peder lizherenn diwezhañ bezañ bet staget war varz ar bajenn, ouzh an anv. Petra da lenn neuze : EN GALLE(t) pe ENGALLETAYNE ?

An EN e penn an anv a zle bezañ ar ger-mell EN = AN. Met re ziaes ez eo klask diskleriañ ar peurrest, en askont da «GALLET» pa n'ouzer ket penaos lenn GALLE(t) : gant un L pe daou. Mar lenner e dibenn an anv-se : AYNC e c'hell bezañ ar peder lizherenn-se evit AINK = ENK. Mar deo TAYNE, ne welomp nemet TANE = ruz-flamm. Dre-se e kavomp gwell lezel ar gudenn-se war gont ar ouizieien.

KLERG

(kendalc'h eus a bajenn '89)

Ar gêr a Rochefort a zo deuet da vezañ parrez e gre an Dispac'h bras ha kalz a dud a zeu c'hoazh da bediñ Intron Varia an Doz: deizgouel Maria kreiz-east, dreist-holl, e vez graet lidoù bras d'hec'h enoriñ. Er bloaz 1925, a-berzh an Tad Santel ar Pab, Pi-XI, ez eus bet lakaet war benn an Intron ur gurunenn eus (ag) ar re lugenusañ.

(Ranket hon eus eilskrivañ an destenn er yezh peurunvan, abalamour d'ar sekretourez hag he dije bet poan a-walc'h gant yezh Gwened).

Hep komz eus ar gudenn istorel, ez eus meur a gudenn en destenn a-us. Da gentañ, an anv : **An Doz**, ha na glot ket gant an anv gallek N. Dame-de-la-Tronchaye... Saver ar pennad bourrus a embannomp ne ouie ket e veze graet an DOZ anezhi, e brezhoneg, hag eñ genidik eus ar Hoc'h-Kreñv! Ne glaskimp ket diskleriañ an anv. Met Gwilhvig, hag a oa ur furcher hep e bar, ne oa ket hep anavezout an anv kozh —hag a c'hell bezañ implijet bepred er c'horn-bro brezhonek etre Gwened ha bevenn ar yezh. E meur a lec'h ez eo chomet an anv brezhonek kozh, goude kiladenn ar yezh. Evel, da skouer, *Intron Varia an Drein*, e Josilin, er rannvro romanek hiviziken.

Daoust m'hon eus bet implijet ar stumm **Ar Roc'h-Kreñv** n'eo ket lavaret e vije bet biskoazh implijet evel-se gant ar vrezhonegerien. Un anv-familh e oa da gentañ.

Ar stumm **Pluehrlin** a gaver e levr-ofereñ Gwilhevig-Prielleg eo ar stumm «ofisiel», peogwir e tefe bezañ *Plouhernin*, diwar an anv kozh skrivet *Plebs Haernin*, e Kartular Redon - Plou-Hernin. Ar romanegerien a lavar **Pieurlin** pe **Pierlin**.

Merkomp da glozañ an dra eveek-mañ : Delwenoù Klaoda a Rieug hag hini e wreg Katell a Laval hag a oa war o beziou a zo bet adkizellet d'ober ganto ur Sant Josef hag ur Werc'hez !

Notennoù gant Klerg

Vandalerezh

... Pa zigoris an nor er beure-se —ne oa ket sklaer-kaer an deiz c'hoazh— e oa dija ur big e toull an nor o ragachat, o lammikat hag oc'h ober likadennoù. Un tammig from a reas se din, daoust ma ne don ket gwell-vrzhredennek. N'eo ket seblant vat, hervez ar re gozh, ur big e toull an nor.

Disofñjal 'oa bet prim ganin avat ar big hag hec'h ardoù, e-skeud va zamm prederi pemdeziek. Ken fall an amzer bemdez ; al labour o chom war-lerc'h ha me ken divalo ha ken gorrek, hag abuzet sav-taol war ar marc'had.

Nebeut goude kreisteiz, debret ganin va lein, 'n eur selaou ar c'heleier hag ar «Jeu des Mille francs», ez is da glask un dornad glazur d'al lapined.

Pe trouz a glevan ? Oi ! Adarre un heskenn dre dan ha n'emañ ket a-bell, gwall-dost end-eeun...

Dont a reas trumm ar soñj din eus ar big da vintin, er porzh. Sede, emezon, ar c'hemmenadur he doa d'ober din 'michañs. Deomp da welout petra 'zo du-hont. Ar chas a harzhe par ma c'hellent.

A-boan erru hanter Park-al-Leur : ur strakadenn spontus hag ur strofsadenn evel ur c'hren-douar.

Kouezhet 'oa unan eus kaerañ gwez ar Vro. Aze etre Maezou Wern va amezeg, ha va fark-me, «Ar Park Kreiz», oa trizek gwezenn dilh pe evlec'h pe oulm —pep korn-bro a vadez ar gwez 'giz ma kar— kichen-ha-kichen, lod a grap 'n un tu, lod en un tu all, lod war lein ar c'hleuz. Bez'oant aze evel un Iliz-Veur o begennoù oc'h ober un doare bloz-toenn. Na kaer va Doue ! Na meurdezus ! e splannder o deil glas-du, d'an hañv bras. Na dudius, da Ouel an Hollsent, gant o delioù melen-aour-ruz hañval ouzh ur boked bozenn ramzel. Ha fromusoc'h c'hoazh dindan an Heol

goañv o tiskenn da gousket dreviv tosenñ Keriell, pa damoueze o begennoù dibourc'h, ar sklaereded ruz-limestra a live ken kaer ar C'hornog. Ur marzh ! Dudi ar Gened ! Un daolenn bemdez o kemmfañ ha da bep eur eus an deiz.

Un daolenn vantrus eo a welan hiziv. Sic transit gloria mundi. Distroomp war ar big. Santet he doa 'michafis ar gwalleur en hent. Rak domani ar big e oa ar bodad tilh uhel-se. Bep bloaz 'veze un neizh en hini pe hini eus ar gwez, brañsellet en oabl etre an Nefiv hag an douar. Hir 'oa ar gwez ha tev hag eeun. O oad ? Ne 'grede din p'edon bugel edont dija ken bras ha ken kozh ha bremañ.

Nag a bet kwech on bet azezet dindan ar boket tilh marzhuz-se ! Bihanik c'hoazh ez aen d'ar Park gant va zad. Pa veze tomm, e lavare din : «*Kae du-hont, dindan an tilh, en disheol ; tapout a ri un taol-heol amañ, 'kreiz ar park*». Pa zeue ur barrad glay, memes-tra : «*Hast buan, bugel, mont du-hont da zisglav*».

An hent-karr a dremen dre zindan ar gwez 'hed ar gostezenn-se d'ar Park-Kreiz, da vont d'ar parkoù izeloc'h, hag ar wrimenn a oa dalc'het naet etre ar c'hleuz hag an hent-karr. Hag aze 'oa brav azezañ ; ha hervez ar c'houlz-bloaz e veze bleufiv da zastum a-vil-vern : bokidi-laezh, melion, kleier-glas, fleur-amann, stered-gwenn, keler, roz-koukouz ha brulu. Ya, straket 'm eus bet burly dindan ar gwez-se, gant plijadur ! Da vareoù all e veze irin, hogen, kraoñ-kelvez...

Hag ar Gwelva 'oa ec'hon : Tosenn Roudouvin gant he balanegi hag he lanneier aour-flamm, Kernoterioù vras ha kernoterioù vihan gant o gwez-pabu e bleufiv, Toull-ar-C'harzh dindan Koad-ar-Waremm hag e wez-faou ; Kroaz-Delioù, Keravel, Roz-ar-Gernevez gant he raden rous d'an diskar, Keriell hag an ivinnoù du bras. Ha hiboud al Leger en draoñienn. Ur baradozig d'ur bugel hufvree eveldon !

Aze ivez e teue va zad da zebrif e adverenn. Uhel e oa ar c'hleuz, ha gwaskedet gantañ ar wrinenn ouzh an avel-norz. Ha gwechall, pa veze graet devezhioù bras da lakaat an here, e veze

degaset ar c'hezeg e-skeud ar c'hleuz da zebrif o sac'hadig kerc'h d'o adverenn 'tro-pad ma tebre an dud o hini ivez. Bodet en dro d'ur mell terinennad soub tomm plantet enni evel ur gurunenn an nav loa goad. C'hwec'h den 'veze o skijañ, un o hadañ, un o kouch ar c'hezeg, un o hallat. Bara, amann, kig-sall ha sistr 'veze debret goude ar soub. Mamm ha me a zegase an traoù-se d'ar park. Met ni a zebre goude er gêr. Ar besellou goulo a yae ganimp en-dro. Ar baotred a rae ur c'hornedad 'n ur gontañ ur fars bennak. Ral 'oa o gwelout o wiskafi o chupennoù ; teurel a raent o chupenn dreist o divskoaz nemetken, ha war gein ar c'hezeg e veze laket ur sac'h goulo. Ne gomzan nemet eus ar Park-Kreiz. Pa vezed er parkoù all e veze graet ar memes tra. Klask al lec'h goudoret ouzh an avel. Met e nep park ne oa ul lec'h ken dudius hag er Park-Kreiz ! Paour-kaezh gwez-tilh madelezhus !

Kalz a berzhioù o deus an tilh. An delioù glas a ra —pe a rae— ur boued saourus ha krefivaus evit ar moc'h. Dirañset e vezent d'an nevez-hañv, a-varlennadoù, a-vanniadoù, a-sac'hadoù. Taolet e veze dour berve pe tomm-krefiv warno. C'hwec'h mat a save diwarno ! Brenn ha patatez poazh, ur banne laezh trenk, ha setu friko hag a blije kenañ d'ar moc'h. Aet eo ar c'hiz-se a-gostez evel kalz a re all.

Er bloavezhioù sec'hour vras em eus gwelet alies troc'hafi brankoù tilh da deurel d'ar saout, ha n'eus ket pell c'hoazh : e 76, e oa ranket ober e meur a lec'h.

D'amariñ keuneud e veze klasket gwialennoù-tilh 2, 3 bloaz. N'o deus ket o far d'ober kevreoù. Aezet da wefañ, gwe vn hag eeun.

Prizet-bras eo an tilh d'ober kirri, karrigelloù, krivizhier, paloroù, plegennoù, hag all. Siwazh ! Didronet eo ar c'hoad bremañ gant an houarn !

D'ober koad-tan n'eo ket dreist, ha kasaus eo da faoutiñ dre ma chom stag ha stag diwar bouez un neudenn-goad.

D'ober treid-benvioù eo ponner un tamm, met solud hag hebleg, ne dorr ket krak ; ha bez'ez eus benvioù hag a c'houlenn tilh end-eeun, evel ar palioù, pigelloù, herzhier ; spar'ou eus ar c'hentañ a ra ivez an tilh.

Gant ar revelañchoù-bloaz 'zo tu d'ober boutegi, manioù, paneroù, hag all.

Gant ar rusk, ni, bugale, a rae foetoù (skourjezoù) bihan da vont da vesa saout. Aezet-tre eo an tilh yaouank da zibluskafi e glas. Gant teir ruban plañsonet 'giz broenn, graet ur skoulm tost d'ar beg, ha disilhet 'giz beg un douchenn-ganab, klaviet war un

troad gargal fourchellek 'vit mirout ouzh ar foet da risklañ. Ne gouste ket ker hor c'hoarielloù ; ni o fardé hon-unan. Hag evel madigoù, e kavemp mat ivez an tammoù rusk tilh yaouank, un doare chewin-gum 'oa, gludek ha milis.

Met an traoù trenk ha put zoken a gavemp ken mat all : triñchin, avaloù-pub-ili-dant (irin), koper lus, mouar hanter darev, begou drez (kig treut) hep kontañ ar c'histin hag ar kraoñ-kelvez, karotez ruz kriz, ha piz-glas kriz 'oa madigoù evidomp ivez. 'Oa ket eston 'veze tapet an dipadapa 'wechoù !

Met setu me troet diwar va c'haoz : distruj Kened hor Bro. Euzhus eo bremañ ar pennad klevez noazh-se, plas ar gwez ken dudius, ha heugus ar «bailhoba» 'zo graet er parkoù ma'z int kouezhet, pennadet ha diskourret.

Ar bilhoù treinet 'n ur park all dre an douar labour goet gant ar glaveier, bilhoù oc'h ober 40 troatad-hed ha 3 droatad-tal, stag warne daou draktor, a lez war o lerc'h roudoù n'eo roudoù pav ur c'had !

Ar skourroù bras pennadet 'hed skilhenn o deus rentet meur a gordenn goad-tan. Ar skourroù munut bountet a-heuz gant forc'h vras an traktor 'n ur park izeloc'h, a vo devet war blas, da dommañ ar c'houmoul ! Ar pailhoroù munut 'zo chomet a-strew war an douar-labour. Un daolenn vantrus ! Ma teufe ar re gozh war an douar da welout seurt labour ! Int hag a veze ken kempenn gante o douaroù, o c'hleuzioù. Int hag a denne implij eus an disterañ tra, gant poell ha muzul, ket o foranin netra...

Keuz am eus ha keuz bras d'ar boket tilh meur-se ha n'edont ket va zra koulskoude, peogwir n'eo ket ar c'hleuz din. Met o c'harout a raen evel va zra va-unan. Kened ar Vro a zo d'an holl, evel m'eo d'an holl an Heol, al Loar, ar Stered, ar C'houmoul liesfurm ha liesliv, frond ar bleuñv ha kan an avel, hiboud ar stêr ha richan al labous...

Emañ ar Vandaled o tistresañ dremm hor Bro hag o paouraat an douar. Dambrest ne vo goudor ebet nag ouzh an Heol suilh, nag ar yenien, na d'an dud na d'al loened...

Tremen poent eo d'an Ekologourien sevel war o elloù !

Tremen poent eo deskif d'ar vugale doujañ an natur ha difenn buhez ar gwez, difenn hon hentigoù don, hor gwenodennoù romantel.

Kent ma vo aet Breizh da Ouelec'h !

Da Ouelec'h noazh ha digar.

A. DUVAL (26-2-78)

E koun va zad

37 BLOAZ GOUDE E VARV

Avel a c'hwezh eus ar Reter. A-hed an deiz ur c'hlizhenn yen evel frim. Moret an oabl a vrum evel pa vije o tanzein erc'h. Miz Ebrel eo koulskoude.

Met kaout a ran gratis un tantad tan ruz en oaled fenoz. Ha gratis ivez kaout un doenn 'us d'am fenn, ha mogerioù d'am goudorif. Ha da biv o dlean ? Met dit va zad. Doue da reifñ dit kledour e Varadoz peurbadel.

Ya. Bez'emañ hiziv deiz-ha-bloaz da varv : ar seizhvet ha tregont. Amañ dres el lec'h 'maon o skrivañ 'oa graet dit da chapel wenn, ha seblantout a ra din da welout aze evel d'an deiz-se ar 4 a viz Ebrel 1941.

Na kaer 'oas, va zad en da repoz, gant da bennad blev gwenn ha da zouarn ken hefivel ouzh va re, juntret war da chapeled. Ur chapeled bet profet dit gant S eur Marie de Saint-Michel, bet benniget e Lourda.

Bez'eo hiziv ivez trizekvet ha tri-ugent deiz-ha-bloaz va badeziant. Devezh da eñvorif evidon eta. Devezh a bedenn...

Ha ma teufes c'hoazh en-dro, va zad ? Ma'z aotrefe Doue dit distreif d'ober un dro war Ved ar re Vev ? D'ober ur sell war da zouar, da wez, da lojeiz. War ar c'hontre ! Nag a gemm, va zadig paour ! war an douar-mañ.

Dalc'het 'm eus, diouzh va gwellañ, da bep tra, tre m'eo chomet ganin va nerzh. Allaz ! Me 'zo kozh d'am zro, ha den mui d'am sikour. Den !

En da amzer, ni 'oa tri. Mamm pemp bloaz-hanter yaouan-koc'h egedout, daoust ma oa bihan he yec'hed, hi 'oa Ene an Ti, karet ha doujet gant an holl. Ken degemerus 'oa hi. Ha me, daoust ma ne don ket bet morse ur pezh kaer 'oa em nerzh wellañ. Pep labour 'veze graet d'an ampoent. Ha dalc'het naet ha distrouezh parkoù ha kleuzioù, gwenodennoù ha hentoù-kirri. Ar pradoù bihan —'oa ket a bradoù bras— a rede warno an dour boull o lintrañ an heol lirzhin. An douar a zouge trevadoù propik, hervez o galloud, rak hon douar n'int bet morse eus ar re wellañ.

Loened a beure evurus er c'hozhenoù, er gwrimenoù, el lanneg diradenet ha deliaouet e koulz hag e kentel.

Kluedoù a gloze pep toull-karr, chouket mat en o faselloù-mein.

El leur, berniet kempenn, ar plouz, ar foenn, ar c'heuneud-tan. Er porzh, bernioù teil graet gant arz evel pa vijent bet mentet en ur moull.

An teil-se eo bank ar peizant !...

Bremañ ? Bremañ ma welfes, tadig, pep tra en disirit, ur vezh hag ur glac'har o gwelout. Rannañ 'ra va c'halon dirak seurt taolenn ! O, komzet 'vez gant lorc'h eus ar «Progrès» an doue, «Progrès», pe an Araokaat, evit komz brezhoneg mat.

Ya, da ! ardivinkoù ramzel o deus bremañ an dud. Met n'int ket gouest d'o derc'hel en o sav e douarou ken arblañ ha Traoù-an-Dour. Ha gant kezeg ha binvioù-etre n'eus mui ur c'hristen, na zoken ur pagan a asantfe ober an disterañ labour...

Neuze ? Neuze eo dibarfoeltret ar gwez, ar c'hleuzioù an hentou-don, un tamm dre-holl, evit ober plas d'an Euzhviled-se d'ober o reuz.

Al Tadig paour ! Sofij ac'h eus eus ar gwez-se espernet, hadet, plantet, ganit, ganimp. Nag a gorniad-douar diveinet ganit ! Tennet az poa a-walc'h da sevel an tamm ti-mañ a zo din evel un tefzor par d'ur c'hastell. Bennozh dit !...

Met graet az poa muioc'h. Desket din ober kement labour a sell ouzh ar vicher labourer-douar ha joa vras 'm eus kavet en holl labourioù-se daoust d'ar skuizhder ha d'ar brevadur. Ha lorc'h ennon, 'michañs, o vont gouest d'ober labour gwersed. Rak ar baotred 'zo re dechet da gemer ar merc'hed evit dister-dra ! Dale'het 'm eus betek kouezhañ dindan ar samm, evel ar c'hezeg mat.

Bremañ, va zad, eo dibosubl kaout un devezhour, nag evit aour, nag evit arc'hant. Ar c'hèrioù o deus o lonket holl. Hag ar skolioù bras o deus trelatet ar yaouankiz. Bezañ aotrounez ! Mont d'o labour gant kravatenn ha kolier gwenn. Karr-tan lorc'hus ha pac bras, labour skañv ha vakansoù hir, ha friko bemdez. N'eo ket 'n hor micher-ni 'zo moien da c'hoari ar jeu-se !

Ha pa soñjan, tad paour, er boan ac'h eus bet kemeret e-pad ar brezel pevarzek, pa na oa manet er c'hontre nemet tud kozh ha krennarded. E meur a di nemet ar vamm gant tri pe bevar vugel yaouank, hag he streuvel loened. D'ar mare-se ma oa, koulz laret, ret ober pep tra en ti hag er-maez gant an dorn, gant binvioù bihan ha kezeg.

Galvet e vezes du-mañ-du-hont ti an amezeien, ar re dost hag ar re belloch ivez, ha zoken er familh o chom er parrezioù all. Lezel a raes da labour da-unan evit mont da zisac'hañ ar re-se 'oa o zud war an talbenn, ha n'eo ket d'ober sin da labourat a veze ! Ger ebet a bac evel-just, nag a werzh-butun ken nebeut. Ar c'hiz-se 'zo bet er-maez da heul pep truez kristen... Roet 'vez c'hoazh un taol-skoaz evit tud pe loened klañv. Met wazh evit an neb n'eo ket gouest d'ober e labour e-unan. Re rouez eo bremañ an dud, en

atantou, re a streuvel eo ret derc'hel evit bevañ, m'o deus dreist o fenn gant o feurmioù. Daoust d'ar mekanikoù bras-divent, peogwir 'zo dastumet bremañ tri, pevar menaj en unan hag ouzhpenn.

Ar peizant bihan gwechall, goude bezañ graet e labour e-unan, a vane gantañ devezhioù goull, ma c'helle mont d'ar feurmioù brasoc'h da zvezhiata ; bremañ eo ret dezhañ klask labour war ar chantierioù pa c'hell kaout. Aliesoc'h eo ret dezhañ serrif e baiplu ha divroañ.

Ar re yaouank dalc'het er skolioù betek mont da soudarded, ne zistroent ket d'an douar. Eus un hanter, hag ouzhpenn alies, eo koazhet an dud er parrezioù.

A-barzh un nebeut amzer amañ, piv a labouro an douar ? Piv a denno magadurezh eus hor Bro ? 'Vo ket ezhomm a «Bilulennod da dreutaat» neuze !

Ha petra int evurusoc'h gant o Doue an «Araokaat» ? Gant o Euzhviled dir ? Gant o zachennoù digor d'ar pevar avel ruz ha d'an heol suilh ? Ha pa zichañs d'an tredan sac'hañ emaint-i holl pennfollet ! Netra ne gerzh mui nag en ti nag er maez...

Hag ar sul ? Ar sul benniget-se ma veze un tamm diskiñz goude kreisteiz ! Nag e oa kaer, goude an oferenn-bred, gwelout ar familhoù war vez o zud, hag o reif kelou an eil d'egile eus an darvoudoù trist pe laouen bet c'hoarvezet e-pad ar sizhun !

Bremañ emañ an traktorien hag an heskennoù-dre-dan o tournial koulz d'ar sul evel d'ar pemdez ha zoken, e-pad an oferenn. Hennezh eo an Doue : an traktor ! 'Oa hini ebet c'hoazh er vro-mañ, tadig, en da amzer. Gant kezeg 'veze graet an holl labourioù-douar. Ha ken kaoz ne veze gant ar baotred nemet eus o c'hezeg. 'Oa ket chalet an dud gant politik evel bremañ...

Ha neuze ar vugale ! Nag e oa sot bugaligoù ar c'hontre ganit. Tad-kozh 'oas d'an holl en da gozhni. He gouzout a raes ar stek diouto : rimadelloù ha divinadennoù. Brezhoneg evel just ! 'Oa ket deut ar c'hiz sot da gomz e galleg da vugale ar Vro-mañ c'hoazh. Ma, tadig paour, an deiz a hiziv n'eus ket unan diwar gant, 'm eus aon, savet e yezh o Bro. Mammoù nay ! Daoust, a lavare un deiz ur person fur eus ar Vro, daoust pegoulz e savo un tamm skiant d'ar merc'hed ? Ar wirionez 'oa gantañ. Ret eo bezañ diot evelkent o nac'h ouzh ur bugel yezh e Vro, e dud, e dud-kozh, e lignez. Troc'hañ anezhañ eus e gultur naturel. Trist eo gwelout tud kozh hag a gar o bugale vihan a greiz o c'halon ha n'int ket gouest da vezañ intentet ganto, na da intent anezho.

Sofij am eus, va zad, pa vezes o krozal din e teue ganit ur ger galleg bennak — peogwir ar Vretoned na gomzont — pe na gomzent d'ar mare e yezh Bro-C'hall, nemet pa vezent kounnaret pe mezv-dall.

Ma, nebeutoc'h gloazet e vezen gant ar bod-balan pe ur glakennad eget gant ar ger galleg-se ha na gomprenen ket. Ha morse, etrezomp p'edomp hon zri, ne veze ger all nemet brezhoneg. Morse !

Kalz a draoù-all am befe da gomz outo ganit, tad. Met esper 'm eus un deiz e Baradoz Doue e talc'himp gant hor c'haoz. Ma ro din an Aotrou ar c'hrao da vevañ c'hoazh un nebeut e vo kalz kemmoù all da welout.

Rak Breizh hag he yezh, va zad, n'int ket marv. Breizh hag he yezh 'zo gwashoc'h eget kazh da lazhañ ! Emañ an heol o tarzhañ 'drek ar Run. Ha Breizh o tihun.

Kenavo er Baradoz, tata, peoc'h d'az Ene da virviken.

G.S. Gra va gourc'hemenoù d'an holl re am eus karet er Bed-mañ hag o deus gounezet dija o Repoz. Skrivañ 'rin dit c'hoazh mar bez bolontez Doue.

A. DUVAL

AR RANNYEZHOU HAG AN ILIZ

Menoziou poellek, menozioù berrboellik ha menozioù faos, war a gredomp, a zo diwar-benn ar rannyezhoù, ha n'eo ket, moarvat, ar pezh emaoamp o vont da skrivañ, eo a raio d'ar menozioù kemmañ, peogwir emaoamp e-riskl hon-unan da faziañ ha da ginnig diskoulmoù diziazez.

Bez'ez eus war dachenn ar brezhonegva rannyezhoù, isrannyezhoù, ha ma permetit deomp derc'hel, adisrannyezhoù, betek yezh personel pep den enlouch'het don enni yezh e amgelc'hiad. N'eus den ebet o komz tre evel un all, e-giz n'eus paotr ebet o komz evel ur vaouez !

Dre vras, koulskoude, e c'heller ober diforc'hioù, o vezañ m'en deus pep tolead e stumm da zistagañ ar yezh gant arlivioù dizivezh ! Ur Tregeriad, kaer en devo diwall, ne vo ket kemeret evit ur C'hernevad, nag ur C'hernevad evit ur Gwenedour, pe ul Leonad. E Bro-Wened, e c'heller dishañvalout un den eus ar Vro-Bourlet diouzh un den a-ziwar-dro an Alre, pe Bondi. Aes-tre dishañvalout ur C'hernevad eus ar Vro-Fisel diouzh ur C'hernevad eus kostez Kemper. Ul Leonad eus Gorre-Leon hag un all eus Goueled Leon ; un Tregeriad eus kostez Landreger diouzh un all eus kostez Plistin... War a seblant koulskoude, ez eo rannyezhoù Gwened an hini disrannet ar muiañ... Lakomp.

N'emaomp ket e-sell da glask orin ar rannyezhoù, na studiañ dre ar munud an disheñvelerioù etrezo. L. Fleuriot, kelenner war ar yezhoù keltiek, e Skol-Veur Roazhon, en e studiadennoù hep o far diwar-benn ar yezh kozh, a lavar n'en deus ket kavet roudoù eus rannyezhoù en dielloù studiet gantañ, nemet ar ger **izelvar** e vefe. Diskouezet en deus **Barr-Heol** ivez, er vurutelladenn eus levr Gwiorvarc'h, *Le Catholicon* (Roazhon, 1975), ne oa tu ebet da brouiñ e oa bet dibabet jubennourion douet Prosez Sant Erwan, en abeg d'ar rannyezhoù... Desketoc'h egedomp a c'hello, ma kar, studiañ eta orin ar rannyezhoù. Ar pezh a zo sur, hepmuiken, eo e vez rannyezhoù dre an douar a-bezh gant kement yezh a zo.

Dre vras, ez eo rannet hor yezh e peder rannyezhoù : Gwened, Kernev, Leon ha Treger, ha dre vras ivez e seblant ar rannyezhoù klotañ (o, hep sellout re a dost !) gant eskoptioù kozh Gwened, Kernev (Kemper), Leon ha Treger. Ne zalc'her ket kont eus ar yezhoù komzet pe bet komzet en eskoptioù Sant-Brieg hag an Naoned : Gwelou ha Gwennrann. Abaoe ar Reveulzi ez eo bet kemmet un tamm harzoù ar rannyezhoù-inek en gwirionez, met dre ma'z eus lodennoù eus eskopti Gwened hag a zo bet staget ouzh eskopti Sant-Brieg : parrezioù evel Perred, Leskoed-Gwareg, h.a. : tra ma reseve un tamm eus eskopti Kernev : Gourin hag ar Faoued ha ma kolle adarre kanton an Arc'hanaoù bet staget ouzh hini Kemper. Kenkoulz all e kolle eskopti Kernev ul lodenn a voe staget ouzh eskopti Sant-Brieg (Bro-Rostren betek Kintin), ha ma lipe d'e dro ur c'hornad brav eus eskopti Treger : Bro-Lanneur, Plouyann, Plourin-Montroulez, Plouigno... Met Bro-Leon en he fezh a yae gantañ !

Dav e oa bet evel just, kemmañ an traoù e yezh an ilizoù hag e doare ar c'hantikoù : kit da skouer da Blougraz (Eskopti St-Brieg bremañ) ha selaouit «*Kantik ar Baradoz*». Treuzit ar Gwig hag e welot ne ganer ket ar c'hantik-se war ar memes ton, na tre gant ar memes komzoù ! ha na gomz ket person Plougraz an hevelep rannyezhoù ha person Gwerliskin, goude m'o deus da ober gant ar memes poblañs o komz an hevelep rannyezhoù : yezh Treger (1).

Betek ar Reveulzi, kent ma oa bet adstummet an eskoptioù, e rene pep eskopti e dammig buhez en e stumm e-unan, hag e rae an dud dinec'h kaer gant o rannyezhoù dezho o-unan. Ne veze ket kement-se a zarempredoù etre tud an eskoptioù disheñvel, nemet

evit pardonioù pe foarioù war an harzoù. Diaezamant ebet, evel m'en devoa hen merket ken spis Ernest ar Barzhig (Doue d'e bardono!) en e bennad *Da Santez Anna* (Cf. **Barr-Heol**, Mezheven 1977, Niv. 93, paj. 40), evit an darempredoù etre an dud a-hiniennou goude ma vijent bet eus eskoptioù disheñvel. Evit an dud war an harzoù-rannvro, ne oa kudenn ebet evit o darempredoù kenetrezo, kennebeut : en em gompren mat a raent.

Lakomp ez eo bet padet an traoù er stad-se betek deroù ar c'hantved-mañ, pe betek ar brezel kentañ 1914 - 1918, pe zoken, betek ar brezel diwezhañ, kuit da glask chikan ouzh den ebet. Bremañ avat, ez eo echu hag echu-mat ha da viken gant ar stad-se ! Krog eo an dud da redek, da cheñch parrez, da cheñch micher, da cheñch bro ha da zonet da glask labour d'ar c'hêrioù o kreskiñ ; diboblet ez eo ar maezioù, diskaret ar micherioù bihan. Ur bobl nevez, ur vro nevez a zo ouzh en em ober dindan hon daoulagad.

Setu m'eo deuet hor c'hêrioù da vezañ ur « melting-pot », un teuzlestr. Ne vefe droug ebet e-keñver ar yezh, ma ne vefe ket an enebour e pep lec'h war e api : ar galleg. Komplekset ez eo an enbroerien nevez gant o rannyezhoù : un dra anat-tre ez eo, ha n'eus forzh piv a c'hellfe reiñ skouerioù niverus a gement-se... Ha neuze... Kement ha ken bihan m'eo diaes rakwelout ur silvidigezh bennak evit ar rannyezhoù, ha zoken evit ar yezh hec'h-unan, ma ne vez ket cheñchet penn d'ar vazh.

* * *

En em gavet eo bet an liliz hec'h-unan dirak kudenn ar rannyezhoù, gwelomp eta penaos he deus bet klasket diskoulmañ anezhi, abaoe an Dispac'h-Bras, peogwir a-raok an Dispac'h, ne oa kudenn ebet pe dost.

Dav e oa d'an liliz kelenn ar gristenien er yezh a intentent, na petra 'ta ! N'eo ket evit o derc'hel dindan gazel-gê evel ma klever inkantañ gant berrspereoù, zoken e-kreiz ar XX^{et} kantved e klever an amoadaj-se. Met kit d'ober d'ar glapezeien serriñ o c'hlapez !

An eskopti hag en devoe an nebeutoc'h a ziaezamant war ar poent-se e oa eskopti Sant-Brieg, daoust ma'z eo disheñvel ar yezh komzet e Treger diouzh an hini komzet e Kernev-Uhel (St-Nikolaz, Gwareg, Rostren, Mael-Karaez). Unvanet pep tra evit pezh a sell ar c'hatekiz, ar pedennoù hag ar c'hantikou, d'ar veleien d'en en. zibab da c'houde !

Eskopti Gwened avat, en devoa dirazañ kudenn al lodenn-se eus Kernev roet dezhañ gant Konkordad Napoleon : an liliz Vihan

gant kantonioù Gourin hag ar Faoued. Daoust ne domp ket gouest da ober an istor dre ar munud eus yezh ar gelennadurezh kristen en liliz Vihan-se, e c'heller lavarout e klaskas eskopti Gwened lakaat homañ da ober gant katekiz Gwened ha lezel ar veleien da brezeg e yezh Kernev ha da ober gant kantikoù disheñvel diouzh re Wened. Setu ar pezh a lennomp war bajenn gentañ al levr kantikoù adkempennet gant an Aotrou Marzhin (Martin), person Gourin (skoazellet gant an Aotrou 'n Eskob Fave hag a oa neuze kure Skaer) :

PEDENNOU HA KANTIGOÙ
Kerné-Gwened (eilved mouleréz)

Er voulerez-mañ e kaver gant guerzioù kaerañ Eskopti Gwened, ar c'hantikou kanet gwechall er c'hornad-mañ. Mat da vout moulet (= Imprimatur), 23 Mae 1931, Aug. Guillevic, vikel vras.

KATECHIM
ESKOPTI GUÉNED

AVEIT KOMANS.

- ✠ Più en des kroéet er bed ?
En Eutru Doué en des kroéet er bed ha kement tra e zou.
- ✠ Più en des kroéet mab-dén ?
En Eutru Doué en des kroéet mab-dén.
- ✠ Eit petra é ma bet kroéet mab-dén ?
Mab-dén e zou bet kroéet aveit hanaùet en Eutru Doué, er harein, er chervijein ér bed-men ha bout eurus geton ér baradouiz.
- ✠ Petra e zou ret gobér aveit monet d'er baradouiz ?
Aveit monet d'er baradouiz é ma ret biüein èl ur guir gristén.

DALHET CHONJ : Er groéz ✠ e huélér ér livr-men e verch er goulennou e zeli bout disket er hotan bié ag er hatechim; er goulennou n'ou des chet merch erbet, e vou disket en eil bié, aveit er gomunion vras.

Er stiren ★ e xavér é lèhieu aral, e zisko er goulennou e zou merchet aveit katechim er ré vras.

Kehveriañ an destenn-mañ, lennet eus levr *Katekiz Gwened*, ouzh testenn *Katekiz Gourin*, paj. 34

KATEKIZ ESKOPTI GUÉNED

EVIT KOMANS

✠ *Piñ en deus krouet ar bed ?*

Doue en deus krouet ar bed ha kement tra zo

✠ *Piñ en deus krouet an den ?*

Doue en deus krouet an den.

✠ *Evit petra éma bet krouet an den ?*

An den zo bet krouet evit anaout an Aotrou Doue, en karout, en zerviji er bed-man ha bout eurus gantan er baradoz.

✠ *Petra zo ret ober evit mont d'ar baradoz ?*

Evit mont d'ar baradoz éma ret beva evel eur guir gristen.

D'ALCH'ET SONJ : Ar groaz ✠ a véler ér leor-man a verch ar goulennou a dlé bout désket er bloavez kentan eus ar c'hatekiz; ar goulennou n'o deus ket merch ebed a vo desket an eil bloaz, evit ar gomunion vras.
Ar stéreden ★ a gavér én tachennou all, a ziskoué ar goulennou a zo merchet evit katekiz ar re vras.

Evit ar c'hatekiz. Al levr katekiz a zo etre hon daouarn a zo bet moulet e 1929, met an Imprimatur a zo eus 1920.

Evit eskopti Leon ha Kernev (gant un tamm eus Bro-Dreger), e voe degemeret ul levr-katekiz hepken, met dalc'het e voe da verkañ ar stummoù disheñvel da lavarout ar pedennoù, hervez an eskoptioù kozh : Kernev, Leon, ha Treger. N'eus nemet ober ur sell war al levrioù-katekiz, pe c'hoazh war levr-ofereñn ar chaloni

Ugen (paj. 4 seq.) : *Gourc'hemennou Doue, Gourc'hemennou an Iliz* ('giz Leon), *Gourc'hemennou Doue, Gourc'hemennou an Iliz* (giz Kerne), *Gourc'hemennou Doue, Gourc'hemennou an Iliz* (giz Treger). E gwirionez, war-bouez un draig vihan a netra, e oa heñvel ar pedennoù all. C'hwec'h-ugent vloaz goude ar C'honkordad eta ne oa ket peurunvanet c'hoazh ar pedennoù : da vihanañ hervez testiñ al levrioù-katekiz hag al levrioù-ofereñn. Kement-se a ziskouez pegen padus ez eo an hengounioù.

Evel just, koulz evit Eskopti Sant-Brieg, evel evit re Gwened ha Kemper, e vefe tu da ober Istor al Levrioù-Katekiz abaoe katekiz an Impalaer betek ar re bet moulet da zivezhañ-holl, kent gwelout ar c'hatekizañ e yezh ar vro o vont da get e-tro ar bloavezhioù 1950 - 1955, e pep lec'h.

Un dra heverk-kenañ, a gav deomp, eo al levr-katekiz nebeut anavezet hag hon eus bet ur skouerenn anezhañ dre vadelezh an Aotrou Fave, eskob : *Katekiz Eskopti Kemper Skrivet e Brehonek Kanton en Arhanaou*. Moulet e oa bet al levr-se en Oriant, Mollérèh Bayon, Roger et Cie, gant an Imprimatur diwar bluenn P. Yonkour, sinet d'an 19 a viz Here 1934.

Katekiz Éskopti Kemper

SKRIVET

E BREHONEK KORNAD

EN ARHANAOU, REDENE HA GUELEGOAC'H

Lakaat a reomp c'hoazh ar pajennoù 34 ha 35 eus Katekiz an Arc'hanaou. Lenn linenn 9, paj. 35, «*me sawei en-dra a VARW da véw*».

KATEKIZ

ESKOPTI KEMPER HA LEON

KENTEL GENTA

DIVAR BENN
ANN HANO A GRISTEN, HA MERK AR C'HRISTEN

G. *Gouenn, Ha c'houi zo Kristen?*

R. *Respount. Ia, dre c'hras Doue.*

G. *Petra eo eur C'hristen mad?*

R. *Eur C'hristen mad a zo eun den badezet a gred hag a heul al lezenn gristen.*

G. *Petra eo al lezenn gristen?*

R. *Al lezenn gristen eo ann hini a zo bet desket d'eomp gant Jezuz-Krist he-unan p'edo ho veva var ann douar, hag a zesk d'eomp brema euz he berz ann Iliz santel katholik abostolik ha romen.*

G. *Petra zesk d'eomp al lezenn gristen?*

R. *Al lezenn gristen a zesk d'eomp tri seurt traou: traou da gredi, traou da ober ha traou d'hor zikour d'eh em zantifa.*

G. *Ha red eo gouzout al lezenn gristen?*

R. *Ia, hag ar re ne felle ket d'ezho he deski ne c'hellont ket beza salvet.*

KETAON LODEN

ER PÉH E REKAMB KRÉDEIGN

EIL LESON

ER *Gredo*

G. *E-men 'ma merchet er gùrioneiaou e rekamb krédeign?*

R. *Er ré prinsipalaon anéhe e zo merchet er Gredo, e za d'oumb ag en abostoled.*

G. *Laret er Gredo e brehonek?*

R. *1. Me gréd é Doue, en Tad ol-buisant, krouéour en nênw hag en doar.*

2. Hag é Jezus-Krist, i Vab unik, hon Aoutrou.

3. Péhani 'zo bet konsêwet dré vértu er Spered-Santel, gânet ag er Werhiezh Vari.

4. En nes anduret didan Pons-Pilat, e zo bet krusifiet, már w hag interret.

5. E zo dichennet d'er limbaou, hag en driven dé, rêsussitet a vârw de véw.

6. E zo pignet d'en nênw, hag ajet en tu déhaou de Zoue, en Tad ol-buisant.

7. Doh ênoñ é tèi de jujeign er ré véw hag er ré vârw.

8. Me gréd er Spered-Santel.

9. En Iliz santel, katholik, kômmunion er Zênt.

Jezuz-Krist o tiskenn euz ann env da fin ar bed, evit barn ann holl dud.

DEKVED KENTEL

EIZVED ARTIKL EUZ AR *Gredo*.
Me a gred er Spered-Santel

G. *Petra eo ar Spered-Santel ?*

R. Ar Spered-Santel eo eun trede persounach euz ann Dreinded Sakr, hag a zo Doue evel ann Tad hag ar Mab, ha par d'ezho e peb tra.

G. *E pe leac'h emañ ar Spered-Santel ?*

R. Ar Spered-Santel a zo e peb leac'h, p'e guir eo Doue.

G. *E pe leac'h emañ dreist-holl ?*

R. Ar Spered-Santel a zo dreist-holl enn eneou just a garg euz he c'hrasou hag euz he zonezounou.

G. *Pere eo donezounou ar Spered-Santel ?*

R. Seiz zo an'ezho: ar furnez, ar skiant, ar guzul, ann nerz, ar vouiziegez, ann devosion hag ann donezoun a zoujans Doue.

G. *Ar Spered-Santel hag hen a zo bet guélet avechou o tiskenn euz ann env ?*

R. Ia, ar Spered-Santel a zo bet guélet o tiskenn euz an env dindan furm eur goulm, pa oue badezet Hor Zalver, ha dindan furm teodou tan da zeiz ar Pantekost.

DEKVEN LESON

EIHVEN ARTIKL AG ER *Gredo*.

Me gred er Spered-Santel.

G. *Petra eo ar Spered-Santel ?*

R. Er Spered-Santel 'zo en driven person ag en Drindlet, hag e zo Doue el en Tad hag er Mab, hag éngal déhè é pep tra.

G. *Emañ emañ ar Spered-Santel ?*

R. Er Spered-Santel 'zo ha-peb léh, p'en de guir Héon 'zo Doue.

G. *Emañ emañ Héon dreist-ol ?*

R. Er Spered-Santel 'zo dreist-ol én énaonwiaou just guet i hrasaou hag i zonézonaou.

G. *Pet donezoun en nes er Spered-Santel ?*

R. Seiz 'zo a néhè : er furnéz, en antantemant, er gouédigueah, er gonseil, en nérh, en devosion, hag en donezoun a zoujans Doue.

G. *Er Spered-Santel, ha Héon 'zo bet guélet guéhédaou é tichen ag en nêw ?*

R. Ia, er Spered-Santel 'zo bet guélet é tichen ag en nêw didan furm or goulm, pe oué badiet Hor Zalver, ha didan furm tôdaou tan de zé er Pantekost.

Hep mar ebet e chomo sebezet meur a hini o lenn stummoù evel : **énaonwiao** = *eneoù* ! N'emañ ket al lec'h amañ studiañ dre ar munud an destenn hag e-keñver yezh (geriadur, stummadur), nag e-keñver istor rak anat eo eo bet levezonet an troour, pe gentoc'h, an adstummour, war un dro gant Katéchim Guéned ha gant Katekiz Kemper, ha gant un hengoun a seblant bezañ dindan an destenn... da lavarout eo ar stumm kozh da gelenn ar c'hatekiz e kornad an Arc'hanaou.

Ma ! Katekiz ha «Kantikoù» Gourin diouzh un tu ha neuze Katekiz Kornad an Arc'hanaou, Redené, ha Guelegoac'h (sic!) diouzh an tu all, a ziskouez o deus ranket pennadurezhioù an daou eskopti derc'hel kont eus ur rannyezh. Neb a gaso ar studiadenn-mañ pelloc'h egedomp a c'hello marteze displegañ perak ez eo war-dro ar bloavezhioù 20-30 eo e c'hoarvezas kement-se...

Betek ar Reveulzi, n'o devoa klevet tud an Arc'hanaou nemet brezhoneg Gwened en o ilizoù. Adalek ar Reveulzi, ne glevjont mui nemet brezhoneg Kernev pe zoken brezhoneg Leon. Setu perak moarvat, hervez testeni Remi Derrien, er Radio-Brezhonek, e kompren tud ar c'hornad-se paotred Bro-Bagan o c'hoari pezhioù e yezh Leon, warlene pe er bloaz a-raok... (1).

HOR RANNYEZHOUÛ WAR DREUZOÛ AN XX^{et} KANTVED

Setu ni war dreuzoù an XX^{et} kantved gant ur yezh chomet e genoù ar bobl evel ma oa abaoe kantvedoù marteze, gant he rannyezhoù. N'eus mann ebet er rannyezhoù a gement a c'hellfe noazout ouzh buhez ur yezh bennak, nemet evel just, gant ar Mass-Media, da lavarout eo gant binvioù-meur ar c'helaouañ ez int techet da vont war unvanaat. Kemerit yezhoù «bras», e-giz ma vez lavaret : italianeg, germaneg ha saozneg. An italianeg : na pegen disheñvel ne deo ket rannyezhoù ar Piemonte diouzh rannyezhoù kreisteiz Italia. Ne c'hell ket un napolitan bennak kompren ar piemonteg. Re zisheñvel ez eo ar rannyezhoù-se. Ha koulskoude, e teuont a-benn d'en em gompren ! Ma ! Ur seurt emglev a rank bezañ diwar-benn yezh an darempredoù. Bremañ, gant ar RAI, ar radio-skinwel italianek, ez eo aesaet c'hoazh al labour. Heñvel ez eo gant ar rannyezhoù germanek ha saoznek. Ha c'hoazh ez eus en o meskoù rannyezhoù ken diaes da bakañ, ma ranker bezañ

eus ar c'horn-bro evit bezañ gouest da gompren ervat... Ma'z eus c'hoant a-grenn da virout ar rannyezhoù e ranker bezañ prest da aberzhiñ un dra bennak !

Ur skouer a netra. Ur c'haner eus kreiz Bro-Gernev, nevez deuet war an dachenn, J.F.K. Soñjal a rae gantañ e c'helle ober tro Vreizh, gant e rannyezh c'henedik. Kouezhet e veud en e zorn avat, p'en em gavas gant ur strollad Tregeriz : ar re-mañ ne oant ket barrek da heuliañ e gaoz.

Gwechall, er c'hloerdi bras, e veze graet skol vrezhonek bep meurzh gant an Aotroù Brochen (en amzer-me) : un tamm istor Breizh diwar levrig H. Poisson-Renan (Gournadec'h), reizhet ar poelladennoù ha roet ur boelladenn bennak da ober. Biskoazh n'am eus klevet ar c'helenner o reiñ ur bouez ispisial da rannyezh traoñ an Eskopti (Kernev-Uhell), ha soñj am eus eus ur c'hloareg (marvet er bloaz-mañ en ospital Gwareg (22), hag a lavare edo o vont d'ober ur sarmon e yezh e gornad (bep pemzek deiz, e veze un tamm sarmon evel-se). Ya ! pe... Heñvel e oa e yezh ouzh yezh ar re all ! Den ebet ne rae van ouzh al liv rannyezhel a veze a-wechoù gant darn eus pennadoù ar re a skrive war gazetenn Dir-na-Dor (Erwan ar Moal) : **Breiz**, Lakomp Mab-Sulon, pe an Aotroù Serandour bet marvet person Duod (e-kichen Kallag).

Un doare kenyezh a oa evit Eskopti Sant-Brieg ha Landreger, e-giz m'hon eus hen diskouezet a-us dija.

Ma oa mat tezennoù L. Herriue en e amzer, ha ma huche gant gwir abeg, a-enep ar re a soñje gantañ o devoa c'hoant da lazhañ(?) brezhoneg Gwened, n'emaomp ket mui er barezon-se, rak setu ar **struggle for life**... Ar wirionez a c'helle bezañ gant paotred Bleun-Brug Bro-Wened, pa skrivent war niverenn 2 o c'hannadig (Mae 1976), goude lavarout e oa dav kemmañ traoù 'zo en doare-skrivañ o yezh, «e oa deet, d'o soñj, mirout dezhi koustet a gousto he dibarded, ha dreist-holl muzik ha douster he distagadur» Mat-tre ! ha ne daimp ket a-enep d'ar pennadoù war yezh Gwened, embannet war **Varr-Heol** (niv. 96), mar diskleriomp fraezh ha spis, e tle donet yezh Gwened da vezañ ur yezh komprenus d'an holl. Ha da lakaat an traoù kompez e tiskleriomp ken groñs all e tle yezh ar c'hornadoù all a Vreizh donet da vezañ ur yezh komprenus da dud Gwened.

Tremenet eo «*koneriaj*» an doare-skrivañ ! Addeuet ez omp, evel un nebeut kantvedoù 'zo, en amzer ar parland (gouez da Wenediz!). Ne lavaromp ket ez eo ar skritur un dra diezhomm. Met n'eo ket ar gudenn gentañ eo a zo da ziskoulmañ.

Dreist-holl e Breizh, e-lec'h ma'z eus pemp pe c'hwec'h skritur hep kontañ ar re a zo prest da ziflukañ hag a zo sur, hervez

ar re a zo o verviñ gant ar c'hoant d'o c'hrouiñ, da zegas ar pare, da zegas unvaniezh ha peoc'h!!! Ha da lakaat awen ar skrivagnerien da sevel pennoberenoù, gant al lusk hep e bar a rofe dezhi ur skritur nevez, anat deoc'h.

En deiz a hiziv, pa zesker ur yezh bennak, e klasker da gentañ kustumañ ar skolidi da gomz ! Evit se ez eo graet, mar na faziomp ket, kentelioù Skol-Veur Breizh-Uhel «*Crash-Course*» !

Afer ar Parland (pe ar parland, mar kavet gwell). A bep tu e komzer eus adkaout e wrizioù, eus tud diwrizienet ha me 'oar. Setu perak moarvat ez eus tud hag a fell dezho derc'hel groñs da yezh o farrez... Se 'zo un tamm evel istor Pietro Bembo (va digarezit : Petrus Bembus !) ar c'hardinal-se eus amzer an Azgini-velezh hag en devoa goulennet (ha bet a-hervez) aotre digant ar Pab da chom hep lenn e vrevial e Latin an Iliz, gant aon da gousiñ e latin kikeroniad !

Pa oa bet embannet e levr *BUEZ AR ZENT* (1911) gant an Aotrou Perrot, en devoa Dir-Na-Nor (Erwan ar Moal) soñjet kerkent e oa dav lakaat al levr-se e yezh Treger da ober da Dregeriz tennañ o mad eus ul levr a dalvoudegezh evel-se. Ma ! A-benn ar bloaz war-lerc'h, e oa graet al labour, ha gwerzhet dre Vro-Dreger. Mat-tre, met a-benn neuze dija e oa bet gwerzhet e meur a barrez a Vro-Dreger levr an Aotrou Perrot e-unan : ur skouerenn a zo etre va daouarn hag a oa bet pourchaset gant an Aotrou Helari, kure Lannuon ha bet marvet person-kanton Perroz, da un Itron eus a Lannuon... Dre-se e oa gouest tud Treger d'ober o mad eus levr Perrot, hep kaout ezhomm eus levr ar Moal.

Ur skouer all : e St-Jili-ar-Beskont, Kanton Pontrev, e oa ul levr hag a blije kement d'an dud lenn ma tremene eus an ti d'egile, skrivet e brezhoneg Leon : *ISTOR ITRON VARIA LOURD* gant Madeg. Ne oa nec'het den ebet gant ar brezhoneg-se eus ar «Finister».

Unan hag en devije troet al levr-mañ e brezhoneg Treger en defe rentet servij da veur a hini marteze, ha sikouret war un dro diskar ar yezh, hag hen bruzhunañ e mil damm. Gwelout a rit ez eus da zebrñ ha da evañ en afer emaoamp o studiañ !

Setu end-eeun ar pezh a c'heller meuliñ hag abegiñ en embragadenn evel an hini emeur o kas en-dro e Bro-Laruen, gant Reun Richard er penn, evit pezh a sell ouzh ar yezh.

A-wechoù e ranker plegañ, evel da skouer pa c'houlenner skingasadenoù e yezh Gwened.

Met yezh Gwened a zo brezhoneg, hag ar brezhoneg a zo d'an holl Vretoned (brezhonegerien pe get !) ha setu perak hon eus ar gwir, holl gwitibunan, d'her c'hlevout er Radio hag er Skinwel. N'eo ket avat, evit krennañ diwar ar skingasadenoù arall, rak neuze ne gustumfe ket outi ar vrezhonegerien a gomz ur rannyezh all. Rak setu end-eeun ar pezh a c'houlennomp groñs !

Lavaret e vo e vez 5 munutenn e rannyezh Gwened, bemdeiz, met da eur an abadennoù skignet gant FR3-Brest. Neuze diblasañ ar 5 munutenn wenedek en doare ma vo tu d'o c'hlevout, mar bez c'hoant, hag ober ma vo barrek eta neb a garo da glevout ar skingaser gwenedek.

Peogwir ez eo hennezh an tu aesañ da zeskiñ yezh Gwened, e tlefed reizhañ an traoù war ar poent-se.

Ar Radio hag ar Rannyezhoù

Bez'ez eus traoù evit pezh a sell ar Radio (skingomz) hag ar Skinwel ha ne dint ket sklaer-sklaer, tamm ebet. Ne gomzomp ket eus ar stumm va vez kemeret war c'hobr (da lavarar Gwenediz) an dud hag a ra war-dro ar Radio hag ar Skinwel e Breizh, ha ne vefe ket marteze un dra dizoare hen gouzout.

Met peogwir emaoamp, sañset, e demokratelezh, e vefe mat d'ar selaouerien kaout o ger da lavarout war ar stumm ma vez aozet ar skingasadenoù. Pe gentoc'h petra emaoamp-ni o c'hortoz digant an displegerien e-keñver ar yezh. Ur yezh yac'h, koustet a gousto ha n'eo ket traoù steket a-dreuz genou ar selaouerien evel ma teuont e teuont, kement ha ken bihan ma c'heller a-wechoù en em c'houlenn ha karantez o deus an displegerien ouzh ar yezh, pe daoust ha ne vefent ket paeet evit sikour kas ar yezh d'an traoñ. Er stad m'emañ an traoù, mar sell an displegerien o labour evel ur vicher evit gonit o buhez ha netra ken, n'emañ ket o flas aze. Marteze emañ kont evel-se e lec'h all, met amañ ez eo disheñvel ar stal, petra 'servij lavarout ?

Rak, kaeroc'h hag uheloc'h kefridi o deus : bezañ magerien ar yezh, hervez o galloud. Setu perak ez eus traoù ha ne c'heller ket degemerout en abadennoù 'zo. Evel just, pa vez un abadenn war-eeun ez eo diaes dresañ yezh ar re a vez o komz : re ziwezhat e vez peogwir kent na vije bet amzer da zibab ar gerioù pe droioù-lavar trefoet, e vezont aet er-maez eus genou ar c'homzer. Met alies evelkent e vefe tu da ragaozañ prim-ha-prim ar skingasadenoù evit reiñ amzer d'an dud kouviet da gomz, da zibab o gerioù, ha d'o skrivañ zoken war un tamm paper evit o c'haout prest ha tout, pa vezo deuet ar c'houlz.

E-pad m'emaomp o skrivañ ar gerioù-se, setu unan eus ar baotred hag o deus kemeret evel anv d'o strollad «*Ar Sonerien Dul*». Anat eo ne deo ket eus an akuitañ war ar yezh, daoust ma seblant e yezh mont war-wellaat dre ma'z a ar gaoz war-raok ; rak goude bezañ lavaret «*pevar bloa(z)ioù*» setu m'eo adkouezhet war e dreid evit lavarout «*pevar bloa(z)*... Kaer a vo lavarout, ez eus ur si bennak er seurt abadennoù-se. Daoust ha ken diaes-se e vefe, c'hoazh ur wech, prientiñ dre vras ar goulennoù hag ar respontoù? (10.V.1978).

Pa vez skignet abadennoù bet enrollet dija ez eo kalz aesoc'h ar jeu, peogwir e c'heller, pa vezer ouzh o enrollañ, adlavarout meur a wech ar frazennoù pe ar gerioù c'hwitet ken na vez mat an traoù. Un tamm evel ma vez graet gant ar sinema pa vezer o tennañ ur film bennak : adgraet e vez an traoù ken na vezont diouzh grad mestr an enrollañ. Da sklaeraat hor menoz, roomp ur skouer ha n'eo ket un dra c'hoarvezet nevez 'zo : eveek hag hegasus eus ar gwashañ an taol a oa bet graet d'an Itron L. Herrieu, Loeiza ar Meliner, pa oa degouezhet ganti lavarout un nebeut pozioù gallek da sikour an enroller da intent ! Ne vije ket bet diaes evelkent kas ar seizenn vagnetek war he c'hiz hag adkregiñ evit kemerout ez-reizh komzoù an Itron gozh (Doue d'he fardonol). Diouzh ret a-wechoù, ez eo gwelloc'h raskañ darn eus o c'homzoù, gant na vo ket traoù a-bouez, evel-just !

Evel kelennerien war hor yezh, ez eo ar re a zo karget eus ar skingasadennoù, ha zoken dileuridi a-berzh ar bobl karget da bourchas dezho keleier hag abadennoù a dalvoudegezh.

Ar pezh a zo anat eo ez eo mac'homet aozerien an abadennoù gant o labour hag o deus poan oc'h erruout. Abred pe zivezhat —hag ar c'hentañ ar gwellañ— e vo dav sevel ur seurt kuzul da studiañ a-unan ganto ar yezh da vezañ implijet. Ne welan ket da studiañ a-unan ganto ar yezh da vezañ implijet. Ne welan ket perak o defe aon da ober gant gerioù nevez, peogwir e c'hellont ur wech an amzer addistreiñ war ar gerioù-se d'o diskleriañ ha d'o sankañ e memor an dud. Neb a zeu da vezañ displeger er Skingomz hag er Skinwel a samm war e chouk ur gwall garg hag a vo goulennet kont digantañ ur wech bennak, eus ar stumm m'en devo he sevenet.

Hogen p'emañ ar gaoz ganeomp war ar Rannyezhoù n'hon eus digarez ebet da bouezañ war an tu-se eus kudenn ar Radio. Ne gollimp ket hon amzer kennebeut o verkañ peseurt fazioù a vefe aes diwall diouto hag a zo risklet da ziskar muioc'h-mui ar yezh. Bremañ, ne glever mui nemet an dro-lavar-mañ gant an darn vrasañ eus ar re a glever er Radio : «*Ne ouzon ket ma'z eus*», pa

oa ken aes lavarout «*Ne ouzon ket hag-eñ*». Ne dalvez ket ar boan enebañ ha lavarout e klever traoù evel-se e rannyezh Gwened. Un digarez toull ne deo ken, evit kuzhat e ziouziegezh eus ar yezh...

Ne welomp ket kennebeut peseurt gonid a vefe o lavarout «*enaonwiaoù*» giz an Arzhanaou pe c'hoazh «*kilharet*» 'giz Kerlouan, pe n'ouzon ket pelec'h, e-lec'h «*kilharet*» hag a zo anavezet e pep lec'h !

N'eo ket marv-mik ar rannyezhoù, ha na varvint ket nemet e tichañsfe d'ar Yezh mervel, met ar pezh a zo sur, eo e vo dav aberzhiñ meur a dra er rannyezhoù evit krouiñ ur seurt «*kenyezh*» mat da vezañ implijet gant an holl vrezhonegerien, pe da vihanañ intentet ervat ganto.

N'eus netra dister er stourm evit ar yezh, ha peogwir hon eus en hor servij ar Radio hag ar Skinwel (forzh pegen dister an eurioù miret evito pe gentoc'h abalamour m'eo dister an eurioù-sel) e tleomp tennañ anezho ar muiañ ar gwellañ ampled anezho, en doare ma vo talvoudus-meurbet ar skingasadennoù, e pep keñver : danvez yezh. N'emaomp ket war ar memes pazenn hag ar yezhoù all hag a c'hell koufoniñ o amzer gant bitrakoù ha platajoù, amodañ hag amodañ.

KLERG

NOTENN

- (1) N'eus ket ezhomm da lavarout e kave gratis tud Bro-Gourin hag ar Faoued klevout eskibien evel an Aotrou Trec'hin pe an Aotrou Beleg, pa zeuent d'ober tro ar Gouzoumenn. Iskis e veze klevout ar vikel vras evel an Aotrou Baron o komz e gwenedeg —a veze komprenet gant an dud vras, met a sailhe dreist pennoù ar vugalel— tra ma komprenne an holl komzoù an eskob !

FOAR AN ARIGRAP WAR AFRIKA

Afrika n'eo bet biskoazh, evit tud Europa hag Amerika, nemet ur «vengleuz» da dennañ anezhi mevelien ha madoù. (Ha gwir eo kement-se ivez evit broioù sujet Europa hag Amerika, Breizh er penn-kentañ, siwazh : ar broioù bras o vevañ diwar goust ar re vihan).

Gwechall, o deus bet tennet Europiz, diwar zouaroù Afrika, sklavourien. Dimezelled Naoned «a vramme 'barzh ar seiz» a-dru-garez d'an arc'hant a c'honeze o zadoù o werzhañ «koad-ebena» d'an Amerikaned ; goude-se, ez eus bet tennet soudarded eus Afrika, gant Bro-C'hall, dreist-holl er Brezel Pevarzek.

Ha bremañ ez eus helibini etre ar Broioù Galloudek evit gouzout da biv e vo ar pinvidigezhioù a gaver du-hont en douar : eoul-maen, kouevr, uraniom, ha kant tra all.

Penaos o deus gallet hag e c'hall c'hoazh Europiz ober kement-all ?

Da gentañ dre an armoù. Ar re Wenn gant o fuzulioù, o deus aloubet Afrika **a-bezh**, daoust ma'z embannet he doa «pep pobl gwir d'en em ren hec'h-unan». Ne chome ken tachennad-douar ebet, na rummad-tud, en o frankiz.

An amzeriad-se, amzeriad an Trevadennoù, a zo padet betek goude ar brezel diwezhañ. Diwar neuze, dre gaer pe dre heg, o deus bet BROIOU Afrika o frankiz, sañset ! Bremañ eta e vije kredet e c'hellont, pa emaint «mestr er gêr», mirout o zud hag o finvidigezhioù ? Siwazh, n'eo ket bet gwellaet o stad e doare ebet. Perak 'ta ?

1 - Da gentañ, broioù Afrika n'int ket broioù. Ur vro n'eo ket hepken un dachennad-douar merket war ur gartenn : ur wir vro a zo un dachennad-douar hag ez eus ur bobl, pell-amzer 'zo, o vevañ warni. Eno emañ ar bobl-se «er gêr», hag e komprenont mat petra a lavaront pa lavaront «**va bro**».

Fals-vroioù Afrika n'emañ ket kont ganto evel-se. Afrika a zo bet lodennet etre ar re Wenn, ha merket an harzoù, hep derc'hel kont ebet eus **an dud**, eus ar pobladoù a oa o chom war an douaroù-se, nag o yezhoù, nag o istor, nag o gizioù... Er c'hontrol, Europiz o doa divizet etrezo e c'helle pep Stad Europat, ur wech diazezet war arvroioù Afrika, mont ken don ha ma karje, e diaberzh an douaroù. Setu neuze ar pezh a zo c'hoarvezet :

En ul lodenn vras a zouaroù Afrika, emañ, dre natur, kartenn ar glaveier, ar glazur, an doare-bevañ hag ar rummadoù-tud, war dachennadoù hir o vont eus ar C'huzh-Heol d'ar Sav-Heol, a Gornog da Reter. Teir dachennad a vez merket war ar c'hartennoù :

- A-hed an Arvor, ar Forest-Veur, glav enni ken alies ha bemdez.
- Donoc'h en douaroù, geoteier hir e-pad koulz ar glaveier.
- Donoc'h c'hoazh en douaroù, geoteier sec'h ha treut, ha sperneier.
- Ha d'ar pellañ, n'eus ken nemet ar gouelec'h kras.

Hervez doareoù an teir dachennad poblet, ez eus pobladoù mesaerien war ar geot treut, labourerien war geot hir hag er forest. An darempredoù a vez graet a Gornog da Reter... An darempredoù gant an Drevadennourien hag ar visionerien a zo bet graet dreist-holl en Arvor : eno emañ ar skolioù, ar Gristenien...

Mar o dije bet dalc'het kont Europiz eus an **dud**, o dije bet eta savet ar «broioù» a-led (hervez ar gartenn : Kornog-Reter). N'o deus ket graet. Divizet o deus ar reolenn-mañ etrezo : ar Stad Europat diazezet war an Arvor, a aotreomp da vont pellañ ma c'hello en douaroù. Setu pep rummad-tud a zo bet troc'het ha lodennet, e fals-vroioù o vont eus an arvor d'an dezerzh, eus ar C'hreisteiz d'an Hanternoz. E pep bro ez eus rummadoù disheñvel, enebourien alies an eil d'egile. Hogen er broioù tostañ, o deus, pep rummad anezho, kerent ha mignoned. Soñj am eus da vezañ klevet Rener-Skol Sant-Jozeb, e Lannuon, oc'h aliañ daou skoliad du, deut d'ober o studi da Lannuon, da zifenn o «broadelezh». An daou-mañ ne rannent grik ; met diwezhatoc'h o deus lavaret din (kelenner-douaroniezh e oan dezho) : «*Hon bro n'eo ket ur vro : tud ar C'hreisteiz anezhi ne gomprenont ket hon yezh, na ni o hini... Met a-hed un dachenn hir, eus ar C'hornog d'ar Reter, e meur a «vro» all, e komzer hon yezh...*».

Ar «broioù»-se a zo bepred evel ma'z int bet savet gant Europiz. Rak pa o deus bet Stadoù nevez Afrika o frankiz, goude ar brezel diwezhañ, ez eo bet divizet mat e **chomje an harzoù evel ma oant, ne vije ket asantet reiñ da bep pobl «ar gwir d'en em ren»**. Ret e vije dezho chom kraouiet evel ma oant, mignoned pe enebourien. Gwelet hon eus nevez 'zo, da skouer, ar pezh a zo c'hoarvezet etre Somalia hag Etiopia. Ul lodenn eus Somalia a oa bet staget ouzh Etiopia ; Somalia he deus klasket adc'honit an douaroù-se ; ha tud ar vro a zo aet a-du gant o

breudeur Somalianed. An Etiopianed, gant skoazell ar Rused, o deus kaset prim-ha-prim ar Somalianed er maez ; met n'int ket aet pelloc'h eget an harzoù kozh, ar Rused a zifenne, hag an Amerikaned n'o dije ket permetet, ken nebeut all.

E daou zoare e tenn ar re Wenn o mad ac'hano :

1 - Evit o skolioù ha irenadur o «bro», e rank ar pobladoù kraouiet evel-se an eil gant egile ober gant yezh ar re Wenn, o mistri kozh, ar galleg pe ar saozneg (peogwir Bro-Alamagn he deus kollet he zrevadennoù goude ar brezel Pevarzek ; ha bro-Itali he deus kollet he re goude ar brezel diwezhañ). Setu perak e komzer eus «Afrika gallek», daoust ma n'eus neblec'h nemet nebeut-tre a dud o komz galleg, ha n'eo ket sur e vefe ar re speredekañ ! nag ar re furañ eus an dud ! Met ar c'hallegerien-se hepken a c'hell kemer ar c'hargoù uhel.

2 - Gant arc'hant hag armoù, e teu ar re Wenn a-benn, aes a-walc'h, da lakaat da brezidant ar politiker pe an ofiser a werzho dezho pinvidigezhioù e vro ! En deiz na fello ken dezhañ sentiñ, e vo aes broudañ ha paeañ, gant arc'hant hag armoù, ur politiker eus ur boblad all enep dezhañ. Setu perak, da skouer, emañ ken troet ar C'hallaoued gant an Impalaer Bokassa hag ar jeneral Mobutu : er re-se eo o zud : «Ni a roio deoc'h arc'hant hag harp hon arme, ha c'hwil a lezo dimp ar gwir da eostañ madoù ho pro» !

Hogen, e-touez ar re Wenn, ez eus meur a rummad. An Amerikaned hag ar Rused da gentañ, pep hini anezho o klask an tu da lakaat e brezidant e penn pep bro. Met disfiz o deus eus ar pezh a c'hellfe c'hoarvezout ma en em gavfent tal-ouzh-tal. Gwelloc'h ha furoc'h e kavont kas re all d'en em gannañ evito, rak ur brezel-bed a c'hellfe sevel en deiz ma'z afent o-daou krog-ouzh-krog. Setu perak e welomp soudarded Kuba oc'h en em gannañ evit ar Rused, hag ar C'hallaoued o'n em gannañ evit an Amerikaned... pe, pa vo lavaret ar wirionez war he hed, al Lejion-estranjour... rak ar C'hallaoued ivez a gav gwelloc'h kas estranjourien d'ober al labour lous-se. Kaeroc'h a zo : ar C'hallaoued a zo deut a-benn da vountañ ar Varokaned en afer, ha zoken da fiziout «polis Afrika» en Afrikaned a zo a-du gant Bro-C'hall. Setu, evel ma lavare ur politiker du, e vo an Afrikaned oc'h ober ar polis, evit ma c'hello ar Broioù Bras dont da rastellat dizañjer pinvidigezhioù Afrika !

Un dra bennak all a zo c'hoazh da gompren en afer Bro-C'hall. Bro-Zair n'eo ket biskoazh trevadenn da Vro-C'hall ; met deut eo ar C'hallaoued a-benn da brenañ Mobutu, hag evel-se

da falc'hat ar geot dindan dreid ar Velged, mistri kozh ar vro... Arabat bezañ souezhet eta o welout pegement a hast a oa war ar C'hallaoued o kas o soudarded da harpañ Mobutu (hag a zo ur paour-kaezh den), e-keit ma oa ar Velged o klask unan all da lakaat e penn ar vro.

Ya... Met al lazhadeg a zo bet ? Ret e oa evelkent moñt da lakaat harz ouzh kement-se ? Ret-mat e oa sur. Hag eno emañ an itrik diaoulek. Ar C'hallaoued, a-viskoazh, evit gallout lakaat o c'hrabanoù war zouaroù diavaez, o deus bet implijet doare ar «petits paquets» (ar pakadennoù bihan) : lakaat un nebeut tud e dañjer... ha pa vez gwallgaset ar re-mañ, neuze «**evit enor ar Banniel**», kas an arme, hag en em ziazezañ war ar vro. Gwechall, e kasent soudarded ; ar wech-mañ, o deus kaset teknikourien. An deknikourien-mañ, paeet mat hag o ren ur vuhez pinvidik dirak o micherourien er baourentez, a zo bet savet kasoni outo, lazhet int bet... Ha setu un digarez brav evit ar gouarnamant gall !

N'eus ket nemeur a evezhiadennoù d'ober ken. Unan c'hoazh evelkent, d'an nebeutañ. Ar Rused a gav, estreget an Amerikaned, un enebour all en Afrika : Bro-Sina... Met kement-mañ a zo ur gudenn all. Hag arabat luz iañ ar c'hudennoù.

P. BOURDELLEZ

LEVRIOÙ

Glaoda PLANSON et Erwan KOSHANEG : **Histoire de la nation bretonne**. Coll. Identités, 192 paj. Ed. La Table Ronde, 40, rue du Bac, 75007 Paris.

A-vec'h deuet er-maez an **Histoire des Bretons** (Istor ar Vretoned), m'en em ziskoueze an **Histoire de la Nation bretonne** (Istor ar Vroad Vreizhat), embannet gant un ti-embann brudet eus a Bariz. N'eo ket ar choaz, evel ma vez lavaret, eo a vank d'al lennerien ! Met etrezomp, perak ober e choaz ? Perak chom hep lenn kement levr a zeu er-maez diwar-benn Istor BREIZH, pa'z eus e pep hini anezho un dalvoudegezh bennak ? Hag ul levr a dalvoudegezh ez eo hemañ. Titl al levr a lavar sklaer-mat spered an oberenn ha ne vez ket touellet ar prener. Amañ ez eus ur spered broadel, ur spered ha na gaved ket e *Histoire des Bretons*. Evel just, n'eo ket ret goulenn re digant un oberenn a zispleg an traoù dre vras : e 180 pajennad bennak kel ebet, na petra 'ta, da zanevellif pep tra. Dedennus ez eo al levr koulskoude ha gouest da gregif e spered el lenner evit e lakaat da glask muic'h.

Disi avat, ne deo ket al levr ! Marteze ez a re bell gant e vennad ! Fentus ez eo un tammig e welout o komz eus ar spered broadel en dije liammet dija Breizh-Uhel ha Breizh-Izel, en amzer Nevenoe, un Nevenoe o paouez freuzafi kontelezhioù an Naoned ha Roazhon, broioù-marzoù anezho, a-raok trec'hif war ar Franked en

Baen. Fentus ivez pa ziskleir e voe roet armoù d'ar vroadelourien vreizhat a-raok 1939 gant an... I.R.A. Dievezh ivez, pa lavar e voe digoret pardon ar Seizh-Sant, er C'hozhvarc'had, da Vuzulmiz, gant... «Masillon» e-lec'h «Massignon!». Fentusoc'h eget grevusoc'h ! Ur si all : betek-hen, dimp da c'houzout, n'eo ket bet distrujet delwenn Hoche, e Kiberen, gant an F.L.B. (paj. 148). Un dra disofijet : pa ra kont eus doareoù-skrivañ ar brezhoneg, ne ra meneg ebet eus hini ar bloaz 1941. Met ne c'heller ket anavezout pep tra ! N'eo ket dav marteze pismigafi re diwar-benn «Tradwac'h» evit «Trawalc'h», na diwar-benn «Arcoat» e-lec'h «Argoad» !

Ur riskl a zo en ur studiaden savet a-fetepañs da zifenn ur menoz bennak : plegafi ar fedoù d'an dezenn : neuze n'emeur ket pell-pell diouzh ar romant... N'eus nemet tuioù ha perzhioù-mat gant ar bobl vreizhat ! Sed aze avat, un dra vurzhdus hag a c'hellfe lakaat al lenner d'en em soñjal a-raok degemerout al labour evel ul labour graet a-zevri... A-hed an istor emafi ar gaou gant enebourien Breizh. Pep stourm gant ar bobl a zo un testi eus he c'hoant da ziskouez he fersonelezh hag he youl da zrestbevañ evel breizhat. Lavarout a reer ez eo an noblañs vreizhat a orin estren, pe e oa da vihanafi estren a spered e-skoaz ar bobl, ur bobl o c'hoantaat lakaat pep hini war an hevelep renk. Gwazh-a-se evit an noblañs-se p'en em sav ar Bonedoù Ruz ! Met pelloc'h e komzer eus temz-spered ar gouerien vreizhat a-vec'h disheñvel diouti : evel pa ra anv eus an noblañs izel e Breujoù-Breizh e-pad stourm La Chalotais. E fin ar gont, e vo dispaket ar wirionez, derc'hent an Dispac'h, pa vo anat emafi chalet tudjentil ar Parlamant gant o interest hag o madoù muioc'h eget gant gwirioù Breizh.

Ha perak bezafi debronet gant an ezhomm da skeif pavadoù, bep bro, gant Iliz Rom, ganti an holl sioù, tra ma oa ken boemus pep kredenn ha pep lid er baganiezh keltiat kozh : keheladur ar feunteunioù, azeulerezh an douezezed, ar boudiged, ar gornanded ! Moarvat, ne gaved ar seurt gizioù-se nemet gant ar Gelted kozh !

Perak mont da ijinafi un istor diot pa gomzer eus Konkordad ar bloaz 1801, a lakaas ar peoc'h war dachenn ar Relijion : hervez al levr e felle d'an eskibien kas da get ar chouanerezh, ur chouanerezh hag a vije aet an trec'h gantafi, panevet se !... Met diskaret e oa dija stourm ar chouanted gant Bonaparte, abaoe ur

bloaz a oa ha muioc'h. Aze, n'eo ket mui istor eo a gavomp, un huñvre ne lavaran ket. Dav e vije bet ivez d'ar c'helenner war an istor m'eo Koshaneg kounaat ne oa ar gopr divizet gant ar C'honkordad evit ar gloer, nemet un digoll evit ar madoù-Iliz bet preizhet gant ar Stad, ur Stad ha na oa mui evit o daskorifi.

Mat dav eo pardonifi mankoù, sioùigoù, ha zoken displegadurioù un tammig faltazius eus an Istor, da skrivagnerien a santer ez eus en o c'halonoù karantez evit Breizh, ha fiziañs en hec'h amzer da-zon, da skrivagnerien hag o deus labourer da zigontammifi ar speredoù, dre reizhañ kement a c'hevier dibunet gant al levrioù-istor e Bro-C'hall ha zoken e Breizh. Setu perak e hetomp d'ul levr hag a zo ennañ kement a draoù talvoudus ober berzh da vat.

J.C.

Jakez KORNOU et J.P. GIOT : *Origine et Histoire des Bigoudens*, 408 paj. ill. 80 Lur. Ed. Fr. Le Signor, B.P. 23, 29115, Le Guilvinec.

Bez'ez eo ar Vro-Vigoudenn e-touez kornadoù all Breizh, unan eus ar re he deus lakaet da ziwan ar muiafi a skridoù diwar he fenn : skridoù skiantel, evel da skouer, an hini diwar-benn Plozeved ; skridoù lennegel gant Jakez 'n Eliaz diwar-benn buhez pemdeziek an dud, e deroù ar c'hantved-mañ ; skridoù diwar-benn mojennoù ; skridoù hag a zo aet ar vrud anezho dreist-bevennoù ar c'horn-bro ha dreist-bevennoù Breizh. Penaos chom hep menegifi efivorennoù brezhonek Youenn Drezenn gant e *Veig Trebern* !

Ha setu bremañ ul levr ennañ evel pa lavarfen un dremmwe-liad eus istor Pont-'n-Abad : amzer ragistorel, amzer istorel hag an amzer-nevez aet-e-biou. Gant Giot eo sinet ar pezh a sell ouzh Ragistor hag Henoniezh, ha gant J. Kornou eo sinet ar rann istorel. Hemañ a zo un anv o warantiñ spered an oberenn evit ar re a anavez paotr ar M.O.B. hag an Emsav.

Ya ! Ul levr-studi, rak n'eus ket da glask amañ un danevell kempennet brav, savet dreist-holl evit plijadur ar spered, met un dastumad dielloù, kevrennet dre vras hervez urzh ar c'hantvedoù. Chom a ra souezhet al lenner a-wechoù o kaout pajennoù diwar-benn ar sportoù diouzhtu goude pajennoù diwar-benn an divroañ. Amañ pe ahont, e-skeud ur sifr pe un darvoudig bennak, e roer ur c'hlozadur bennak breutaus diwar-benn ar vuhez armerzhel. Diaes e oa, a-hervez, urzhiafi an traoù diouzh an danvez hep muiken.

A-ratozh-kaer, penn-da-benn al levr, e lakaer istor ar Vro-Vigoudenn e-barzh stern Istor Breizh, hag alies neuze e vez degaset da goun an darvoudoù pennañ o deus merket an istor-mañ. Neuze evel just, setu al lenner kaset pell eus ar Vro-Vigoudenn, met ret e oa en em gemer evel-se abalamour d'ar re n'anavezont tra koulz lavarout eus Istor Breizh. Evel-se e kompren gwell al lenner an «adkouezhadurioù», an efedoù war ar Vro-Vigoudenn hec'h-unan. Evel-se ivez e kompren gwelloc'h Istor Breizh en e-bezh.

A dra-sur, ar gudenn o tedennañ da gentañ ar spered, ez eo kudenn orin ar bobl-se, ken divoutin. Zoken goude ar pajennadoù hir diwar-benn an henistor, n'eo ket dic'hoantet spered al lenner, pa leverer n'eus netra ispisial er bobl-se he deus a-barzh ar fin an hevelep orin hag an hevelep dremmoù hag ar peurrest eus an dud dre Vreizh a-bezh..., pa zisklerier ne deo ket un dra skiantel klask er Reter, pe en Azia orin an dud-se. E gwirionez, da gredañ a vefe ez eo chomet divoulc'h kevrin an orin-se ha n'eur ket deuet a-benn da ziskleriañ ar perag eus ar perzhioù ispisial-se hag a seblant disheñvalout pobl ar Vigouterien diouzh ar re all.

El levr-se ken fetis, ez omp bet eürus o lenn ar pajennoù diwar-benn an Tad Maner. Goude kontañ an dismantr en em gavet er vro-se goude ma oa bet lakaet harz ouzh emsavadeg ar Bonedoù-Ruz, ne vije ket bet souezhus ma vije bet kroget an oberour da zispenn skeudenn an hini en devoa lakaet e holl boan da beoc'haat ar speredoù, ha n'en dije kanet d'e dro un diskan enepkloer diwar-benn ar misioner. Er c'hontrol, dougen a ra ur varn diuntuek en ur ziskleriañ labour dreist ha talvoudegezh speredel an Tad. Ur skouer vrrav hag a laka anat ar spered dishual a verk ar pajennoù-se, ur spered ha n'emañ ket o klask lubanif al lenner nag o yudal gant ar bleizi a-hiziv : sed aze end-eeun ur gwarant evit an oberenn.

Diwar-benn an Dispac'h bras, meur a vunud, meur a sifr, meur a anv, meur a fed. Mat-tre eo displeget an darvoudoù politikel hag en un doare objektivel. Da gredañ eo na voe ket degemeret ken mat-se an nevezentioù, dreist-holl ar c'hemmoù degaset war dachenn ar relijion, nag heskinadeg ar veleien. Barn ebet avat a-berzh ar skrivagner war an darvoudoù-se : fedoù hepken, d'al lenner da varn.

Un oberenn a seurt-se a zo prizius-tre evit ar glaskerien, evit ar ouizieien, evit ar re a venno sevel ur studiadenn bennak war istor Breizh a-bezh, kerzh ar vuhez hag ar speredoù. Ul labour a dalvoudegezh eta !

Daoust hag e talvez ar boan merkafñ ur faziñ bennak ?

- Paj. 131: n'eo ket bet marvet Charlez VIII et 1488, met e 1498. 52.

- paj. 135: n'eo ket gwir lavarout ne veze ket a zeskadur talvoudus evit ar vugale a-raok an Dispac'h. Bleunius-tre e oa an deskadur-etre, da vihanañ, keit ha ma voe renet gant ar Jezusted. Ha zoken war ar maez e veze roet an deskadurezh kentañ gant an dud-a-iliz pe harpet ganto ha n'eo ket hepken d'ar re a felle dezho mont da veleg. An Dispac'h eo en deus distrujet ar skolioù-se ha kaset da netra, koulz lavarout, an deskadurezh kentañ...

E berr gomzoù : ur studiadenn eus an dedennusañ.
Setu ul labour hag a chomo. Trugarez da J. Kornou ha da J.P. Giot ha d'an embanner.

J.C.

*
* *

Olier MORDREL : *L'Essence de la Bretagne, Essai*. Ed. Kelenn, 1978.

An oberenn-mañ a zo un dastumad, en ul levrig, eus pennadoù bet embannet er gelaouenn «STUR», e 1936-1937. E dibenn al levr e kaver dek pajenn nevez o tisplegañ menozioù a-vremañ ar skrivagner ; goude kement a gemmoù er Vro hag e tud ar Vro, war-lerc'h ar brezel, an araokadennoù war dachenn an armerzh, aloubidigezh ar speredoù gant ar Skinwel ha binvioù-meur ar c'helaoua (Mass-Media). Dre-se eo bet lezet an destenn gentañ e-giz m'edo. Ha gwell eo an traoù en doare-se.

Atav ez eo diaes barn pe ober un diverrañ eus un oberenn bennak gant O. Mordrel. Gwechall em boa kavet plijus-tre meur a hini eus a skridoù Mordrel diwar-benn ar politikerezh hag an diskoulmoù kinniget gantañ evit amzer-da-zont Breizh : sklaer-tre e oa e venozioù. Hiziv avat, ez eo dav din anzav em eus bet ur gerseenn bennak. Komz a reer eus meur a dra ha n'int ket atav renket sklaer, en un urzh resis. Gouzout a reomp holl ez eo an urzh hag ar sklaerder ar frouezh eus ar spered pe an ijin latinek, hag er c'hontrol, e plij d'ar Breizhad ar menozioù brumennek hag ar Romantelezh ! An dra-se a leverer alies er pajennoù-mañ. Kredañ a reomp avat, ez eo kement-se ur gwander er stourm evit saveteiñ amzer-da-zont Breizh.

E gwirionez, ez eus kont muioc'h amañ eus natur an Den breton eget eus natur an Douar... Ha mat eo evel-se. Rak petra a zo dedennus evidomp ? An douar pe an dud a zo o vevañ warnañ ? Ha da be vad e vefe Breizh evidomp, ma vefe distrujet-mik, un

deiz, hec'h arouez vreizhek ma vefe divrezhonekaet ? O klask mad ar vro emañ O. Mordrel eta dre livañ tuioù mat ha tuioù fall ar Vretoned. Na garv eo ar skrivagner pa skourjez didruez e genvroiz. Setu ma teu al lenner da gredif e z kollet an emgann : netra da c'hortoz digant ur bobl ken sklavekaet, ur bobl bet trec'het ken alies. Met a-greiz-holl, setu displeget an abegoù niverus a zegas esper : kalz a berzhioù-mat en deus ar Breizhad, perzhioù-mat lakaet e servij ar pobloù all, ha da gredif eo e fello dezhañ hiviziken lakaat e nerzh e servij e vro dezhañ e-unan.

Met penaos adlavarout amañ e berr-gomzoù ar pezh a zo ken fonnus en oberenn ? A-hend-all ne gav ket deomp e talvez ar boan respont d'an tamalloù graet a-enep-gwir d'an Iliz evit he labour e Breizh a-hed ar c'hantvedoù : netra nemet faragouilh, traoù adtommet evel ma vez lavaret, traoù a gaved d'indan bluenn Morvan ar Besk (Lebesque) hag a glever a-wechoù gant ur c'haner bennak. Harzhadegoù hep talvoudgezh hag a zo bet respontet dezho dija meur a wech. Lennerien **Barr-Heol** a anavez Olier Mordrel. Gouzout a ouzont ivez ne zeu morse traoù boutin gantañ, hag e vez gonid pe c'honid da dennañ eus e skridoù.

J.C.

*
* *

Yann MALO : *L'Eveil de la Bretagne*, 88 paj., Ed. La Revue Moderne, Pariz 1978.

Ur Barzhaz. Un dastumad barzhonegoù. Amañ avat n'eus ket da glask barzhoniezh savet e gwerzennoù, met kentoc'h barzhoniezh e komz-plaen ; barzhoniezh e bevder an dro-bluenn, hag e sonerezh ar gerioù. An danvez ? Un tamm eus a bep tra... Dre vras, klemmadenn ur paotr yaouank eus kostez Konkaven, bet ret dezhañ kuitaat bro e dadoù, ha labour an douar, ha ne c'hell ket en em ober ouzh ar vuhez pell diouzh e vro, en harlu, e Pariz. Youc'hadennoù ur paotr yaouank c'hwervaet e spered, youc'hadennoù a gaver traoù a bep seurt enno, traoù mat-tre ha traoù ha n'int ket koulz.

Barnadennoù hep arlivoù. Da gentañ-holl e tag Bro-C'hall, mammenn an holl reuzioù en em gavet gantañ ; en em gemer a ra ouzh ar vourc'hizelezh. Sed aze avat, danvez teuc'het en deiz a hiziv, kozhet, boutin, deuet da vezafi re aes ha borroder. Ur bajennad bennak diwar-benn Anjela Duval, Y.V. Perrot : pajennoù

hag a ra plijadur. Traoù un tammig hir diwar-benn Andrev Javre (Geffroy). Ma ! Sed aze un dastumad digompez, ennañ karantez vras evit ar vro : ar pezh a ra brasañ merit al levr hag ivez e unanded ; un dastumad hag a blijjo d'ar re a gar ar «varzhelezh», hag ivez d'ar re a gred dezho ne vije gant ar Vretoned tech-fall ebet ma vijent mestr en o zi.

J.C.

Henri QUEFFLEC : *Un Breton bien tranquille*. 350 paj. Stock, 1978.

Bezañ Brestad, bezañ ganet d'an hevelep mare war bouez seizh sizhun, bezañ bevet e yaouankiz en hevelep kêr, kaout, evel an holl Vrestiz koulz lavarout eus amzer-se, gourdadoù ginidik eus Bro-Leon pe war-dro, petra gwelloc'h evit tafiva, gwalc'h ar galon, rann gentañ al levr. Rak, n'eo ar pajennoù-se nemet buhez ar skrivagner kontet gantañ e-unan, met kontet eeun hep rikamanoù, buhez un den ouzh en em livañ, hep gevier, evel m'emañ. Eus al linenn gentañ betek an diwezhañ, e santer gwirionder, eeunded, fealded. Netra o lakaat da gredif e vije bet treuzwisket ar santimantoù, zoken diwar-benn mare ar brezel, bezañ an Alamaned er Vro. Ne glask ket H. Kefeleg da gentañ-holl, bezañ diouzh giz ar re-all, nag enep giz ar re all. Pe vat, pe fall e vezo, a-walc'h gantañ bezañ eñ e-unan.

Ha dre-se, e lenner penn-da-benn evel ur romañ «curriculum vitae» ar skrivagner, doareoù e diegezh bourc'hizien vihan en o aez, e vloavezhioù-lise, e vloavezhioù-studier, e vloavezhioù-studi en «Normale-Sup». Ar c'helenner e Menez-Marsan, e Uppsala (Sveden) hag erfin ar skrivagner a-vicher o tonet a-benn da doulañ e hent ha da ober berzh. Bez'e c'heller chom hep karout meur a hini eus oberennoù ar C'hefeleg, e-lec'h m'eo c'hwezhet e dro-bluenn, e-lec'h ma'z adkemer hep paouez an daolenn-mañ-taolenn eus ur gortenn bennak pe eus un darvoud bennak all, evel pa vefe o klask kargafi e bajennoù ; bez'e c'heller chom ivez hep karout an oberennoù-se e-lec'h ma'z adkaver ur brezegenn bet embannet dija, pe un diviz adgraet a-nevez hep dont ervat bep tro, un doare skuizhus alies evit al lenner. Amañ avat, netra eus a gement-se : en em ginnig a ra ar skrivagner evel m'emañ. D'am meno ez eo al levr-mañ e oberenn wellañ. En e levrioù all e veze gwelet gant e lenner gant daoulagad e faltazi, amañ avat, hen gweler hag hen santer evel un den gwirion, un den bev-buhezek. Diaes ez eo chom hep en em dommañ neuze ouzh ur seurt den ; diaes eo chom hep santout resped e-kefver unan hag a fellas dezhañ bevañ, ha bevañ meur a wech zoken, buhez rust ar vartoloded evit bezañ barrekoc'h a-se da daolennañ ar mor hag ar riskloù anezhañ... Setu perak ec'h anavez an traoù ma komz diwar o fenn. Ezhomm a wirionez !

N'eus ket se avat lavarout e kaver mat pep dibab, pep menoz, pep soñj. Pa lavar, dre skouer, en em sant breizhat penn-kil-ha-troad, daoust ma n'anavez ket ar yezh, ez eo gwirion ; rak ne sant ket, en e spered, an diouer eus un dra rekis d'ur sevenadur breizhek klok (p. 93). Evel just, er gêr, el lise, n'en deus ket gouzafvet an diouer-se. Met e skolaioù Bro-Leon, gant kamaladed a-ziwar-ar-maez, e veze anat an diforc'h ; o kantreal dre ar vro, en atantou e-lec'h ma oa kalz a dud ha ne gomzent nemet brezhoneg, e veze diaes chom hep gouzafv ; zoken en ilizoù, er chapelioù, er pardonioù pe ne glevet nemet brezhoneg, penaos chom hep en em santout estren, ma ne gomprened ket ur ger. H. Kefeleg, adalek e vugaleaj, hag efi hep gwelout an dra-se, a voe muioc'h divrezhonekaet eget na gred.

Goude-se, emañ o tremen e vuhez pell eus ar Vro. Ganet ha savet eo bet e vugale e Pariz : anat eo ne vezo ganto nemet ul liamm laosk ha gwan gant Breizh. Daoust d'ar wirionez 'zo gantafi, pa lavar e voe diskouezet dezhañ, gant ar re-all, e Pariz, e oa breizhad (ha gwir eo atav an dra-se evit meur a hini) (p. 116), e vo kollet e vugale evit Breizh.

A-hend-all, e studioù uhel, e vignoned a-vicher, e amgelañhiad n'int ket traoù d'e dostaat ouzh Breizh. Ne guzh ket ar blijadur en devez o vevañ e Pariz, strobinnel ma'z eo gant ar gêr-se. Ur c'hañs evitañ : biskoazh ne fellas dezhañ bezañ lestreet er Politikerezh, ken er politikerezh a-gleiz pe a-zehou, ken er politikerezh gall pe vrezhonek. H. Kefeleg a zo un den a beoc'h, un den hep taerder, un den douget da unvanif. Ha disrannañ eo a ra ar politikerezh. N'emañ ket ouzh hen argas dre laoskentez pe dre zispri, met hepken dre ma kred en deus ul labour talvoudusoc'h da ober evit kerzhout gant e hent (1). Evel-se penn-da-benn al levr, eo plijus kavout ar c'hristen feal d'e feiz ha d'e gredenn, hep fouge. Bevañ a ra diouzh ar feiz-se. Emañ e vuhez o lavarout ar feiz-se bemdez. Merket eo bet gant doareoù e diegezh, merket da viken.

Evel pa vije e holl galon er pajennoù-se, emañ e dro-bluenn o welevif e-kreiz ar sklerijenn, pa zibab e verboù pe e anvioù-gwan skeudennus pe e c'herioù fraezh ha resis. Embannet ez eus bet meur a emvuheziadur : aes eo gwelout ne deo ket roet da bep hini bezañ skrivagner. Dav eo deskif ar vicher-se evel pep micher all. Amañ e vefed techet a-walc'h da soñjal ez eo deuet ar gerioù-se eo anat ez int ar re wellañ da dreif soñjoù ar skrivagner. N'eo ket dre zegouezh ! Al levr-se ken aes ha ken plijus da lenn a gredfec'h a-walc'h ez eo bet tarzhet evel-se eus awen ar skrivagner ha taolet war ar paper hep dizanalat. E gwirionez, evit troc'hañ he divaskell

d'ar gredenn-se e tiskleir an oberour pebezh labour hir a rank pep skrivagner ober evit prientif ha skrivañ ul levr ; lavarout a ra ivez pegen touellus hag arvarus ez eo ar vicher a skrivagner.

Da esperout a zo e c'hoantaio kalz a dud all, ha Brestiz en o-zouez, saourif ar blijadur a zo o lenn al levr-mañ, hag anavezout un den hag a zo diaes chom hep e brizout hag e garout, un den hag a zoug enor d'an anv kristen.

J.C.

(1) *Ne gred ket H. Kefeleg e pal enepbroadel breizhat ar skol-Stad (hag alies ar skol 'dieub'). Ma !... Siwazh ! N'eo ket dielloù eo a yank, na testennoù, na fedoù. War-dro ar bloaz 1943, e oa bet degouezhet ganin lenn e Ti-Dielloù Penn-ar-Bed, e stalennoù difennet c'hoazh furchal enno d'ar mare-se, lizheroù mistri-skol eus kostez Kastellin, skrivet war-dro 1902, o tiliuhañ personed a brezege pe a rae katekiz e brezhoneg, evit ma vefe lamet diganto ar gopr paet dezho gant ar Gouarnamant. Neuze penaos nac'hañ ar volonteze da vougañ ar yezh koustet a gousto ? Un den onest eo H. Kefeleg, poan en deus o krediñ e droukplegioù ar Stad.*

J.C.

Roger LAOUENAN : «**Le dernier Breton**». Gd 1/8°, 166 paj. 39 F. Ed. Le Cercle d'Or. B.P. 110, 85102 Les Sables d'Olonnes.

Un atant, kollet war bantenoù uhelañ Menez-Arre, ar Menez-se a ra an dro evel ur gouriz d'ar Yeun Elez. An atant diwezhañ, un den ennañ : un intafiv o vevañ eno e giz ur penitiour, diglemm, gantafi koulskoude ul liamm bennak gant ar vourc'h. Emañ ar vourc'h o tiboblañ evel kemend-all a vourc'hioù e-kreiz Bro-Vreizh, aet kuit ar re yaouank. Neuze, nec'het evit diskoulmañ kudennoù an amzer da zont, o deus pennoù ar bourc'hioù-se kavet mat bezañ endalc'het e-barzh *Park-Arorig*. Evel-se e vezo degaset, marteze, un tamm gonid bennak, nemet e vezo harzet ouzh ar vuhez hag al labour-douar da addiwan, ha dalc'het e vezo ar rannvro-se evel douar eus an amzer dremenet, mat evit dudi an estrenien. Setu, dre vras, danvez ar romant, ar stern ma'z eo kempennet ennañ an darvoudoù o tanevellañ ar c'hemm bras-se.

Ur mailh war ar vicher ez eo Roje Laouenan, ha gouezet en deus, dindan ul lesanv evel-just, en em lakaat da c'hoarier an drama-se. Komprenet ha santet en deus ar vro, ene ar c'houer kozh

livet gantañ a-greiz kalon, skeudenn vamus an touller-bezioù, poan-spered ar maer, esper an tavarnour d'ar gounid. Gwelet-spis ivez ijin gwidreüs ar Prefed, bale'nder rener ar Park, duet un tammig gant ar skrivagner evel diwar un drougiezh bennak e-kefiver an dudjentil, efvor marteze ar Bonedoù Ruz... (Un dro spered ha n'eo ket gwir e pep lec'h dre ar vro...).

Evel just traig pe draig ha vefe da rebech d'ar skrivagner : un adlavar bennak un tammig pounner, met, nebeut a dra. Anat eo ec'h anavez mat R. Laouenan ar gevredigezh-se, giz ar vuhez taolennet, ar ya hag ar nann e kudenn Park an Arvorig. (Frouezh e labour kazetenner moarvat). Santout a reer c'hwervoni, ha keuz d'an amzer dremenet, keuz d'ur Vreizh kevrinus o vont da goll. Penaos chom hep bezañ trist o welout pegen mentret ha trubuilhet eo ar vro a-bezh : gwellaet ez eus bet tra pe dra, met distrujet meur a dalvoudegezh diaes da bouezañ ha da adkavout.

Anjela Duval eo he deus diskouezet din an oberenn-se, sinet eviti gant ar skrivagner. Penaos hetañ, evit kompren gwirionez al labour-se, un endro o klotañ gwelloc'h eget an atant-se, kuzhet war ar maez, kuzhet ken mat ken, nepell ac'hane : 2 km, e tiez kentañ ar C'hozh-Varc'had, n'anaveze ket an dud, na Traoù-an-Dour nag Anjela, daoust d'ar skinwel !!! A-hervez, ne oant ket eus ar Vro ! Breizhiz, met treuzplantet, ha dinec'h e-kefiver buhez ar re gozh, ar re o deus krouet ar vro. Penaos bezañ souezhet ma'z eus ranngalon gant kement eus ar re gozh-se, eus ar vrezhonegerien-se hag a gav dezho ez int prest da vezañ estren, pe brizet evel estren war o douar da-zont Breizh, ur Vreizh troc'het dezhi he gwrizioù ? Evel son ar c'hloc'h-galv eo romant R. Laouenan, met ne vezo ket klevet nag intentet gant meur a hini... Merit bras en deus ar skrivagner o vezañ brallet ar c'hloc'h-se.

J.C.

G.S. E meur a gefiver, ez eo al levr-mañ an daolenn eus buhez Anjela Duval bevet gant ur gwaz !

KLERG

R. HEMON : **Geriadur Istorel ar Brezhoneg**, Preder. K.R.P. 16093
12 JF Pariz. Koumanant (6 rann) : 90 Lur.

Dambrest e vo peurvoulet labour R. Hemon : *Ar Geriadur Istorel*. N'eus ket ezhomm da lavarout pe d'adlavarout e vo ar GERIADUR-se unan eus an oberennoù-diazez da studiañ ar Yezh. Ur sell hon eus graet war ar rannoù 27, 28, 29, 30. Merkomp hepken traoùigoù 'zo hag a c'hellfe marteze sklaeraat tra pe dra, hervez rannyezh Bro-Dreger.

Rann 27 (Poazh - Puridigezh) :

- *Poazhadur* : tommder bras ; skouer : amañ ez eus poazhadur
- *Pokat* : en em boket a glever ivez (cf. en em skrivañ e-lec'h skrivañ an eil d'egile. E kornadoù 'zo, evel da skouer e Bro-Vigoudenn, ez eo stank-meurbet ar stumm «en em» dre-se e ranker diwall kent huchal «ur fazi ez eo !».

- *Porc'hellegezh* : plac'h lous, koufonerez

- *Preñv-Goulaouier* : Preñvig goloig (Lannuon)

- *Priañ* : Priaat ivez : laboused o priaat o neñzh (lakomp, driski muoilc'hi, piked).

- *Pruneoz* : pruneoz, pruneozenn.

Rann 28 (Purjadurezh - Reuzeul)

- *Relatañ* : E Bro-Lannuon, *relatiñ* a zo enskrivañ en ti-kêr ur bugel nevez-vet. Resis-tre eo ar ster : mont da relatif ur bugel.

- *Restañ* : kontañ, danevellañ. Ger hag a gaver e brezhoneg-krenn. Treger : restañ war-lerc'h unan bennak. war-lerc'h una

Rann 29 (Reuziad - Saourif)

- *Ribod* : (Catholicon). id. latin IRINA. Ur fazi a zo er C'hatholicon. Kemer gentel gant Catholicon Gwyonvarc'h (1975) e-lec'h ma kaver an hevelep fazi, pajenn 176. Lenn CIRINA, ar C a zo kouezhet dre ma oa ur C er ger a-raok : hec (e)irina. (ar girin-mañ). Ne seblant ket ar ger CIRINA bezañ gwir droidigezh latin ar ger RIBOT-Ribod a vefe kentoc'h SINUM (?). Bev ez eo atav ar ger-se CIRINA e brezhoneg Leon dindan ar stumm KIRIN (hag e kembraeg ivez dindan ar stumm CERWYN). Ur plad don, ul lestr da lakaat DIENN an hini e vefe kentoc'h. Er ribod e vez lakaet DIENN (Koaven) met d'he meskiñ, d'he ribotat, d'ober amann. Levezon rannyezh Leon eo a gavfed amañ neuze, drouk-intentet gant Yehann Lagadeg ?

- *Rouz* : soubenn ar rouz : soubenn graet gant an ognon, soubenn an ognon, soubenn ar vezvierien !

- *Sadorn-Fask* : troet fall Samedì de Pâques. Dav treifi Samedì Saint.

- *Saflev(?)* : keñveriañ ar c'hembraeg **SAPLE** : stad. Treifi kentoc'h hep dale, hep gortoz pelloc'h, hep chom a-sav ; diwar *Sav* ha *Le* Savleoù a vefe neuze al liester.

- *Sakrifian* : lenn al latin «Sacrificare». Catholicon Gwioñvarc'h a ro : **sacrifico-as**. Liv ebet eus *sacrificere*.

- *Saladenn* : kentoc'h saladenn (cf: ur saladennenn: ur salad)

- *Sammus* : boued sammus, ponner, diaes da dreizhañ.

- *Sanab* : sanaf (distaget ZANAF), Bro-Lannuon, Plouber.

Rann 30 (Saourus - Skeif):

- *Sav* : kalz a c'herioù a vez savet gant ar ger **SAV**, menegomp unan da vihanañ : **SAV-KALON** !

- *Seson* : kig seson an hini a glever e Bro-Dreger (sêson), bevin sall. Gwechall e veze lazhet saout en tiegezhioù ha sallet ar c'hig anezho : hennezh eo a oa ar c'hig-sêson.

- *Siklud* : kentoc'h gant ar stêr : *siklutenn* nemet diouzhtu goude. Ur ger diresis a-walc'h ez eo n'eus forzh penaos : ti bihan dister, un tamm toull ; kouignoù (kornioù) damguzh en un ti bennak. Ur bern siklutoù a zo eno. Ar wrizienn «klud» a c'hellfe bezañ er ger-se.

- *Skav* : lenn e latin **SAMBUCUS** ha n'eo ket *sambucus*.

- *Skas* : un dro-lavar anavezet-mat ez eo : tapet em boa va skas eno, tapet en deus e skas, da lavarout eo, tapet e jeu, ur c'horfad-riou ha chomet klañv da c'houde.

Rann 31 (Skeif - Soursenn):

- *Skeltr* : ar ger **skiltr** ne seblant ket bezañ anavezet nemeur e Bro-Dreger. Graet e vez gant **SKELTR** : ur vouezh skeltr, da lavarout eo, ur vouezh sklaer ha kreñv. Un iliz skeltr: dason enni.

- *Sklaerder* : sklerijenn e Bro-Wened ha n'eo ket «sklaerder» hepken.

- *Sklasenn* : mellezour ivez. An hent a oa evel ur sklasenn gant ar skorn... Ne ra nemet en em sellout er sklasenn. Sklasenn: ur mellezour en ur wetur da «gilwelout».

- *Skliasseniñ* : sklisaouiñ (un ezel) kentoc'h e Treger.

- *Sklokal* : tud o c'hoarzhif kreñv : *dasseniñ, tregerniñ* : ken e skloke an ti, an iliz...

- *Skottet* : douar skotet (fall) ; eñ skotet, diwanet fall ha dister.

- *Skotur* : iskis-tre ez eo al latin «ciocicloritorium».

- *Sommier* : ur fazi a zo e latin ar C'hatholicon. E-lec'h *Saginarius* ez eo dav lenn *Sarcinarius*.

saginarius diwar *Sagina* = lard, druzoni, behin !!

sarcinarius diwar *sarcina* = samm, bec'h

- *Sot* : latin **SCORIO** (farwell, furlukiñ kentoc'h) e latin klase **Scurio**.

- *Soubenn* : ar ger *soubenn* : bara troc'het a vez lakaet da drempañ : ur soubenn-vara. Ne seblant ket ar ger bezañ anavezet nemet gant ar skrivagnerien, daoust ma'z eo bev-tre e-touez ar bobl e Treger, da nebeutañ.

- *Soulaourif* (Gwened). E Treger, *sulaouret, silaouret*.

KLERG

Stad an traoù e Kembre (1978)

Ret eo din anzav da gentañ n'anvezan ket ervat stad an traoù e Kembre. Ar pezh a zo sur eo n'eus ket kalz a verv dre ar vro, met ne c'hellan ket lavarout hag-efi ez eo kement-se ur seblant vat pe ur seblant fall. Aon am eus e vefe kentoc'h ur seblant fall, met spi am eus e fazian.

Derc'hel a ra **PLAID CYMRU** (ar Gostezenn Vroadel) he c'hrog, met hep gonit tachenn.

Derc'hel a ra darn eus izili **CYMDEITHAS YR IAITH** (Emglev ar Yezh) da derrañ al lezenn. Da skouer, emañ Tereza Jones en toull-bac'h evit ar bempvet gwech. Met ne vez ket taolet evezh ouzh o emzalc'h a-ziavaez d'o renkadoù dezho o-unan.

Boutin ez eo bremañ ar skritelloù hag ar formulennoù en div yezh, met tu a zo d'en em c'houlenn petra a dalvez an trec'h-se, pa saver skritelloù-hent lec'h m'eo deuet an diskar war ar yezh da washaat abaoe ar 16 vloaz m'eo bet diazezet **EMGLEV AR YEZH**. Met n'eo ket an Emglev-se eo a zo kiriek da gement-se, evel just !

Pennañ abeg d'an diskar-se ez eo ar c'hemmañ-poblañs : ar Saozon o tiriuilhal war-du pep kornad eus Kembre, ha Kembreiz o kuitaat ar c'hornadoù-bro-se evit mont da lec'h all da glask labour. Penaos e c'hell eta ar Saozon kaout labour ? Bez'ez eus darn anezho hag o deus kargoù mat, druz, e kêrioù ar Skolioù Meur, evel Bangor hag Aberystwyth, met a gav gwelloc'h bezañ o vevañ war ar maez, betek 30 km eus ar c'hêrioù-se.

Bez'ez eus darn hag a zo tieien eus kornadoù pinvidik Bro-Saoz hag o deus kavet da brenañ, e Kembre, douar marc'hamatoc'h, met douar re ger evit Kembreiz o-unan.

Bez'ez eus re all hag a vev oc'h ober mann ebet, met a zo gwelloc'h ganto resev arc'hant an dud dilabour en ur chom en ur gozh foukenn bennak, eget en ur gêr heugus bennak eus Bro-Saoz. Kembreiz a zo uheloc'h o c'halite eget ar re-se !

Un dra gozh ez eo donedigezh ar Saozon d'an toleadou-mañ, pa gemeront o retred ; met Saozon yaouank ez eo an enbroerien nevez hag ar pezh a zo a-bouez vras, ganto e vez bugale hag a gemm yezh-c'hoari bugale ar c'hornad.

Ret eo merkaf evelato ne deo ket an enbroerien nevez-se ken enebour d'ar yezh ha ma oa ar Saozon (hag ar Ouezeled) a zeuas d'en em ziazezañ e rannvroioù ar C'hreisteiz pe ar Sav-Heol, etre 1760 ha 1960. Bez'ez eus meur a hini en o zouez hag a zo o teskif ar yezh, evel ma kaver ivez e-touez diskennidi an enbroerien gozh. Brasoc'h ez eo bremañ enor Kembreiz, a-drugarez dreist-holl da Gevredigezh ar Yezh, eget na oa : ne dint ket prest da bennbouellif pep tra abalamour d'an estrañjourien.

Ober a reer da vat gant ar c'hembraeg e-touez renkadoù an dud ofisiel, e Gwenez (Hanternoz) da skouer. Met dre vras 'm eus aon emañ ar c'hembraeg o koll tachenn, ha buan a-walc'h.

N'eus ket nemeur a vesk kennebeut evit pezh a sell al Lennegezh. Goude bloavezhioù a enebiezh ez eo bet degemeret labour ar barzh bras EUROS BOWEN gant ar skridvarnerien, hag emañ e heulierien o tronañ en deiz a hiziv. Met re ziaes ez eo ar varzhoniezh-se evit ar werin, dreist-holl bremañ ma'z eo displeberet ha bastardet ar yezh komzet.

Ar pezh a ro ar muiañ a spi ez eo ar «c'hazetennoù-bro» nevez, a vez lennet gant an darnvuiañ eus tud ar c'horn-bro, evel m'hen dizkouez un ensklask graet n'eus ket pell. Bez'ez eus un toullad mat a dud o kenderc'hel da lenn ar gelaouenn «boblek» sizhuniel hag a vez gwerzhet e pep lec'h, e Kembre : *Y CYMRO*.

Marv eo an traoù war dachenn ar Relijion. Spontus ez eo ar c'holloù gouzafivet gant ar ranngeddennoù dizalc'h (Enwadau neilltuol), anezho pennañ krefflec'h ar yezh a-c'houde 1750. Bez'ez eus darn eus ar ranngeddennoù-se o klask en em unaniñ gant an Iliz e Kembre (Corff Anglicanaidd), met n'eus ket nemeur a entan. Unan eus ar skoilhoù ez eo saoznegezh an Iliz e Kembre, daoust ma'z eo Kembreiz taer an darnvuiañ eus ar re a zo er penn anezhi abaoe ur pennadig.

Ne glever ket nemeur komz eus Iliz Rom en deiz a hiziv ; he c'hresk brudet etre 1940-1960 a oa bet an niver eus an enbroerien gatolik penn-uaoz dezhañ. Met bremañ n'eus ket a-walc'h eus an enbroerien gatolik nevez da gempouezañ ar c'holl a zo bet e-touez he sujidi gozh.

J.P.BROWN

Micheal Mac Liammóir, AR C'HOARIVA HAG AR GOUZELEG

Kollet he deus Iwerzhon, e penn kentañ ar bloaz-mañ, daou eus he gwellañ bugale : **Cearbhall O Dálaigh** ha **Micheal Mac Liammóir**.

Gouezelegerien e oant o-daou. Muic'h c'hoazh, krediñ a raent start o doa yezh ha sevenadurezh Iwerzhon un dalvoudigezh vras enno o-unan.

Ne gredan ket en dije an hini kentañ savet ul levr bennak nemet e oa pignet betek karg uhelañ e vro. E-pad ur mare, berr a-walc'h, e voe *Uachtarán na hEireann*, da lavarout eo Prezidant ar Republik, nemet, da heul darvoudoù politikel, e roas e zilez.

Ma oa **Cearbhall** un den mat, speredek ha gouiziekl dreist-holl war ar Gwir, **Micheal Mac Liammóir** a oa anezhañ un den donezonet-dreist peogwir e voe anavezet en e vro, hag e broioù all ivez, evel c'hoarier ampart, dramaour entanet, skrivagner gouzelek ha saoznek, barzh ha livour. Seizh levr en deus savet e gouzeleg hag ez eo eus unan anezho eo bet tennet ganin ar pennad a vo kavet amañ war-lerc'h ma tezevell ennañ un darn eus e vuhez, marteze an hini talvoudusañ ha frouezhusañ. Talvoudus eo ivez ar pennad-mañ evit istor ar c'hoariva en Iwerzhon peogwir **Micheal Mac Liammóir** a zanevell ennañ penaos e voe savet c'hoariva gouzelek Galliv ha penaos e sevenas e huñvre : kaout ur c'hoariva dezhañ e-unan en e vro.

A-raok *(Mantell Arlekin)*, avat, ne vo ket didalvoud diskouez petra a soñje eus ar gouzeleg. Ur sell melkonius a-walc'h evit gwir, nemet, siwazh Doue, a glot gant stad ar yezh bremañ.

Goulennataet gant *Proinsias O Conluain*, e miz Mae 1968, da geñver jubile arc'hant ar gelaouenn ouezelek «*Inniu*», setu petra a zisklerie :

«*N'ouzon ket petra a zo tonket deomp nemet spi a zo c'hoazh em c'halon. Ne gav ket din emañ ar gouezeleg o vont da goll —ma'z afe da goll e vefemp-ni kollet evel broad a-ziforc'h. Un amzervezh nevez a zo tonket d'ar gouezeleg e-mesk an dud bet desket ar yezh ganto. Me 'gav din emañ ar goulou-deiz (o tont). Goustadik e teu nemet emañ an heol o sevel evit an dud desket war ar gouezeleg. Ar Gouzelva an hini am laka diaes —hag hol laka, an holl ac'hanomp, diaes, moarvat.*

— *Ma'z afe ar Gouzelva da get ez afe ivez ar gouezeleg?*

— *Ya, nemet evel danvez-studi. Tud na garont ket ar gouezeleg kement ha ma reomp-ni, te ha me, a lavar alies din : Ma soñjez e-giz-se —hag e ouzez ervat emañ ar yezh o koll tachenn c'hoazh er Gouzelva— perak e chomez-te (a-du) ganti ? Perak e harpez anezhi ? Perak ac'h eus embannet seizh levr gouezelek, perak e tremenez kement a amzer oc'h ober war-dro un dra a ouzez, e don da galon, eo marv ? Lavarout a ran : n'eo ket marv. Karantez am eus outi, ha ma'z eus karantez ennout evit un den klañv ne zilezez ket anezhañ, chom a rez gantañ ; ne c'hellez ket pellaat diouzh e wele ken n'en dije tennet e alan diwezhañ.*

A-ziwar «*Inniu*», 10 Meurzh 1978

L. ANDOIJARD

Mantell arlekin (falang arlaicm)

Gant MICHEAL MAC LIAMMOIR

V

Er bloaz 1914, e tremenis ur pennad hir ha brav er Spagn ha, war va distro da Londrez, e oa krog mat ar brezel. Ober a ris neuze meur a vandenn er bloaz-se hag en hini war-lerc'h d'ar mare m'edo *Chrissie White* ha *Stewart Roma* e-touez an anvioù vrudetañ e sinema Bro-Saoz. N'oa ket, avat, va c'halon gant al labour-se. E-keit ha m'edon o chom e Sevilla em boa kemeret dudi da vat gant al livouriezh ha gant kement tra a welen er Spagn ;

64

hag e Bro-Saoz, e kreskas va meno nevez e oa bravoc'h hag uheloc'h kalz al livouriezh, evel arz, eget ar c'hoariva. Perak, avat, ne c'helle ket al livañ mont tre e buhez ar c'hoariva ? **Gordon Craig, Leon Bakst, Alexandre Benois** hag arzourien all evelto a grogis da studiañ o labourioù ha da glask paliou nevez. Ur c'hoariva evel ar re nevez a oa o vont en-dro er Rusi hag en Alamagn, ur c'hoariva a vefe plas ennañ evit livourien ar skol nevez na vezont ket oc'h heñvelekaat ul luc'hskeudennerezh, ur c'hoariva a vefe ur chañs evit al livour da reiñ buhez ennañ d'e livadurioù, setu a c'hoantaen. Ober a reas va zad ul leurenn vihan din, evel c'hoari Nedeleg, hag e krogis da sevel gouelioù a lies seurt warni. Mont a ris d'ar Slade School da zeskiñ al livouriezh hag e-keit-se e c'hoarvezas din lenn ur skridarnod gant un den a oa **Yeats** e anv. «*Ireland and the Arts*» a oa an talbenn anezhañ hag e kredan eo eñ a cheñchas va buhez penn-da-benn.

Ne ankounac'hain biken penaos e tigoras un nor vras em spered war ar bed nevez burzhudus a ziskouezas din. Sed al labour a oa da ober gant Iwerzhoniz, arzoù o bro dezho o-unan da adsevel. An awen a c'helle bezañ kavet gant al livourien, ar skrivagnerien, ar c'hoarierien war zouar Iwerzhon ha frouezh an awen-se a oa da vezañ skignet dindan dreid Banba. Ar frankiz-spered a oa talvoudusoc'h ha padusoc'h eget kement frankiz politikel a c'helle bezañ gounezet. Ne oa kement-se a wazi gouez (?) arzel ganeomp bremañ —ne vefe na **Sheridan**, ha **Shaw**, na **Goldsmith** ha **Wilde** o tispign nerzh o spered evit brasañ mad broioù all. Labourat a rafent bremañ en Iwerzhon, hag Iwerzhon eo a ranke kaout frouezh ijin he bugale. Dulenn, kalon ar bed iwerzhonat a-ziwar vremañ ha neket Londrez, na Nevez-York.

Dulenn ! Ne oan bet eno nemet ur wech bennak p'edon bugel : ur gêr gozh anezhi, truilhek, divalav, a vez kavet enni un dra gaer bennak, emañ hag ahont, evel bravigoù war ur gozh vrennid digig, ar mor o vont-dont ouzh he zreid ha menezioù kufiv ha gouez en-dro dezhi, menezioù izel ha glas e penn ar straedoù.

«*Emaon o vont en-dro da Iwerzhon*», emezon d'am zud en noz-se.

«*Da belec'h ?*» eme va mamm. «*Gant da dintin Katell, keta ? A-barzh pell az po a-walc'h gant Limnac'h. Pe neuze gant da eontr Jakez ? Pe c'hoazh da Tobar Ri an Domhnaigh (Stivell-Roue-ar-Sul) ?*».

«*Den ebet ac'hanomp ne daio en-dro da Iwerzhon*», eme va c'hoar henañ, ha hi o sellout soñjus dre doull ar prenestr ouzh toennoù Londrez ma kouezhe an abardaez warno. «*Boazioù fall a*

65

zo er gêr-mañ», emezi, «ur strogaj binimus a zo enni nemet den ne c'hell mont diouti. Dreist-holl pa c'hounezher brav e vuhez enni evel-dout-te».

«N'am eus ket c'hoant ober berzh amañ», emezon. «Ober a rin un dra bennak a ray berzh en lwerzhon».

«C'hoariva, neketa ?», eme va mamm. «N'eus en lwerzhon nemet C'hoariva-an-Abati e Dulenn».

Ne oa en lwerzhon nemet C'hoariva-an-Abati.

Ar bloaz 1915 e oa. An Abati-ar-C'hoariva nemetañ. Kregiñ a ris da soñjal.

VI

Ne gavis, avat, tu ebet da vont da lwerzhon. Derc'hel a ris enta da vont da **Slade** bemdez ha da lenn **Yeats** eus ar beure d'an noz. Dont a reas da soñj din em boa un tad-kozh hag ur vamm-gozh a ouie gouezeleg hag e teuas trumm ar soñj din, evel ur strinkadenn-c'houlou, e ranken deskiñ gouezeleg. Ezel eus Kevre ar Gouezeleg e teuas da vezañ, hag ez is d'ar skol teir gwech ar sizhun. Mont a reas an amzer e-biou hag er bloaz 1917 e tibunis va lod, evit ar wech diwezhañ, en ur c'hoariva eus Londrez. Bez'e oa evel un islonk bras brumennek etrezon ha bed ar c'hoariva saoz hag alies e vezen diwezhat er pleustradegoù. Me 'gav din e voen fall-tre er pezh-c'hoari-se.

Ul lod fentus a oa ganin hag em boa kaz ouzh ar gomedien-se. Ar pezh-c'hoari a oa saoz-kenañ penn-da-benn, ha me o tont da vezañ muioc'h lwerzhonat bemdez. Mignon bras edon, d'ar mare, da **Ouna O'Connor** a zo deuet da vezañ ur steredenn en Hollywood. En em gavet e oamp en ur skol bennak eus ar C'hevre Gouezelek hag e oa ar c'hoariva un harp d'hor mignoniezh. Kejañ a rejomp adarre er c'hoariva hag edo lwerzhon un danvez tabutal ha dudi etrezomp-ni.

VII

Hogen ar c'haz a vagen em c'halon ouzh Londrez a oa o kreskiñ. N'em boa ken c'hoant nemet distreiñ da lwerzhon.

Ur c'hoant foll, unan direizh, a voe a-benn ur pennad all. Hag

e miz Meurzh ar bloaz-se, ez eas ar pezh-c'hoari war e daiaroù en Haymarket. Gopraet-mat e oan ha kalz a arc'hant a oa bet espernet ganin. Hag un noz vrav, holl sklerijennet gant al loar, e kimiadis diouzh Londrez hag e voen e Dulenn an deiz war-lerc'h. Hag e lavaren ouzhin va-unan : c'hoariva. C'hoariva en lwerzhon. An Abati ? Ket, un dra bennak all.

N'edon evit c'hoazh nemet ur c'hrennard hag e c'hounezen va buhez. Un deiz bennak, ez is gant **Joseph Halloway**, an tisavour, d'an Abati hag e ris anaoudegezh gant ar c'hoarierien. Prenañ a reas **Máirín Delaney** ul livadour diganin. **Déirdre Ní Fhlóinn** a brenas unan all. **Eric O Gormáin** unan all c'hoazh. Lavarout a ris ouzhin va-unan gant ur seurt souezh bugelel : marteze e c'hellin bevañ evel-se. Hag evel-se e ris e-pad hir-amzer. E-pad dek vloavezh e vevis a-ziwar an arc'hant a dennis eus va livadurioù. Mont a ris en tu-all d'ar mor, hag e ris kalz a ziskouezadegoù e Dulenn, e Berlin, e Londrez, e Jeneva, e pep lec'h.

VIII

Neuze, er bloaz 1927, e c'hoarvezas un dra a cheñchas va buhez penn-da-benn. Distreiñ a ris da lwerzhon eus Bro-C'hall ma oan bet o chom e-pad meur a vloavezh, hag e lavaris ouzhin va-unan : Emaon o tont en-dro. O tont en-dro d'ar c'hoariva.

Huñvreal a raen c'hoazh en ur c'hoariva a véfe din va-unan en lwerzhon, ur c'hoariva a ziskouezfe pezhioù disheñvel diouzh ar re a lakae an Abati e zudi enno. Goût'ouien e oa kalz traoù em boa disoñjet deskiñ a-raok bezañ gouest da sevel ur seurt c'hoariva. Un arz a zo er vicher a c'hoarier na c'heller ket mestroniañ amañ hag ahont. Bez'e ranker mont dezhi gant e galon a-bezh : ul labour hep troc'h ha dizehañ. **Anew Mc Master**, pried va c'hoar **Máiréad**, a oa o veajiñ en lwerzhon evit displegañ dramaoù **Shakespeare** er c'hêrioù bihan. Kinnig a reas labour din. Laouen e voen o vezañ gantañ a-nevez : ur c'hoarier mat anezhañ hag eñ krog en ul labour dudius-bras. Kregiñ a ris, ha rolloù bihan evel **Rosencrantz** ha **Lorenzo** a c'hoariis, o teskiñ hag o teskiñ c'hoazh. Un deiz, en Inis Corthaidh, e kontelezh Loc'h Garman, edomp, an holl ac'hanomp, o c'hortoz ur c'hoarier nevez eus Londrez.

«Sur on da vezañ hen gwelet en *Old Vic*», eme **g-Coralie Carmichael** din (edo-hi er strollad). «*Koun am eus eus e anv. Ur c'hoarier eus an dibab eo ma'z eo eñ an den*».

Diskenn a reas eus al lestr a gaeas e Ros Láir e koulz evit pleustradeg unnek eur. **Mc Master** hol lakaas d'ober anaoudegezh, war an diri bihan a oa etre an nor hag al leurenn. «*Sed amañ breur va fried, Micheal*», emezañ. «*Setu Hilton Edwards*».

Stardañ hon daouarn a rejomp ha sellout an eil ouzh egile. Ha trumm e soñjis : hemañ eo an den a ray ur c'hoariva nevez a-gevret ganin e Dulenn.

Edo neuze troiad-c'hoariva Mac Master a-zevri-kaer o vont gant e hent gouez. Edomp e Mezheven hag an holl ac'hanomp yaouank, kreñv, leun a spi ha skañv o c'halon, hag o c'hounit, nemet Hilton, ur gopr dister evit an hañvezh ; dispign a raemp an darn vrasañ eus hon arc'hant o vageal hag oc'h evañ. E Ceapach Chuinn, e kontelezh Porzh Larige, e tisplegemp dramaoù en un tiig-bagoù hag e rankemp krapat dre ur skeul da vont d'hor c'hambrouù d'en em wiskañ, pe war al leurenn-c'hoari. Pa n'edomp ket a-zevri gant hol labour e tremenomp hon amzer o oueliañ lezirek war ar stêr en ur vagig ruz amprestet ganimp. A-wechoù e raemp kemend-all p'edod o' tisplegañ an drama e-pad ur pennadig amzer dieub, ha ni, neuze, o oueliañ, goloet hon dremmoù gant ul liv druz, ha warnomp hon dilhad kaer Shakespeare, e nozioù glas ha plijus an hañv. Alies eo e soñjan bremañ en devezhioù alaouret-se p'edomp dibreder-kaer, er baleadennoù hir dre ar c'hoadoù ha war ar menezioù, er c'hêriadennoù lezirek, en arvesterien karantezus ha trouzus, en tabutoù taer ha froudennus diwar-benn ar c'hoariva ha, neuze, da serr-nnoz, en hol labour evit displegañ an dramaoù kaerañ a zo er bed. Tremenn a rae an amzer ken plijus hag un huñvre, ken leun hag ur bolotenn, ken trumm ha diskiant hag ur gwall-zarvoud hag, un deiz, e Kov-Korkig, setu ma kouezhas klañv Hilton. An droug-skevent, hervez ar vedised. Teurel a rejomp, me hag ur c'hoarier yaouank saoz, evezh outañ kerkoulz ha ma c'helljomp e-pad un deiz bennak, en ostaleri m'en doa kavet bod enni ; goude e voe ret deomp her c'has d'an ospital hag e loc'hjomp war-raok betek ur gêr all. Kerent em boa e Kov ha kalz a vignoned, pezh am sederaas kalz, rak ma ouien ervat e taolfen evezh outañ. Bez'e rejont muioc'h hag e tremenas Hilton ur pennad-amzer plijus-meurbet e-kichen ar mor hag ez eas war well a zeiz da zeiz.

Peder sizhun eus an droiad a chome ganeomp da ober, ha, neuze, un deiz kaer a viz Gouere, e voe kaset hol labour da benn en Inis-an-C'hlar. En em zispartiañ a reas ar gompagnonezh, hag ez is en-dro da Gov ma kavis Hilton drouklivet un tamm ha gwan, nemet gwellaet-bras e stad. Mont a rejomp da Gorkig hag ur wech paeet ar bilhedoù, ar vezeien, an ospital, al lojeriz hag all, ne

chome etrezomp-ni nemet pemp skilling hag ur real, ha ket ur gweneg toull ouzhpenn. Lavarout a ris, trist an tamm ac'hanon : «*Petra a raimp-ni, bremañ ?*». Ha va c'hompagnun da respont : «*Petra raimp ? Labourat, evel just !*».

Lavaret e voe ar c'homzoù-mañ e ti-gar ruz-brikenn Korkig, an ti-hent-houarn yenañ ha diaesañ a zo er bed, ha ne oa ket kement-se evit reiñ kalon din. Hilton, avat, ne rae forzh. Gervel a reas ur wetur, sevel a rejomp e-barzh, ha yao d'un ostaleri, e-kichen an ti-kêr. Paeet ar wetur ne chome ganeomp nemet tri fezhig skilling gwenn. Brav e oa an ostaleri hag ez eas ganeomp ur goan fonnus ken e oan suroc'h-surañ, gant pep genaouad a gasen d'an traoñ, da vezañ ur gwall-dorfedour a vefe lakaet en toull a-barzh pell. An deiz war-lerc'h, diouzh ar beure, ez ejomp da glask labour ha ne oa ket kouezhet serr-nnoz war Gorkig ma oa bet dalc'het Hilton evit kanañ e-pad ur sizhunvezh er Pavilliun hag e oa bet divizet e rafen un diskouezadeg eus va livadurioù e stal arz Gilbert, er straed Padraig. Hilton a lavaras da verour ar Pavilliun, ur Saoz lart anezhañ, gwisket e ruz : «*Daoust hag e c'hellfes reiñ din un tamm eus va gopr en a-raok ?*». Hag ec'h astennas pemp lur (iwerzhonat) dezhañ.

Pemp lur ! Pinvidik e oamp adarre ! Hag e krogis da ziskouez traoù kaer Korkig d'am mignon kerent ha ma veze ur pennadig dieub ganeomp. Kozh-Korkig ! Edo eno bepred : ar ruioù kamm o vont war-grec'h, al liorzhoù bleuñvek, an tiez kozh stummet brav, an aer bouk lezirek, ar stêr ledan peoc'hus o redek etrezek ar mor hag ar vorenn alaouret ha tomm a-istribilh deiz-ha-deiz a-zioc'h Tivoli hag ar Garreg Du.

Kanaouennoù Hilton a blijas meurbet da selaouerien ar Pavilliun hag e werzhis ur bern souezhus a daolennoù, e stal Gilbert. Ne werzhis netra en deiz kentañ ; neuze, ur geniterv din a zegasas ur mignon dezhi a brenas div skeudenn, pezh a lakaas ar rod vurzhodus da dreiñ ken ne ehanas mui e-pad tri devezh. Un drugar e voe din gwelout en-dro va mignoned kozh : **Seán Neeson** ha **Gearailtin** gaezh, **Máire ní Choitir** ha kalz a re all. D'ar mare-se eo e kejis evit ar wech kentañ ouzh **Proinsas O Conchubhair**, ar skrivagner brudet, hag ez omp keneiled vat abaoe.

IX

Hilton a ganas e-pad ur marevezh all e Porzh-Larige, hag e tremenjomp ur sizhunvezh laouen eno. Kanañ a reas ivez e-pad ur sizhun er C'hapitol, e Dulenn, hag eno e voe paeet-mat. Lojañ a rejomp en un ostaleri vihan, en hanternoz kêr. Groome's Hotel a oa hec'h anv, hag o sellout dre doull ar prenestr e weljomp dirazomp ur savadur kaer izelik eus an XVIII^{vet} kantved duet e vogerioù hag e golonennoù-maen gant an huzil ha loustoni-kêr.

— *Petra eo ar savadur-se ?* eme Hilton.

— *Ar Rotunda*, emezon.

— *Hum... un druéz eo ar skritelloù euzhus liesliv-se a zo peget war e vogerioù*, emezañ. *Ur sinema digomz hag ur sal-gorolliñ c'hwec'h gwenneg. Nag ur c'hoariva kaer a c'hellfed ober ennañ.*

Soñjal a rae dizehan en ur c'hoariva e lec'hioù disheñvel, ur gwir c'hoariva aozet-mat gant e leurenn ec'hon a c'hellfe treiñ warni hec'h-unan, e gambrou-gwisakañ, e skebell, e c'houleier, e gambr ar mekanikoù hag all. Evidon va-unan, siwazh, edo va c'hoariva en avel evel kestell er Spagn, ken ez en em c'houlennet ha bez' e vefe anezhañ un deiz bennak. Ne gav ket din, koulskoude, e oa soñjoù dister ar re a oa ganeomp p'edomp o sellet ouzh al lec'h a vefe savet warnañ «C'hoariva an Nor-Borzh» daou vloaz hanter diwezhatoc'h.

E-pad m'edomp o chom e Groome's Hotel e ris un dresadenn bennak evit taolennoù hag e kasis da-benn va fezh-c'hoari «*Diarmaid agus Gráinne*» (2). Kroget em boa gantañ daou vloaz a-raok, hag em boa e skrivet e Beann Eadair, e Pariz, e Munich ha war vourzh al lestr-dre-dan gwenn a oa o vont war ar stêr Rhein eus Mainz da Goblentz. Nemet e oan chomet pell a-sav e-kreiz an trivet arvest, hag e soñjen ne vefen ket evit mont dreist an diaester em boa kavet war va hent. E gouezeleg e skriven va drama hag em boa troet e saozneg an daou arvest kentañ evit Mc Master. Goude lenn anezhañ, en doa lavaret e vefe mat dezhañ e c'hoari ma c'hellfen e gas da-benn. Lenn a ris an droidigezh saoznek da Hilton hag eñ en ur lammikat tro-dro ar gambr, hervez e gustum, o reiñ din kuzulioù evit an trivet arvest :

«*Gra kement-mañ, lam an dra-se, laka ar gomz-mañ e genou Gráinne, laka Fionn da vont kuit eus al leurenn ha lez Diarmaid ha Gráinne o-unan, degas Sadhbh adarre, ankounac'hzar rouanez en arvest kentañ, n'he deus talvoudegezh ebet...*»

Kregiñ a ris da labourat en-dro hag alies pa veze un devezh dieub ganeomp ez aemp da Veann-Eadair da c'hourvez war ar brug ha goustad, goustad-kenañ, e kasis va drama da-benn.

E-keit-se, edo an deil o veleniñ ha Mc Master oc'h aozañ e veajoù an diskar-amzer hag ar goañv. Kinnig a reas adarre labour din ha da Hilton hag un deiz a viz Here e krogiomp gant hon troiad e Longfort dre zisplegañ *Hamlet*. C'hoari a raen *Laertes* hag e oa war va c'hein un hir a vantell velen a lakae lorc'h ennon. Plijet e oan o vezañ gant Mac adarre, o welout Coralie hag ar vignoned kozh all hag ivez oc'h ober anaoudegezh gant *Esmé Biddle*. Hogos bemdez, e-pad ar goañvezh-se, e komzis gant Hilton eus ar c'hoariva a vefe dimp, un deiz bennak, e Dulenn. Edomp o soñjal ennañ da vat hag un deiz, e Tiobrad Arann, e lavaras din Hilton : «*Bez' hor bo ur c'hoariva ha pa ne vefe nemet evit displegañ Diarmaid ha Gráinne e ve...*»

X

Bez'e oa e Londrez ur c'hoariva bihan a veze graet «*The Gate*» anezhañ ; savet e oa bet gant ur mignon dezhañ *Peter Godfrey* e anv. Un den-a-c'hoariva ampart-kenañ e oa anezhañ ha brudet-bras e-mesk an dud a gemere dudi en dramaoù a veze displeget e kêrbenn Bro-Saoz. C'hoant en doa Hilton e vefe ul liamm strizh etrezañ ha Godfrey hag e c'hellfemp eskemmañ pezhioù-c'hoari ha, marteze, c'hoarieren.

«*An Dublin Gate, sed anv hor c'hoariva deomp-ni, hag e tigorimp anezhañ dre c'hoari Peer Gynt*», emezañ un noz velkonius a viz C'hwevrer. *Goude, e tisplegimp un drama bennak all, hag an trede a vo ganimp, «Diarmaid agus Gráinne» an hini e vo. Gwelout a ri !*»

«*Penaos ?*» emezon ha me en entremar.

«*Bez' fiziañs ennon hag e weli*», emezañ.

Tri e oamp neuze, Hilton ha Coralie, hag edomp gant bep a vanne en ur sal a-dreñv eus un davarnig, e Limnac'h. Ha Coralie da lavarout : «*Setu, ur banne all hor bo evit evañ da yec'hed ar c'hoariva nevez*».

Er-maez edo an abardaez o louediñ hag ar glav o kouezhañ hag ar regez, en oaled, o rusaat. Hilton a roas un taol-troad el ludu hag e savas en nec'h ur flammenn melen-aour. Sevel a reas Coralie he gwerennad.

«*D'ar Geata e Dulenn*», emezi hag ec'h evjomp an tri ac'hanomp ken na voe goullor hor gwerennoù.

XI

Ur sizhun bennak goude, p'edomp e Galliv, e teuas mestrez an ti e lec'h m'edomp o lojañ da lavarout din e oa un aotrou er sal-debriñ, c'hoant gantañ va gwelout. Diskenn a ris hag e kavis eno **Liam O Briain**. N'em boa kejet outañ nemet ur wech, e Dulenn, p'edon krennard ; soñj em boa miret, avat, eus e bersonelezh c'hary, skedus, hael, eus e vlev kaer a-liv gant an arc'hant, eus ar c'hoarzhadennoù trouzus a zeue souden gantañ gwech ar mare, hag eus e zaoulagad iskis, hanter-drist, hanter-ferv, daoulagad a veze bepred o sellout ouzh un dra risklus bennak nemet e oant ivez leun a huñvreoù, evel ma vez re ur prizoniad. A-ziwar an deiz-se betek hiziv eo Liam unan eus va mignoned fealañ ; ur c'helenner gouizieq eo anezhañ hag ur galon aour. Tremen a rejomp un ugent munutenn bennak a-gevret ha, neuze, ez is a-dizh da gaout Hilton.

«Diskenn 'ta, d'ober anaoudegezh gant Liam O Briain, eus ar Skol-Veur» emezon. «Emaomp, te ha me, o vont da sevel ur c'hoariva gouezelek e Galliv».

A-boan ma c'hellen krediñ pezh a gleve va diskouarn. Ur c'hoariva en lwerzhon. Hag ur c'hoariva gouezelek ivez —nann, ne c'hellen ket krediñ e oa gwir. Un nor a voe digoret em spered hag e welis ur bed nevez didermen. Anaout a raen ar c'hoariva hag em boa prenet skiant diwarnañ, goût a raen ivez gouezeleg. Me va-unan, **Gearóid O Lochlainn** ha **Pól O Fearghail**, tri den ac'hanomp, a oa ganto ar perzhioù-mañ en lwerzhon a-bezh. Al labour em boa graet dindan **Mc Máistir** en doa va lakaet war va zreid adarre. A oa bet disoñjet ganin abaoe m'edon bugel c'hoariva e Londrez, a voe addesket ganin ha muioc'h a anaoudegezh hag a skiant gonezet ganin e-keit-se. Skiant ar c'hoariva hag anaoudegezh ar gouezeleg ; marteze eo kement-se a oa an dimeziñ etrezo. Leun a drugarez edon en deiz-se. Evel un den mezv edon.

XII

Dilezel a rejomp, me hag Hilton, strollad **Mac Máistir** en hañv da heul, hag e teujomp en-dro da C'halliv. Lakaet e voe «**Diarmaid agus Gráinne**» etre daouarn ar skriverezer er Skol-Veur hag e voe graet kantadoù a eilskridoù diwarnañ. Hilton a savas ur seurt gouel-kenstrivadeg hag e teuas dezhañ kement

den eus Galliv a oa troet gant ar c'hoariva da zisplegañ ur pezh-barzhoneg bennak pe bomm ur pezh-c'hoari fentus. Sevel a rejomp ur strollad da c'hoari «**Diarmaid agus Gráinne**» a-douez ar genstriverien hag ennañ e voe **Liam O Briain**, **Máire Ní Scolaidhe**, **Micheal O Droighneáin**, **Proinsias Mac Diarmuda**, a zeuas ganeomp da Zulenn da studiañ penaos diskouez pezhioù-c'hoari (chom a reas da studier ganeomp e-pad bloaz hanter) ha me va-unan. Savet e voe ur poellgor ha kavet ur sal e straed Meánach, ur gozh sal ec'hon ha diskempenn ha kalz a draoù da zresañ enni, a-raok na vefe tu da zisplegañ un drama enni ; **Tomás O Máille** eo a gavas **Taibhdhearc na Gaillimhe** da anv dezhi. Kroget e voe da dabutal kalz war ar ger «taibhdhearc» ; me a chomas dilavar war-se. Karantez am eus bet a-viskoazh ouzh ar yezh ouezelek, met n'eus ac'hanon nag un arbennigour nag ur yezhour. Ur rozenn n'eo evidon nemet ur rozenn, hag e plij din abalamour d'hec'h anv ha n'ed ar c'hoariva nemet c'hoariva, n'eus forzh penaos e vefe graet outañ.

Peb unan hegarat kenañ. Hilton a labour evel ur morian hag e lakaas sevel ul leurenn-c'hoari, kambroù-gwiskañ a-zindani, rak ne oa plas all ebet evito, ur goulouadur souezhus, hag all. Kement tra en doa desket dre al levrioù pe dre an ober abaoe dek vloaz a voe lakaet gantañ da dalvezout. Va skoazellañ a reas ivez e dispiegadur an drama hag e veze pleustradegoù ganeomp bernnoz er c'hoariva, hag evel-se edo hemañ oc'h en em genaosañ, oc'h en em stummañ hag oc'h en em gaeraat dindan hon daoulagad. Me an hini a oa e karg eus al labour kaeraat ha kinklañ : ar mogerioù a oa da vezañ a-liv gant ar safron, an dorjoù hag ar c'hoadaj a-bezh a oa livet e ruz ha rideoz al leurenn-c'hoari a oa da vezañ du gant pauned bras alaouret treset warnañ diouzh ornadurezh kozh ar Gelted. Livañ a ris ar pauned peurvoadel-se war ar rideoz ledet penn-da-benn war al leur ; dek devezh e labouris warno. Daoust d'ar cheñchamant c'hoarvezet e kalz traoù e c'hoariva Galliv, e kav din emañ bepred eno ar rideoz ha goulouadur Hilton ha va fauned aour.

Un oaled vras a c'hiz kozh a oa er c'hoariva, ha keit ha ma voe yen an amzer, e voe graet un tan bras taouarc'h warni hag ar poellgor o labourat en-dro d'an tan. Gwelout a ran an holl anezho dirak va sell : **Liam O Briain**, e gomzoù o tont a-dizh eus e c'henou evel ur stêr rust ; **Seán Mac Giollarnáth** jentil hag aketus ; **Liam O Buachalla** e gomzoù flour ; **Tomás O Máille** kaezh ; an doktor **O Broin** ha kalz a reoù all. Gwall fromet e vezemp a-wechoù ha pa veze ur gudenn deknikel bennak da

zirouestlañ, neuze e veze goulennet ouzh Hilton, ha peogwir ne anaveze ket muioc'h a ouezeleg eget na oa gant **Tommy King**, kalvez al leurenn, neuze e rankemp mont e saozneg dezhañ. Plijet e voen gant an devezhioù-se ken e teus da garout Galliv kement ha n'eus forzh peseurt lec'h all, nemet marteze Pariz, Beann Eadair ha Sevilla.

XIII

Dont a reas a-benn ar fin nozvezh kentañ «**Diarmaid agus Gráinne**». Un nozvezh veur e voe. Kalz a gannaded eus Dáil Eireann a oa eno. **Earnán de Blaghd** ha lod kaer a re all. An Itron **Seosaimhín Mac Néill** a oa eno ivez kaer evel ur rouanez gant he brozh a-liv gant an arc'hant gwenn, he gouzougennoù perlez hir hag he fennad-blev aour. Daoulagad glas kaer he doa hag ur vouezh don heson, sec'hik un tamm. Ur vaouez plijus kenañ ha speredek-bras anezhi hag ur geneilez feal.

XIV

Ur pennadig mat goude an nozvezh kentañ-se, ez eas Hilton kuit a-daol-trumm. Ur pennad mat e chomis va-unan e Galliv ha me o treiñ hag o tisplegañ «**Prunella**» gant **Granville-Barker**. Neuze e voe tro «**Pósadh**» (*Dimeziñ*) gant an **Craoibhin Aoibhinn «Eirí na Gealái»** (*Tarzh al loar*) gant **Lady Gregory** ha kalz traoù all. Evurus e oan nemet en em gaven un tammig va-unan a-wechoù goude Dulenn ha va c'henc'hoarierien. Tud iskis ez omp-ni, ar c'hoarierien. Ur ouenn diouti hec'h-unan a zo ac'hanomp hag e plij deomp bezañ a-gevret. Ur vuhez diouzhomp-ni a renomp, ur yezh deomp-ni hon eus, boazioù ha kustumoù a seblant un tamm re livet d'an dud all, boazioù-natur evidomp, ken natur ha tennañ hon alan. Ur mintin e tegouezhas ganin ur bellskridenn kaset gant Hilton :

«**Hag e c'hellez dont Dulenn marevezh Geata hepdale er Péacóg ?**».

Péacóg ? emezon va-unan, petra eo se, en an'Doue ? Ya! A-dra-sur ! C'hoariva ar Paün a zo anv gantañ, e-kichen an Abati.

Ha paž erruis er gêrbenn an deiz war-lerc'h, e oa deuet ar burzhud da wir gantañ. Un emglev a oa bet graet etrezañ ha daou

vignon din, **Gearóid O Lochlainn** ha **Toto Cogley**, ur gevredigezh termenet-strizh a-ziwar skodennoù a oa bet savet ganto hag edomp o vont da gregiñ gant ar c'hoariva nevez, ar «**Gate Theatre Studio**», e miz Du, gant **Peer Gynt**. Mont a rejomp da lojañ d'un ostaleri vihan e straed Feachair hag e savis eno pevarzek skeudenn evit kinklañ al leurenn evit drama meur gwerzaouek **Ibsen**, a-gevret gant patromoù dilhad hag all. Hag un deiz e miz Du, er bloaz 1928, e voe displeget ganeomp-ni an drama kentañ eus ar marevezh-c'hoari. Chom a ris em c'hoazez e-mesk an arvesterien e-pad un darn eus an abardaevezh, hag e tremenis an darn all gant Coralie hag ar c'hoarierien all en a-dreñv d'al leurenn. **Ya, ya, plijet e oant. Sur on a se. Ya, berzh a raimp. Ret e vo deomp ober berzh !**

Diazezet e voe «C'hoariva an Nor-Borzh» en noz-se, ha niverus e voe an degouezhioù a anavezaz, niverus an taolioù-mat ha niverus ivez an taolioù-fall. Kalz a labour hon eus graet etre mat ha fall. Bet omp bet en Ejipt, erC'hres, e Bro-Saoz hag er broioù balkanat, en Enez-Valta hag e Stadoù-Unanet Amerika. Hogen, evidon va-unan, an nozvezh iskisañ ha kaerañ, an nozvezh souezhusañ, spontusañ ha buhezekañ a dremenis er c'hoariva a voe an nozvezh kentañ-se ma voe c'hoariet **Peer Gynt**, p'edon em c'hoazez war ur skabell voulouz glas, sonerezh **Grieg** ha komzoù **Ibsen** o vont em spered ha me o lavarout ouzhin va-unan : Sed amañ an deroù. Deroù ar c'hoariva ganimp-ni a-benn ar fin. Petra a zo o tont bremañ ?

Kement-se eo avanturioù ar c'hoarier-mañ betek ar bloaz mil nav c'hant eizh warn-ugent.

Bep noz ma vez ur c'hoarier o kerzhout war al leurenn-c'hoari e lavar ez eo evitañ an noz kentañ. Bep gwech ma saver d'an nec'h ar rideoz en a-dreñv d'ar framm misterius-se a ra ar C'hallaoued **le manteau d'Arlequin** (*Mantell Arlekin*) anezhañ : setu ma vez digoret an nor war ar bed dianav a zo ouzh hor gortoz. Evit c'hoarivaoù lwerzhon, pe e raint o labour e gouezeleg pe e saozneg, ur bugel a zo eno c'hoazh. Saludomp enta an devezhioù a zo dirazomp, nerzh hag uhelled an amzer a zo o tont !

Dulenn, 1945

Lakaet e brezhoneg gant L. ANDOUARD, a-ziwar al levr gouezeleg «**Ceo Meala Lá Seaca**» (*Lusenn Vel Deiz Rev*), *Sáirséal agus Dill, Dulenn, 1952.*

NOTENNOU

- (1) gé fiadhain, a wild goose, fig. a wanderer, a vagrant; (ur waz ouez, ur c'hantreer);... na géadhna Fiadhaine, the «Wild Geese» or refugee Jacobite Irish (geriadur Dinneen, pp. 521-522).
- (2) a vez sellet outañ gant kalz tud evel ar gwellañ drama gouezelek (*Séamas O Saothraí, «Inniu»*, 21 Ebrél 1972, p. 4).
- (3) Anvioù-lec'h : Ros Láir (*Roslare*), Porzh Larige (*Port Láirge, Waterford*), Kov (*Cobh*), Korkig (*Corcaigh, Cork*), Inis-an-C'hlar (*Inis, Ennis*, kêrbenn kontelezh an C'hlar (an Chláir), Tiobrad Arann (*Tipperary*), Galliv (*Gaillimh, Galway*).

AR SKINSANTEREZH HAG AR SEVEL-TIEZ

Neb a vale dre Vreizh, en deiz a-hiziv —nemet e kreiz ar vro an hini a vefe— a wel bernioù tiez nevez, dreist-holl en-dro d'ar c'hêrioù ha d'ar bourc'hioù, kalz anezho H.L.M.-où. Daoust ne deo ket dispar stad an armerzh e Breizh e vez savet tiez niverus, ne c'heller ket nac'h, ha savet e vezont, a-drugarez d'an teknikoù nevez, war dachennoù e-lec'h n'en devije den ebet kredet e oa tu d'hen ober : sitreadoù gleb-meurbet, gwaflejoù koulz lavarout ; ha lec'h ma veze goloet an douaroù gant dour e-pad ar c'hozh-amzer, ez int goloet a diez o zalbennoù gwenn. El lec'hioù gleb evel-se o deus kavet an ijinourien-diez an tu d'en em zibab : ober da gentañ ul leurenn-simant diazezet-start ha neuze masonat war-c'horre. Masonat ? Moarvat ne deo ket hennezh ar ger o tereout, peogwir ne vez ket mui masonet, met implijet plakennoù-simant, pe brik-simant, gant (a-wechoù) ur paramant mein-benerezh... Gwir eo e vez savet ken buan an tiez nevez ha gant dafaroù ken ijip ma weler anezho o faoutiñ alies nebeut amzer goude ma vezont bet savet : neuze e ranker stekañ simant adarre da stoufañ ar faoutoù. E-giz ma lavare ar re gozh : buan ha mat a zo diaes da zimeziñ...

Emaomp o paouez lavarout e vez savet bremañ tiez n'eus forzh pelec'h gant an aezamantoù a ro an teknikoù nevez. E gwirionez, n'eo ket n'eus forzh pelec'h, rak peurvuiañ e ranker derc'hel kont

eus urzhioù ha reolennoù an tiez-kêr, divizoù ar prefetioù hag ivez eus ar burevioù karget da reolennañ implij an tir, hag all. Ar P.O.S. a reer eus reolennadur implij an tir, lakomp neuze an R.I.T. (1)... Dav ivez derc'hel kont eus bolontez an «ekologourien» evit ober gant ur ger argarzhus (da c'hortoz kaout gwel!l). Aergel-c'hiadoùrien, marteze? Da lavarout eo difennerien an natur. Lezel a reomp a-gostez ar c'hudennoù a sav a heul an adlodennañ-douar, daoust ma vefe kalz a draoù da lavarout war gement-se. Ur skouer hepken : a-wechoù e tichañs d'ar re a vez oc'h adlodennañ an douar, o freuzañ kleuzioù, o finfoeltrañ an douar, kaout traoù kozh, gant o buldozerien. Meur a wech, avat, e-lec'h kas keloù d'an dud a zo karget da studiañ an hendraezoù, e hast buan an embregourion-labourioù lakaat o buldozerien da dremen ha da zistremen war an dachenn evit plaenaat pep tra, ha peoc'h war ar jeu, hep riskl da gaout trabas gant paotred an traoù kozh, na da goll amzer hag arc'hant.

N'eo ket eus ar gudenn-se e fell deomp komz hiziv, nemet ober ar goulen-mañ : daoust hag e vez dalc'het kont a-walc'h eus yec'hed an dud pa saver tiez nevez ? Lavarout a rae ar gozh e oa tiez yac'hus ha tiez na oant ket yac'hus, tiez e-lec'h ma chome yac'h an annezidi ha tiez klafvus (mar kirit) e-lec'h ma veze klafv an dud ha ma varvent abred alies.

Kaozioù gwrac'hed kozh ? Tamm ebet, rak klotañ a ra kement-se gant kavadennoù ar skinsantourien. Gofit ouzon ne vez ket degemeret an dra-se gant an holl ouizieien, dre n'eo ket ar «skinsantouriezh» ur gwir skiant. Met kement a fedo'u a c'heller degas da brouiñ galloud ar «skinsanterien», pe, mar ne blij ket ar ger-se deoc'h, ar radiestezisted, ma'z eo diaes lavarout krak-ha-berr n'eus nemet touellerezh ganto. Ne gomzan ket eus ar glaskereindour, hag a rent mil servij d'ar re a fell dezho toullañ pufoù. Nann ! met setu amañ a-douez mil ha mil all, ur skouer. (Tu a vefe da reiñ anvioù an holl destoù, na petra 'ta !).

Ur gemenerzh (n'eo ket stank-stank ken ar merc'hed oc'h ober ar vicher-se, peogwir e vez prenet bremañ alies traoù prest ha tout, graet gant danvez dister, ha na badont ket pell, kement ha ken bihan, ma ne vez ket kemeret ar boan d'o dresañ). Homañ a oa dilojet abaoe un toulladig bloavezhioù hag aet da chom e kêr. Tamm-ha-tamm, setu ma santas ar boan-izili o kregiñ enni hag o vont war washaat koulz lavarout a zeiz da zeiz, kement ha ken bihan ma soñje dilezel he micher... Ur mignon d'ar familh, ur skinsantour anezhañ, a zichañsas dezhañ klevout an doare. Donet a reas da welout : «Me, emezañ, n'on ket estonet tamm ebet gant ar

pezh a zo degouezhet ganeoc'h : emañ ho mekanik da wriat a-us d'ur vammenn-dour». Hag efi o verkañ donder ha nerzh ar vrammenn hag o lavarout d'ar gemenerez : «*Dav deoc'h cheñch plus d'ho mekanik*». Ober a reas ha dambrest ec'h en em gavas sampar ar plac'h adarre. ha seder !

Sed aze ur fed resis, ha tu a vefe da reiñ e-leizh a skouerioù all.

Setu perak, d'hor meno, e vefe ret goulenn ali digant skinsanterien kent sevel tiez ha kent ober lodennadurioù. Rak ur wech graet al labourioù, savet an tiez, ha paet zoken, penaos ober ma tizoloer ez int bet savet en ur sitread fall, noazus ouzh ar yec'hed ?

Klasket ez eus bet dizarbenn kement-se gant paper-plom, met ne deo ket mat-mat ar paper-se dre ma teu a-benn ar bannoù da c'hoari an dro dezhañ ha da genderec'hel gant o gwall-vertuzioù... Pa ne vez tu ebet da vont da lec'h all da chom, neuze e ranker ober gant plakennoù-plom hag a droc'h krenn ar vannoberiusted.

Met nag a rakvarnioù da ziskar, nag a enebiezh da zizarbenn ! C'hwil 'wel ar re a vez graet «promoterien» anezho oc'h asantif goulenn kuzul digant skinsanterien ? C'hwil 'wel embregourion o plegañ da c'houlenn ali digant skinsanterien ? Brasañ skoilh a zo hag a vezo ez eo ar Roue-Meur m'eo an Arc'hant, ar Gonid. Mammon, evel ma lavar an Aviel. Ezhomm a vo stourm ha bruderezh dizehañ, evit gonit an trec'h !

X.

(1) Pa vez lakaet ar reolennadur en implij e vez savet ur R.I.T. (Raktres implij an Tir).

AR BREZHONEG e kañv Roparz Hemon (1900 - 1978)

D'al lun 10 a viz Gouere goude kreisteiz, en em gave bodet un niver bras a dud en iliz Sant Varzhin e Brest, evit obidoù Roparz Hemon, marvet e Dulenn, en Iwerzhon, d'an 29 a viz Mezheven. Tost d'ur bloaz ha tregont a oa m'edo eno o vevañ en hañu.

78

Distroet e oa bet e gorf da vezañ lakaet en douar ar gêr a oa bet hini e yaouankiz, hag en deus skeudennet en e oberoù, ha dreist-holl er romant «**Nenn Jani**». An oferenn a oa lidet gant an Aotrou Floc'h, person Louaneg, eilet gant an Aotrou Lec'hvien, person Kergrist-Moeloù hag an Aotrou Dubourg, person Plufur ha Tremel, en-dro dezho er c'heur ur guchennad vat a veleien all.

Ar bras eus an dud a ambrougas ar c'horf betek ar vered evit ur c'himiad diwezhañ. An Aotrou Klerg a lavaras ur bedenn verr. Yann Desbordes, hag a oa bet ivez o ren ar c'han en iliz, a zibunas eno, dirak arched an hini a savas ar varzhoneg pa oa e barr e yaouankiz, **Kanenn Vrezel**, en un doare ken kalonek ken ne oa ket ar selaouerien evit mirout ouzh an dour da zont en o daoulagad. Per Denez, d'e dro, a roas da santout pebezh den e oa bet an hini edod o lakaet e gorf en douar.

Evel-se ez ae da vegañ douar Breizh korf an hini a zo bet un den-meur, unan eus ar Vretoned vrasañ a zo bet biskoazh. Hep mar ebet an hini brasañ eus ar skrivagnerien o deus meret hor yezh vrezhonek.

*
* *

Ganet e voe Roparz Hemon, eus e wir anv Louis-Paul Nemo, e Brest, d'an 18 a viz Du 1900. O ren e drivoc'h bloaz ha tri-ugent e oa eta pa zeuas an Ankou war e dro.

Holl vuhez an den-se a zo bet, evit gwir, gouestlet d'ar brezhoneg. Daoust ma voe savet en un ti gallegerien, e krogas da dommañ ouzh hor yezh pa oa c'hoazh yaouank-flamm, moarvat diwar atiz un tad-kozh hag a oa brezhoneger emskiantek. Speredek-kenañ e oa ar paotr, hag er renk kentañ e veze bepred e-pad e studioù. Troet gant al lennegezh ez eas war studi ar saozneg, hag adalek miz Here 1925, e tistroas da Vrest evel kelenner el Lise. A-benn neuze, e oa bet savet gantañ c'hwec'h miz a oa, evel stagadenn d'ar gelaouenn **Breiz Atao** (a gaved pennadoù gantañ enni abaoe 1923), ar gelaouenn **GWA-LARN**, gouestlet d'al lennegezh. Ur stagadenn hag a zeue er-maez bep tri miz. Dont a reas da vezañ dizalc'h diwar an niverenn-7 diskar-amzer 1926. Deuet da vezañ miziek diwar 1930, e tizhas an niverenn-165 a-barzh mervel diwar reuz ar brezel a zirollas war ar vro e 1944.

Ur mennad en devoa Roparz Hemon : reiñ da Vreizh ul lennegezh wirion, par da hini n'eus forzh pe vro all. Ha dre-se lakaet e genvroiz da vezañ lorc'h enno gant o yezh.

79

E-keñver lennegezh ez eo bet boulc'het-mat al labour. Dre e labour-eñ e-unan da gentañ, met ivez dre ma ouezas bodañ en-dro da **Walarn** un torkad skrivagnerien dorniet-mat. Meur a hini anezho a zo bet kaset d'ar bez araozañ, evel Jakez Riou, G.B. Kerverziou, Abeozen, Youenn Drezen, Langleiz, met meur a hini all a zo c'hoazh bev. Dre e varnadennoù e sachas ivez evezh an dud war ar pep gwellañ a oa bet embannet a-raok e amzer, evel **Gurvan** Tangi Malmanche, da skouer, pe c'hoazh **Bilzig**, hag ivez merkañ talvoudegezh un oberenn evel **Emgann Kergidu**.

Met kant ha kant tra all a reas c'hoazh. Un digorer-hent eo bet a-viskoazh. Hag eñ un den blizidik ha kizidik. D'ar mare ma oa c'hoazh troet sellou e genvroiz war-du Pariz e pare e zaoulagad-eñ war ar bed diavaez. An enklask a reas e 1928 war stad ar brezhoneg er parrezioù a vo bet an enklask nemetañ en devo diskouezet pizhik a-walc'h penaos e oa stad ar yezh dre ar vro, e-kreiz hanterenn gentañ ar c'hantved. Eñ eo a savas ar skol gentañ dre lizher a zo bet evit deskiñ hor yezh, a ziwanas goude diwarni **Skol Ober** hag a zo ken buhezek bremañ, a ijinias arnodenn ar Simbol gant un arouez emanaout etre ar vrezhoneg-erien, a embannas al levr yezhadurezh kentañ en hor yezh, a lakaas da zont er-maez al levrioù kentañ evit ar vugale, hag all, hag all...

Prientet mat e oa bet an dachenn pa darzhas ar brezel, azoet da vat c'hoazh goude. Met disoc'h 1945 a zrailhas ar pezh a oa bet graet, evel ur gorventenn skrijus. Bet tamallet garv, ha barnet, e kavas gwell dilezel e vro hag en em dennañ en lwerzhon evit labourat e peoc'h, ha n'eus nemet e gorf a ve deuet en-dro evit bezañ lakaet e douar Breizh. Du-hont e troas muioc'h, dre vicher, da ober enklaskoù war hol lennegezh kozh, pe war emdro ar yezh. Ur Yezhadur Istorel eus ar Brezhoneg a voe embannet gentañ e saozneg e Dulenn, hag a chomo ul levr diazez evit ar re a studio hor yezh. Du-hont ivez eo e savas ur **Geriadur Istorel**, ur pikol pezh-labour a zeuas a-benn da gas da vat a-raok bezañ re daget gant ar c'hleñved; ur pezh-labour hag a gendalc'h da zont er-maez a-rannoù dre aked ar gelaouenn **PREDER**; met an holl labourioù diazez-se ne virjont ket outañ da sevel oberoù lennegezh evel **Nenn Jani**, pe c'hoazh da skrivañ penn-da-benn ur gelaouennig vizek, **Ar Bed Keltiek**, betek 1971...

Un den sioul e oa Roparz Hemon, ur marc'h-labour. Un den en deus poaniet start, hep gortoz pae ebet evit e boan. Ar pezh n'eo ket lavarout n'en devije ket karet gwelout e genvroiz o kaout un tammig anaoudegezh-vat evit al labour edo o seveniñ evito. Evel ar gwir stourmerien ne c'helle nemet mont atav war-raok, ennañ bepred ar fiziañs e vefe komprenet gwelloc'h gant ar rummadoù da zont al labour ramzel bet sevenet gentañ.

80

Kalz eus e galon en deus lakaet sur-mat en e skridoù, hag a-raok pep tra en e varzhonegoù. Ha marteze dreist pep tra e **Pirc'hirin ar Mor**, embannet e 1933, hag a zo da vezañ lakaet er renk kentañ, e-kichen ar pennober souezhus m'eo **Lazhadenn Unvab Aife** (1942). Setu da heul un nebeud gwerzennoù a dalvez bezañ prederiet warno :

*Da-unan-penn out deut. Ha mont a ri,
E skilf ar Maro kriz, da-unan-penn !*

*Ha neuze, pa vo sec'h da eskern, mik,
E kornig klouar ur vered, hag ar bed
O tec'hout mil ha mil lev diouzh da amzer,
Piv 'oar ?*

*Un denig seven, sioul evel dout,
A zeuio kuñv d'azezañ dan ar gleuzeur ;
Gant bizied onest neuze e tigoro
Al levrig kozh deut melen gant an oad.*

*Ha 'vel pa rog ur barrad gwent ar c'hoabr,
E vezi trumm dirazañ, kig hag ene.
Hag eñ, aketus-bras ha fur, a welo
An den 'zo bet ac'hanout...*

81

Eus ar c'hafe da voc'h Breizh

Hol lennerien o deus klevet anv moarvat eus ar Brasil, hag a zo anezhi bro vrasañ Amerika 'r Su, hag ar pobletañ ivez peogwir e niverer bremañ war-dro kant pemzek milion bennak a dud o chom e-barzh. Abaoe ur pemzek vloaz bennak ez eus deut kalz kemm er vro-se, hag a zo bremañ war an hent da gemer he flas e-touez broioù bras ar bed. Gwir eo ez eo bet bras e-keñver ar vent a-viskoazh. Gant koadeler divent Amazonia ha geoteier ec'hon Goiás ha Mato Grosso. Met ivez pinvidigezhioù ar c'hondon ha dreist-holl houarn Minas Gerais. Dalc'homp soñj ez eo stad Minas Gerais brasoc'h eget ar Frañs en he fezh, ha stad Parà, hag a gaver ennañ ivez gweleadoù bras-meurbet a vein-houarn, a zo c'hoazh ouzhpenn un hanter brasoc'h, evel m'eo Mato Grosso. Gant 8 512 000 kilometrad karrez dindani, ez eo Brasil ouzhpenn pemzek gwech brasoc'h eget ar Frañs !

Ar bed bras en deus anavezet e-pad pell ar Brasil evit bezañ dreist pep tra *Bro ar C'hafe*. Hag e chomo e-pad pell c'hoazh marteze daoust ma n'en devo mui, nag a bell, ar c'hafe evit ar vro-se an dalvoudegezh en deus bet e-pad pell amzer, o vezañ ma'z eus deut pinvidigezhioù all da vezañ gwerzhet e diavaez-bro. Gounezet e vez ar c'hafe dreist-holl e stadoù pobletañ ar Su (21 stad a zo er Brasil, ha 4 zerritouer ivez) : Rio de Janeiro, São Paulo ha Paraná. Hemañ dreist-holl a yae muioc'h-mui ar maout gantañ abaoe penn kentañ ar c'hantved-mañ. Douaroù eus ar c'hentañ a zo evit se e kostezioù Londrina, met ar vro a zo un tamm risklus koulskoude dre eno, ha devet e c'hell bezañ ar plant gant ar rev aliezik a-walc'h, abaoe hanter ar c'hantved e c'hoarvezas kement-se e 1953, 55, 63, 69, 72, ha dreist-holl e miz Gouere 1975 (arabat ankouaat e vez ar goañv du-hont pa vez an hañv dre amañ), er bloavezh-mañ e skornas 80 % eus gwellañ plant kafe ar Brasil, hag an hanter en holl eus plant kafe ar stad Paraná a voe lazhet da vat. Er stad-se e veze diagent eostet unnek milion a sac'hadoù kafe ar bloaz, 60 kg e pep hini. Kement-se a zo muioc'h eget na veze e Colombia a-bezh, eil bro ar bed evit ar c'hafe ! Goude an distruj spontus-se, e kuitas tregont mil tiad tud ar stad evit mont da glask gwell e lec'h all ; meur a hini o vont da glask douaroù nevez er Mato Grosso, ha betek en Amazonia.

Mes pinvidigezh ar stad n'eo ket bet diskaret evit se. Hag ar gêr-benn, Curitiba, a zo anavezet evit bezañ an hini blijusañ eus kêrioù bras ar Brasil. Hag ar skorn war ar c'hafe n'eo ket bet kennebeut un taol marvel nemet evit un darnig hepken eus ar gafeerien. Ar plant a oa bet devet gant ar skorn a voe tennet, hiniennoù a zo a grogas diouzhtu da ober plant yaouank en-dro, mes da c'hortoz e voe difontet ar plantadegoù, hag hadet trevadoù all : darn a lakaas geot evit sevel loened, kalz re all en em droas war-du ar fav soya hag a zo kalz klask warno er bed a-bezh evit lardañ loened ; amañ e Breizh, da skouer, evit lakaat e boued ar moc'h. Mat eo ar vro du-hont ivez evit ar maiz, hag a vez gwerzhet mat ivez evel boued loened. Bloavezhioù ha bloavezhioù a oa ma veze ar Brasil o werzhañ kafe eus ar bern a oa bet dastumet en amzer ma ne gaved ket a werzh d'an holl gafe hag a veze produet (soñj a zo bet dalc'het moarvat eus ar bloavezhioù 30, ma talvez ar c'hafe, hervez, da ober tan er marc'hoù-du evit lakaat an trenioù da vont war-raok !), setu ma teuas da vezañ en taol-mañ berregezh kafe dre ar bed ; hag ar prizioù da vont war-grec'h ! Ha diwar nebeud a gafe e c'houlze meur a hini bremañ kement ha ma rae a-raok diwar galz. Tamm-ha-tamm, ec'h adkrogo moarvat ar c'hafe da zont war ar marc'had hag ar priz anezhañ da ziskenn adarre, hogen ne adkavo ket moarvat ar plas en deus kollet er Paraná, rak evit bezañ suroc'h enep ar yenien ez eus bet klasket kas ar plantadegoù nevez pelloc'h en Norzh, dreist-holl war zouar Minas Gerais.

E-keit-se avat, eo bet diazezet da vat gounidigezh ar fav soya er Paraná. An eostad kentañ e 1976 a lakaas evit gwir un tamm reuz dre ar vro, ken trumm ma oa bet graet ar c'hemm. Ar soya o vezañ gwerzhet e diavaez ar vro a oa da vezañ kaset betek ar porzh. Porzh-mor stad ar Paraná a zo Paranaguá, lec'hiet heñvel a-walc'h e-keñver Curitiba ha ma'z eo Santos e-keñver São Paulo, ar c'hêrioù-penn o vezañ war an uhel, e pleg ur rigennad venezioù a vez da dreuziñ evit mont neuze a-ziribin etrezek ar mor. E Paranaguá ne oa netra prest evit degemer ar c'hementad fav soya a voe kaset etrezek ar porzh, ha setu ma sac'has ar c'hamionoù leun a varc'hadourezh oc'h ober ul lostad war bemzek kilometr. Meur a hini a rankas gortoz ur sizhunvezhiad penn-da-benn a-raok gallout diskargañ. A-benn 1977, e oa bet prientet er porzh ar pezh a oa ret hag e tremenas dre eno 400 000 tonellad soya. Hag evit ar bloaz-mañ e konter war ur milion a donelladoù. Evit ar fav-se ez eo deut Brasil da vezañ an eil gwerzher er bed, diouzhtu war-lerc'h Stadoù-Unanet an Amerik.

Kalz soya a vez implijet amañ e Breizh evit lakaat e-barzh ar boued-loened. Ma oamp klianted vat evit ar c'hafe, setu ma'z omp deut da vezañ klianted vat d'ar Brasil evit an trevad pennañ a zo bet lakaet e plas ar gwez-kafe bet devet gant ar skorn. Na vezit ket eta re souezhet gant an anv am eus roet d'am fennad. Rak ma'z eo Brasil bro ar c'hafe, Breizh a zo war var da zont da vezañ bro ar moc'h !

PELEC'H EMAN AR C'HREISTEIZ ?

E niverenn-95 **Barr-Heol**, e kaver ur pennad gant L. Andouard diwar-benn Namibia. Kregiñ a ra ar pennad-se evel-henn : «**Kalz trouz a vez graet bremañ en-dro da Afrika-ar-C'hreisteiz...**... Ya, met e pe lec'h an diaoul e c'hall bezañ Kreisteiz Afrika ? Ar C'hreisteiz a zo, emichañs, an tu ma vez an heol da greisteiz. Mar bezit en Alger e vo gwelet an heol d'an eur-se e tu ar Su. Mes mar bezit e Kaapstaad e weloc'h e vo neuze an heol da greisteiz e tu an Norzh, ne c'hallo ket eta ar gêr-se bezañ en un Afrika-ar-C'hreisteiz bennak ! Souezhet on bet o welout un ofiser a vor evel oberour ar pennad oc'h ober ar fazi-se. Hag etre daou gelc'h an drovan e vez an heol gwechoù 'zo en Norzh ha gwechoù all er Su pa vez kreisteiz. E Windhoek e vez an heol da greisteiz diouzh tu an Norzh e-pad ar pep brasañ eus ar bloaz ha diouzh tu ar Su e-pad ur pennadig. Komz a ra an oberour ivez eus an *Unvaniezh Suafrikat*. Ma'z eus bet e-pad pell «Unvaniezh Afrika 'r Su», ne oa mui anezhi meur a vloaz a oa e 1968, ha ne oa ket tu dezhi eta da reiñ tra pe dra d'an Ovamboland. Abaoe 1961 e oa deut da vezañ «Republik Afrika 'r Su» (Republiek van Suid-Afrika). An holl a oar ne deo ket ar C'hallaoued mailhed war anaoudegezh ar broioù diavaez ; da ziwall a vez eta pa gemerer e zavez er c'hazetennoù gall. Evel-se ivez emichañs eo e vez anv eus an «Hottentot», ur ger dispriev evit envel tud ar rummad Nama, ur rummad hag a ra ar bras eus «Coloureds» Afrika 'r Su.

En un adnotenn e reer meneg eus «Walvis Bay», hag a zo evit gwir Walvis Bay (Bae ar Pesk-Balum), hag a vez skrivet reishoc'h *Walvisbaai*, peogwir ez eo an afrikanegerien kalz trec'h d'ar saoznegerien en Afrika 'r Mervent.

P. AR MAENOUR

Un tiegezh eus Amerika e Breizh :

tud klots er Roc'h-Kreñv

E-touez an dremenidi hag a chom estlammet gant prenestroù bleuniet ar Roc'h-Kreñv (Breizh-Uhel), pet anezho a soñj ez eus ar gêrig-se unan eus ar re gentañ e-touez kêrioù bleuniet Bro-C'hall ? Roet e oa bet al lusk kentañ er c'heñver-se gant un Amerikan bet dedennet gant ar vro, hag a zeuas da vezañ amañ evel en un eil bro dezhañ : Alfred-Pardrige KLOTS.

••

Ganet e oa bet A.P. Klots en un tiegezh protestant eus Baltimore. Dont a reas d'an Iliz Roman pa zimezas gant ur Saozez gatolik. Boulc'het en devoa e studi war al livezezh, er Stadoù-Unanet, e dibenn ar c'hantved tremenet, ha neuze, e pignas da Bariz, evel ma vez lavaret, da beurechuiñ e zeskadurezh.

Eno, e welas taolennoù eus ar Roc'h-Kreñv, hag evel kalz a re all, e teuas davet «Baradoz al Livourien». Lojañ a reas e ti an Dimezell Anastazi Le Cadre, anezhi ur Vreizhadez mistr ha bihan, chomet feal d'he c'hoef. Lavarout a rae d'ur vignonez dezhi : «*Va c'hoef bihan a antre e lec'hioù ne daio biken enno ho tog-c'hwil*». En hec'h ostaleri eo e veze o lojañ an holl livourien a dremene dre ar Roc'h-Kreñv : goût a ouie ober traoù mat, met ne zegemere nemet ar re a blijte dezhi.

Donet a eure eta A.P. Klots da dremen ur sizhunvezh bennak, Distreiñ a reas da dremen meur a sizhunvezh, meur a vizvezh. Ober a reas e soñj : donet a rafe da vezañ d'ar Roc'h-Kreñv. Ober a reas ur sell tro-war-dro hag e welas ar c'hastell bet dismantrt e-kerz an Dispac'h Bras. En ti e-lec'h m'edo tiegezh ar Silz o lojañ gwechall, e oa un den kozh iskis a-walc'h : an Doktor Juhel. Evel dre vurzud, ec'h asantas hemañ gwerzhañ da Glots e di hag an douaroù tro-war-dro. Evel un den fur e lezas Klots ar mogerioù gant an drez hag an ilia, hag e krogas da ober tamm-ha-tamm ur

adkempenn d'e di. Gant pasianted e reas tro ar c'hêriadennoù hag an atantoù. Prenañ a reas ar vein gozh kizellet ha na blijent ket mui, ur sant kozh amañ, ur prenestr ahont. Da skouer : an nor bonner leun a dachoù a zo e korn ar porzh, a oa bet prenet e Plougadeg evit ober un nor nevez.

Sellout a reas pelloc'h. E Noal-Muzilheg edo kastell rivinet Keralio. Prenañ a reas ar bravañ mein evit daou vil skoed-acour (2 000 sk.) hag o degas d'ar Roc'h-Kreñv gant kirri-ejened. Tra iskis a-walc'h : prenet e oa bet ar c'hastell-se gant Visant-Eksuper al Larlann, Aotrou ar Roc'h-Kreñv, en eil hanterenn ar XVII-et kantved.

Graet e voe ar prenester a-nevez, digoret e voe prenester hir, gant gwer-a-liv, e mogerioù ar porzh goloet gant ur winienn ouez. E-kreiz ar porzh e voe lezet ar puñs don. E-kichen an touflezioù e chomas ar chapel gozh gant he dor greñv. Savet e voe ur chapel nevez gant mein gozh. Pa oan bugel, e chomen estlammet gant sioulder al lec'h, glaster ar flourenn hag ar c'hleuzioù, ar wezenn gozh, hag ar vein krog ar c'hinou d'en em ledañ warno.

*
* *

Ne oa ket a-walc'h gant an Aotrou Klots bezañ adsavet ar chastell. Dre e soñj, e wele ar Roc'h-Kreñv evel ul liorz vras. Da bep hini e roas plant fleur-nadozioù (jeraniom) da ficher ar prenestri kozh ha nevez. E-kerz ar goañv e veze klenket e ti-gwer ar c'hastell ar boestou-koad gant ar fleur-nadozioù enno, da c'hortoz an nevez-hañv, ha bep hañv e çhalve Klots e vignoned livourien, da ren kenstrivadeg ar prenestri bleuniet. Roet e veze ar prizoù deiz Gouel Maria Hantereost, diouzh ar mintin, deiz Pardon bras Itron Varia an Doz (1).

Prenañ a reas ivez evit e servijerien, ur rann eus an ti bras a oa war blasenn an iliz, e lec'h m'edo an tiegezh Silz o vevañ er XVIII-et kantved. An taolennoù livet gantañ a bourchase argant a-walc'h dezhañ, ha goût a ouie ivez diouzh e gontoù... Mont a reas pelloc'h. Prenañ a reas un ostaleri kozh ha lous hag ec'h adstummas anezhi «da reiñ ur skouer da dud ar Roc'h-Kreñv», e-giz ma levere e vab. Ur gov eus ar vro a reas bann ar skalieroù gant houarn gweadennet ; ur c'hadorier hag a oa o chom nepell eus tavarn an Tad «Paolet» a dennas kadorioù-brec'h eus tonelloù goullou. A.P. Klots e-unan, gant sikour e vab, a livas un eured vreizhat rannet e 8 pe 10 taolenn leun a vuhez, warno poltredoù eus tud ar vourc'h. Efedus e voe kement-se. Goustadik e teuas ostalerioù arrebeuri kozh, evel al «Leon-Aour».

*
* *

Pell eus e gastell, e varvas an Aotrou Klots, pell eus an douar-mañ, eus ar Roc'h-Kreñv en devoa karet-kenañ. Beuzet e voe kostez inizi ar Sond «ur baradoc an douar», evel ma lavare. Nemet e youl a oa repoziñ e douar ar Roc'h-Kreñv, ha war-lerc'h e arched ez eas ar vourc'hiad a-bezh d'ar vered vihan, e miz Ebrel 1939.

*
* *

Daou a vugale en devoa bet A.P. Klots : ur verc'h hag a varvas war-dro ar bloaz 1920, a gav din ; ur mab, Trafford e anv, ganet e Roma, er bloaz 1914. Hemañ a voe desavet etre ar Stadoù-Unanet hag ar Roc'h-Kreñv. Ober a reas e studioù en ur skolañ amerikan, hogen muioc'h a blijadur en deveze o livañ kinkladurioù-c'hoarilec'h eget o vountañ e fri el levrioù ! Ha bep hañv, a-unan gant e dud, e teue d'ar Roc'h-Kreñv. Galleg a zeske gant goskor ar c'hastell, gant ur bugel bennak eus e oad, ha gant tud ar vourc'h. Buan e teuas da vezañ ampant an div yezh : saozneg ha galleg. Buan ivez e tommas e galon ouzh «ar gêr vleuniet», evel ouzh e eil bro. Anavezout a rae pep den ha pep tiegezh, zoken ar beorien. E miz Gwengolo pe e miz Here, e tistroe tiegezh Klots d'an Amerik, nemet a-wechoù ez ae Trafford da guzh er c'hoadoù evit chom er Roc'h-Kreñv ha dav e veze mont da furchal war e lerc'h !

Ar brezel a gavas Trafford Klots, perc'henn nevez ar c'hastell, e kêr ar Roc'h-Kreñv. War a leverer, e fellas dezhañ mont d'an arme, ar «brezel iskis» e kasas profoù d'ar soudarded vreizhat gant argant savet er Stadoù-Unanet. Reiñ a reas bod, en e gastell, da ofisourien poloniat. Un unded soudardel a rae ar re-mañ.

E miz Mezheven 1940, e rankas Trafford distreiñ d'ar Stadoù-Unanet. Adalek 1942 betek miz Eost 1944, e voe Alamaned o lojañ er c'hastell.

Un nebeut deizioù goude «Pearl Harbour» e timezas hag ez eas da soudard. Ne blije ket an amzer-se dezhañ hag e lavare : «An arme a zo un dra sot». Kentañ tra a voe lakaet da ober en ur

erruout er c'hazarn e voe tennañ paperoù. Dambrest avat, e voe anvet da ofiser. O vezañ ma oa akuit war ar saozneg hag ar galleg, e kemeras perzh evel jubennour en emvodoù etre pennoù-bras ar Re-Unanet. An eil war-lerc'h e goronal, e tiskennas en Afrika an Hanternoz. Eno, e kejas gant un ofiser gall eus Redon hag hen anaveze.

En 1944, da goulz an nevez-hañv, e tremenas Trafford, un deiz bennak, e karr-nij, a-us d'e gastell. Evel pallennoù gwenn e oa gweleadoù-bleunioù liorzhoù ar c'hastell. Ne gredas ket teurel ul lizher en devije gallet noazout ouzh e vevelion. E-kerz an droiad-se avat, e tennas luc'hskeudennoù eus ar vro. Diwezhatoc'h e c'houlennas bezañ diskennet, e Bro-C'hall; nemet ec'h anaveze sekred an deiz «D» ha gallet o devije marteze an Alamaned diframmañ e sekred digantañ, mar bije bet prizoniet ganto.

E-keit ha m'edo ar brezel oc'h ober e reuz en Normandi, e klevas meneg eus digeriñ un talbenn-brezel diouzh tu kreisteiz Breizh : kalz a boan-spered en devoa o soñjal en ur vro anavezet ha karet kement gantañ.

D'ar 5 a viz Eost 1944, e tremenas ar bagad amerikan kentañ dre ar Roc'h-Kreñv, d'abardaez. Daou zevezh da c'houde, e tegouezhas Klots gant e goronal. Ehanañ a rejont war Blasenn ar Puñs; e berr-amzer e voe karget ar blasenn a dud vras hag aloubet gant ar vugale, ken ma chomas batet ar c'horonal. Me hag a oa un tammig pelloc'h a glevas un huchadeg bras-spontus o saludiñ distro Trafford!

Chom a reas an daou ofiser er c'hastell, koaniañ eno ha tremen an noz. Antronoz e talc'hjont gant o hent... Tremenet en devoa Klots a-dreuz ur vro dismantret, met eürs e oa o welout e oa bet diwallet kêr ar Roc'h-Kreñv hag ar c'hastell.

*
* *

Kerkent hag an diskar-amzer, e 1945, e oa en-dro en e eil bro, hag e wreg gantañ. Darn o devoa kollet o feiz e-pad reuz bras ar brezel, en avat a oa bet kreñvaet e hini diwar gwelout an Iliz katolik heñvel dre ar bed-holl.

Adkregiñ a reas gant e liverezh. Un dudi e oa evitañ gouloù an douar breizhek. Brudet e oa e boltredoù er broioù saoznek, ha labourat a reas zoken evit tiegezh ar rouanez Elesbed. Bet em eus gwelet en e di, e Kalifornia, poltred an Aotrou kozh Dupont de Nemours. Livañ a reas kalz gwelvaoù eus Breizh, dreist-holl er Roc'h-Kreñv hag en-dro d'ar vourc'h. Alies e live lodennoù eus un

dremmweliad evit ober ganto un daolenn hepmuiken. Da skouer, evit hanterkantvet deiz-ha-bloaz Kurunidigezh Itron-Varia ar Roc'h-Kreñv, e lakaas a-gevret gwelvaoù ha poltredoù-tud d'ober un daolenn vras hepken hag a zo bremañ en iliz-parrez.

Kempenn a reas A.P. Klots hag e wreg o c'hastell evit an dremenidi : gouloù an trepasoù dindan-zouar, ur mirdi bihan diwar-benn ar c'horn-bro hag e istor. Er vourc'h e kenlabouras gant Kuzul an Ti-Kêr da greñvaat giz ar prenestroù bleuniet, barrek da gevezañ hiziviken gant reoù Vro-C'hall. Er c'hastell hag er vourc'h, e renent, o-daou, en hag e wreg, ur vuhez eeun-tre, komz a raent ouzh pep hini, paour ha pinvidik. A-wechoù e veze botoù-koad gant al livour, ha mont a rae krampouezh gantañ... En em gaout a raent, koulz lavarout bepred, e miz Ebrel pe e miz Mae hag ez aent war o c'hiz d'ar Stadoù-Unanet resis a-raok ar goañv. Ha bepred dre vor.

*
* *

E miz Gwengolo 1976, e kuitaas ar Roc'h-Kreñv asambles gant e wreg evit mont da adgwelout an tachennoù e-lec'h ma oa bet o vrezelekaat, e Bro-Dunizia. A-hont avat, e varvas en un taol gant kleñved ar galon, d'an 20 eus ar miz-se. Degaset e voe e gorf en-dro d'ar Roc'h-Kreñv ha beziet d'ar sadorn 25, dres hervez al lidoù bet divizet gantañ en a-raok. Bremañ emañ Trafford Klots oc'h ober e gousk diwezhañ e-kichen e dad hag e servijerien gozh, e-tal ar «meneziou» glas goloet a wez-sapr.

E-kerz miz Genver tremenet e prenas Kuzul-Meur Departamant ar Morbihan kastell ar Roc'h-Kreñv. Ur strollad tud eus ar Roc'h-Kreñv eo a zle, en anv an Departamant, ober war-dro ar c'hastell.

Ar Werc'hez venniget da viro al lec'h-se leun a gened, a beoc'h hag a istor.

Yann FLEURY

NOTENNOU

(1) Itron Varia an Doz (pe gentoc'h Intron Varia) eo anv ar Werc'hez enoret er Roc'h-Kreñv, hervez levr-ofereñ an Aotronez Gwilhevig-Priellec. Setu amañ ar pezh a lavarer eta el levr-ofereñ, paj. 601.

Intron Varia an Doz e Rochefort

Setu pell amzer, seizh pe eizh kant vloaz marteze, e oa bet kavet, hervez ma lavarer, limaj (delwenn) ar Werc'hez-Vari en ur wezenngelvez, e parrez Pluherlin, hag e oa bet savet eno ur chapel en anor d'Itron Varia an Doz. Pevar c'hant vloaz goude, ar bloaz 1527, e oa bet graet un iliz arall e-lec'h ar gozh chapel, laketañ enni, gant an dud a Rochefort, seizh chaloni ha pevar chapalan d'anorih ar Werc'hez.

UR sell ouzh frammadur ar BATER

«PEDIÑ AR GWIR DOUE, DIWAR HOR GWIR EZHOMMOÙ»

gant Maoris AR C'HOLLO

Kemer a ran testenn ar BATER evel ma'z eo kinniget dimp en Aviel hervez Sant Vazhev (Mz 6 : 8-13), an destenn-se o vezañ bet degemeret e-barzh al Liturgiezh.

Hor Salver a ro d'ê ziskibien e-kreiz ur gentel war ar pediñ, ur bedenn-skouer. Pe, mar kavit gwell, kement pedenn a zo a rank bezañ enni, e stumm-pe-stumm, unan-pe-unan pe meur a hini eus an elfennoù-diazez a gaver er BATER.

Holl e ouezomp ez eus, dre vras, daou seurt pedenn : ar bedenn-trugarekaat hag ar bedenn-goulenn. Ar skouer a bedenn a gavomp amañ a zo ur skouer a bedenn-goulenn. Met ret eo eveshaat, ouzhpenn, ez eo ur skouer —an hini gentañ-holl— a bedenn gristen. Ret eo eveshaat c'hoazh ez eo, war an hevelep tro, ur gentel war hon ezhommoù, an ezhommoù brasañ e rankomp ober, dirak Doue, meneg anezho.

Displegomp un tammig kement-mañ. Da gentañ, hor pedenn ne zesk netra da Zoue : anaout a ra hon holl ezhommoù, gwelloc'h zoken egedomp hon-unan. Ma tiskouez an Aotrou Krist eo reizh pediñ, ne c'hell eta bezañ nemet en abeg ma'z eo se talvoudus dimp-ni. Met a-hend-all, ma'z eo gwir eo talvoudus dimp pediñ, ne c'hell bezañ nemet diouzh ma vo efedus hor pedenn. Ha ne vo efedus hor pedenn, nemet war-bouez ma teuio Doue da bourveziñ d'hon ezhommoù, d'hor gwir ezhommoù, ha da gentañ d'ar re vrasañ, d'ar re bennañ.

A-raok mont larkoc'h, eveshaomp ouzh kement-mañ : n'eo ket un dra fall, a-berzh mab-den, renkañ e bedenn en doare ma kav mat en ober, ha pa vefe ret zoken dibunañ un aridennad komzoù. Met se n'eo ket c'hoazh ur bedenn gristen. Kentañ perzh-mat ur bedenn gristen eo sevel etrezek ar gwir Doue, diwar gwir ezhommoù ar peder. Hervez ar ster-se ez eo dija pedennoù an Testamant kozh pedennoù kristen.

Hervez ar ster-se ivez ez eus tu da rannañ ar BATER, ken e teu, dre an hent-se, ar frammadur anezhi d'en em ziskouez kempouezet brav. N'eo ket diarvar evelato e vefe ar menoz-se an hini en deus renet skriver an Aviel.

Setu amañ, dre-se, ur steuenn hag a c'hell bezañ kinniget eus ar BATER (hervez troidigezh M. Glanndour) :

I - PEDIN AR GWIR DOUE :

Hon TAD, c'hwil hag a zo en Nefiv,

II - DIWAR GWIR EZHOMMOU AR PEDER :

- A - 1 - ra vo santalaet hoc'h ano ;
- 2 - ra zeuio ho Rouantelezh ;
- 3 - ra vo graet hoc'h youl war an douar evel en Nefiv.

- B - 1 - roit dimp hiziv bara hor bevañs ;
- 2 - distaolit dimp hon dleoù, evel m'hor bo ivez distaolet d'hon dleourien ;
- 3 - ha n'hon lezit ket da vont gant an temptadur, met hon dieubit eus an Droug.

War-lerc'h an daolenn-se, e lakan amañ un nebeut prederia-dennoù.

PEDIÑ AR GWIR DOUE

Ha da gentañ : pediñ ar gwir Doue. Piv eo ar gwir Doue ?

Amañ dres emañ roet dimp e anv, e anv klok. Ma lavaromp ez eo ar gwir Doue Tad Jezuz Krist hon Aotrou, e lavaromp ar wirionez, met an hanter hepken anezhi. Ma lavaromp ez eo «hon Tad», e lavaromp ar wirionez en he fezh, war-bouez ma lakimp dindan ar gerioù-se ez eo Doue Tad e Vab unganet Jezuz Krist ha war un dro Tad ar re a zo, dre ar feiz, unanet gant Jezuz Krist. Rak Doue, a-raok bezañ boutin etrezomp, a zo boutin etre Jezuz Krist hag an holl ac'hanomp dastumet en Iliz.

Ne c'hellomp ket bezañ en arvar war ar wirionez-se. Sant Paol ha Sant Yann a zo kenlavar warni : «*Feal eo Doue, eme Sant Paol, en deus ho kalvet da genveañ gant e Vab Jezuz Krist hon Aotrou*». —«*Hon unvanvievezh dimp-ni, eme Sant Yann, a zo bezañ gant an Tad ha gant e Vab Jezuz Krist*» (I Kor. 1-19 ; I Yn. 1-3).

Dre-se, mar deo gwir e c'hellomp, gant hor pedenn, tizhout ar gwir Doue, evel mibien an hevelep Tad, n'her gellomp nemet ma kemeromp perzh e pedenn Jezuz Krist, e Vab unganet, diouzh ma reomp eus e bedenn hor pedenn. Ar BATER eta a rankfe bezañ ur bedenn boutin n'eo ket hepken kenetrezomp, met da gentañ boutin etre Jezuz Krist ha ni.

A-raok mont larkoc'h, adarre, e rankomp eveshaat penaos, pa gomz hor Salver eus Doue hon Tad, e lavar bewech : «*ho Tad eus*

an Neñvoù», «hon Tad hag a zo en neñvoù». Kement-mañ a verk emañ Doue a-us da lezennoù ar bed, a-us d'an holl grouadurien, hag ez eo klok e c'halloud hag e frankiz. Anv klok Doue ar gristenien eo eta : «hon Tad hag a zo en neñvoù».

Pediñ diwar hor gwir ezhommoù

Ezhommoù-diazev ar c'hristen a c'hell bezañ rannet, en un doare fraezh-meurbet, etre daou rumm a dri pep hini. Daoust ha bez'ez eus ul liamm etre an daou rumm-ezhommoù ? Se a vo spisaet, p'hor bo graet ur sell ouzh an eil hag ouzh egile.

A - AR RUMM KENTAN :

1 - Ra vo santelaet hoc'h ano !

Ar santelezh eo ar pezh a laka kemm etre Doue ha kement n'eo ket Doue. Kement a zo santel en deus perzh er santelezh, da lavarout eo e Doue e-unan.

A-hend-all, anv Doue eo hemañ : «hon Tad hag a zo en neñvoù». Reiñ an anv-se da Zoue a zo santelaet e anv, merkañ n'eus nemetañ hag a vefe, war an hevelep tro, peurdost dimp, peogwir ez eo hon Tad, ha peurzisheñvel (tamm ebet peurbell) diouzhimp, o vezañ m'emañ «en neñvoù».

P'en em lakomp e darempred gant Doue, pe e vefemp a-hiniennoù pe a-stroll, kentañ tra hon eus ezhomm da c'houlenn eta digantañ eo ma tiskouezo dimp pegen tost ha pegen disheñvel eo en hor c'heñver.

N'eus ha ne c'hell bezañ nemetañ hag a c'helfe en diskouez dimp !

D'an neb n'anavez ket spered ar yuzevieg, merket gantañ yezh ar Bibl, n'eus tu ebet, koulz lavarout, da zizoleiñ kement-mañ, war-eeün, e testenn voazet ar BATER. En abeg da-se eo e kinniger bremañ an droidigezh-mañ eus ar goulenn kentañ : «Grit deoc'h hoc'h-unan bezañ anavezet evel Doue !».

Met bezomp war evezh a gement-mañ. Ma tiskouezomp hon ezhomm ma ve santelaet anv Doue, ma teufe Doue d'en em reiñ da anaout, e vefe ur fazi eus hor perzh disoñjal n'ehan ket Doue e-unan da santelaet e anv, da ziskouez d'an dud piv eo. Ha dre

eno eo e c'hell bezañ kendoueziet kement pedenn-goulenn a zo gant ar bedenn-trugarekaat, houmañ o vezañ da gentañ ur bedenn-veuliñ.

Met bezomp war evezh ur wech c'hoazh : an trugarekaat a zo un oberenn troet ouzh an amzer dremenet hag ouzh ar pezh a chom er «bremañ» eus ar pezh a zo c'hoarvezet a-ziagent. Dre zistreiñ war an tremenet eo e tizolomp Doue war-loc'h hag e c'hellomp-ni santelaet e anv, dizoleiñ piv eo. Evelse o deus graet, lusket gant ar Spered, skrivagnerien an Testamant kozh. Re an Testamant nevez n'o deus ket en graet nebeutoc'h.

En ur ger, ma ne vije ket santelaet anv Doue, biken n'hor bije un anaoudegezh talvoudek anezhañ na darempred gwirion gantañ.

Hon ezhomm-diazev eo henezh, e gwirionez.

2 - Ra zeuio ho rouantelezh

An eil ezhomm a darzh eus an hini kentañ, evel ma tarzh an trede eus an eil. Amañ adarre eo ret displegañ hervez hon tro-spered-ni ar pezh a zo displeget hervez tro-spered ar yuzevieg. «Ra zeuio ho Rouantelezh» a dalv kement ha lavarout : «Lakit da zont ho Rouantelezh !».

Rouantelezh Doue ! Peurdalvoudus eo dimp meizañ ar pezh a zo a-drefn ar gerioù-se. An Aviel, da lavarout eo ar *C'helou-mat* e teue Jezuz da gemenn en hon-touez eo Keloù-mat Rouantelezh Doue. «*Deuet eo tost!* eme Jezuz. Met n'eo ket deuet da-vat, war zont emañ. Hag en abeg da-se eo ez eus tu da c'houlenn ma teufe.

Petra eo ar Rouantelezh-se ? Hini Doue, da lavarout eo, galloud Doue ouzh en em ledañ diharz war an hollved hag o reiñ dezhañ, e pep doare hag hep an disterañ si, ar vent hag ar stumm a zere ouzh Doue.

Piv 'zo gouest da sevel Rouantelezh Doue, nemet Doue e-unan ? O c'houzout petra 'fell da Zoue, n'eus nemet Doue ! O vezañ barrek d'hen seveniñ, n'eus nemet Doue ! O vezañ diriskl da c'hoarvezout gantañ an disterañ c'hwitadenn, n'eus nemet Doue kennebeut ! «*Ar ger a zeu eus va genoù, emezañ, ne zistro ket davedon en-goullo, hep bezañ graet ar pezh a fell din ha kaset da-benn e gefridi !*».

Mar deo gwir kement-se, daoust ha n'eo ket evidomp ur bras a souezhenn dizoleiñ hon eus ezhomm (!) da c'houlenn digant Doue ma lako da zont e Rouantelezh ? Met ar souezhenn a dro en estlamm, pa zizolomp n'eo ket ar Rouantelezh hini Doue hepken, met hini Doue hag an dud en-boutin !

Hon Tad eus an Neñvoù a zo boutin e c'halloud a Roue etrezañ hag e Vab. Met e Vab a zo, war an hevelep tro, Mab an Den, Pennrener gouenn an dud, resevet gantañ an anv a Jezuz. Drezañ, adalek ma'z eo bet dasorc'het, hag uhelsavet gant an Tad, hor gouenn a zo galvet da gaout perzh e galloud Doue war ar Rouantelezh emañ o krouiñ. A-unan gantañ, e resevomp ar galloud da aozañ ar Rouantelezh-se, hag a die bezañ hon hini, e-ser bezañ e hini dezhañ.

Emaomp o tizoleiñ ar pennabeg donañ d'an ezhomm hon eus da ober dalc'hmat pedennoù-goulenn : ar pennabeg-se eo ar garg, ar gefridi hon eus da gemer perzh e savidigezh Rouantelezh Doue. Piv 'zo gouest d'hon lakaat degemerus da youl Doue, prederiet gant hor c'hefridi, piv a c'hell hon lakaat barrek ha kalonek diouti, ma n'eo ket hon Tad eus an Neñv ? Kaer e vo da bennadurezhioù an Iliz merkañ dimp hon lod en he c'hefridi a-berzh an Aotrou Krist, biken ne daimp war-raok, nemet lakaet e vefe ennomp gant Doue al lusk-diabarzh, an entanidigezh, a raio dimp mont war arbenn da yenijenn ar bed.

Ster ar vuhez kristen, ken hini-hag-hini ken a-stroll, eo hennezh : kenlabourat gant Doue hon Tad, evit sevel «hor» Rouantelezh. Diwar-vremañ e c'hellomp ober ar goulenn-mañ : daoust ha ne vefe ket dereat reiñ d'ar BATER an anv a «bedenn evit ar Rouantelezh» ?

Merzomp, da echuiñ, penaos eo dre lakaat da-zont e Rouantelezh e ro Doue an tu dezhañ e-unan da vezañ anavezet evel Doue, ken ez eo «santelaet e anv».

3 - Ra vo graet hoc'h youl war an douar evel en Neñv

An trede goulenn-mañ, evel ma'z eo aes hen merzout, a zo stag-strizh ouzh an eil. Amañ adarre, addisplegomp ar goulenn hervez ijin hor yezh : «*Lakit hoc'h youl da vezañ graet war an douar, evel ma'z eo graet en Neñv*».

Gant ar goulenn-mañ e tegemeromp ez eo graet youl Doue en Neñv, ken ez eo kement-mañ ur skouer evit ar pezh a rank bezañ graet war an douar. Petra 'zo dindan al lavarenn-se : «*youl Doue a zo graet en neñv*» ? An neñv eo Doue ! Dre-se, youl Doue a zo graet ennañ e-unan, da lavarout eo n'eus netra, diouzh tu Doue, hag a virfe ouzh e youl da vezañ graet. Diouzh tu an douar, avat, n'eo ket heñvel ar stal ! War an douar, ne vezo graet youl Doue nemet war-bouez amzer, war-bouez trec'hiñ war an diaesterioù hag an ebiezh, ha dreist-holl, war-bouez da gentañ, ma lako an dud o youl a-du-krenn gant youl Doue ! Kement-mañ-holl, ur wech muioc'h, n'eus nemet Doue e-unan hag a c'hellfe hen lakaat da-zont da wir.

Peogwir eo dimp un ezhomm peurstrizh gwelout Rouantelezh Doue o tont, ez eo ken strizh-all hon ezhomm ma ve graet e youl war an douar evel ma'z eo graet en neñv.

O tastum keñver-ha-keñver tri c'houlenn kentañ ar BATER, n'on ket evit tevel war ar pezh a verzan. Diouzh ar pezh a gavomp a-hend-all en Aviel, e ouezomp ervat na c'hell ket an tri c'houlenn-se dont da wir, na c'hell ket an teir hetadenn-se bezañ selaouet, hep m'hor befe da ober, e-sell a-se, ar pezh a zo war hor c'hont dimp-ni, tiegezh Doue a zo ac'hanomp.

Daoust da-se, ar stumm roet gant an Aotrou Krist d'ar goulennoù a verk peuranat, a gav din, penaos ez eo an ezhomm kentañ ma teufe Doue e-unan, da gentañ, da ober ar pezh a zo war e gont. Dre-se, mar deo gwir e vije ur fazi-diazez hag ur pleg pec'hedel lezel pep tra war gont Doue hep ober hon-unan netra, ken gwir-all eo e vije brasoc'h fazi ha brasoc'h pec'hed c'hoazh krennañ da Zoue, e dachenn-oberiañ, chom hep lezel gantañ, penn-da-benn, kement a zo war e gont. Ar Sent, lusket gant ar Spered, o deus meizet kement-mañ : pa zeue dezho ar c'hoant da embreger tra-pe-dra, evit ar Rouantelezh, o c'hentañ preder a veze dizoleiñ petra 'felle da Zoue ober gant o c'henlabour ha peseurt tachenn-oberiañ a leze-Eñ war o c'hont. Se n'eo nemet furnez diwar grediñ : ma tie Rouantelezh Doue bezañ un devezh hor Rouantelezh-ni, n'eo nemet dre ma vo da gentañ Rouantelezh hon Tad eus an Neñv : hag o c'houzout ervat petra 'rank bezañ ar Rouantelezh-se, n'eus nemet ! Ma vije taolet pled aliesoc'h ouzh ar wirionez-se !...

An eil rumm a dri c'houlenn a zo disheñvel-bras diouzh ar c'hentañ : e-lec'h bezañ troet war-du Doue, ez int troet war hon tu-ni. Ouzhpenn-se, «hiniennel» int muioc'h eget strolladel : ar bara, ar pardon, an dieubidigezh diouzh an temptadur ne c'hellont ket bezañ etrezomp anez dont betek pep hini ac'hanomp.

B - DIWAR GWIR EZHOMMOU AR PEDER

1 - Roit dimp hiziv bara hor bevañs

Ar c'hentañ eus an tri c'houlenn-mañ a zo diaes gouzout, d'ar sell kentañ, gant petra eo graet e gwirionez. «*Roit dimp hiziv bara hor bevañs*», setu troidigezh M. Glanndour. A vara ez eus meneg, hep mar ebet, en destenn c'hresianek. Met peseurt bara ? An ano-gwan stag ouzh ar ger «bara» a c'hell bezañ dezhañ tri ster : a) *bara hor bevañs* : ar ster-mañ a zo dilezet, bremañ, gant studierien ar Bibl ; b) «*bara an devezh da-zont*» : ar bara goulennet a vije hini ar bed da-zont, hini an Devezh diwezhañ, pe c'hoazh hini amzervezh ar Mesiaz ; c) «*bara an devezh hiziv*» : «Roit dimp hiziv ar bara evit hiziv».

Evidon-me ne vern ket kalz pe hini eus an tri ster a vo dibabet. Rak evidon-me, an arvar pouezusañ eo hemañ : ar bara graet gant bleud-gwinizh, pe ur bara all, dizanvezel ? Eno emañ an dalc'h ! Ha pouezus-bras eo, a gav din, e-keñver ster ar BATER en he fezh. Tadoù an Iliz o deus lezet kabestr gant o selaouerien war ar poent-se, o tegemer zoken e c'heller reiñ d'ar goulenn an daou ster war an hevelep tro. Dibabañ a c'heller eta !

Va dibab-me a ya d'ar bara dizanvezel pe gentoc'h «dreist-danvezel», evel ma lavar ar «Vulgata». Ha se evit daou abeg da nebeutañ :

- Penn-da-benn ar BATER, n'eus meneg ebet a draoù danvezel, dibadel (tremeniat mar kavet gwell), a draoù o sellout ouzh ar vuhez pemdeziek boutin etre an holl, diskibien pe get ;

- Merk-diforc'h ar BATER end-eeun —se 'zo peuranat, a gav din, eo bezañ **pedenn-skouer an diskibien**, o venegiñ ezhommoù-diazev ispisial an diskibien. Penaos e vije neuze meneg enni eus ar vagadurezh-se e rebech end-eeun an Aotrou Krist d'ar baganed bezañ enkrezet ganti (Mz6 : 31-32), bezañ war glask anezhi hep ehan, pa'z eo ret, en-enep, d'an diskibien, bezañ war glask, **da gentañ** eus Rouantelezh ha reizhder Doue (Mz6 : 33) ?

Diwar-se, e vo aotreet din emichañs, soñjal ez eus meneg er BATER eus ur bara roet war-eeun gant Doue e-unan da ziskibien e Vab, eus ur «bara eus an neñv». Gant ar gerioù-mañ, ez adkouezhomp diouzhtu en displegadenn danevellet en Aviel hervez Sant Yann, a-zivout ar bara eukaristiel. Met ledanoc'h e c'hellfe bezañ ster ar ger «bara» e-barzh ar BATER : talvezout a c'hellfe kement a ro Doue d'ar c'hristen e-giz magadurezh.

Merzomp diouzhtu ez eus amañ adarre, dispaket, un ezhomm-diazev, un ezhomm stag ouzh ar bezañ bev : ret eo, a-raok pep tra all, kaout peadra da chom bev, bev gant ur vuhez doueel avat !

2 - Distaolet dimp hon dleoù, evel m'hor bo ivez distaolet d'hon dleourien

Diouzhtu war-lerc'h ar BATER, e kavomp en Aviel un distro war ar goulenn-mañ, e-lec'h ma verk an Aotrou Krist pegen souezhus eo... ha war an hevelep tro, peseurt ster en deus. Rak ma pardonit d'an dud o mankoù, e pardono deoc'h ivez ho Tad eus an Neñvoù. Hogen, ma ne bardonit ket d'an dud, ne bardono ket ho Tad kennebeut all ho pec'hedoù deoc'h-c'hwil. (Mz6 : 14-15).

Al lavarenn-se a verk anat eus peseurt dleoù ez eus meneg e goulenn ar BATER. Distaol hon «dleoù» a-berzh Doue a zo stag-strizh ouzh an distaol a roomp-ni d'an dud en a-raok.

An distaol a-berzh Doue a zo unan eus hon ezhommoù-diazev. Met o vezañ ma'z eo an distaol-se stag ouzh ar pardon a roomp hon-unan d'ar re o deus mankoù en hor c'heñver, e teu ar pardon-mañ da vezañ evidomp unan eus an dleadoù-diazev.

Lakomp neuze na vefemp ket deuet a-benn da reiñ ar pardon-se en a-raok, daoust ha ret e vo dimp chom hep lavarout ar BATER, pe da nebeutañ lammat dreist goulenn ar pardon digant Doue ? N'eo ket ret, **gant ma** pouezimp war eil darn ar goulenn, gant ar c'hoant da resev digant Doue, ar c'hentañ ar gwellañ, an nerzh da bardoniñ.

Amañ adarre eo splann hon ezhomm dirak Doue : evel m'hon eus ezhomm da vezañ miret gantañ, bemdez, bev-buhezek, hon eus ken bras ezhomm da vezañ harpet gantañ en hor gwanded, e seurt doare ma c'hell bezañ degemeret gantañ hon oberoù, daoust d'ar mankoù a zo enno. Ar goulenn-mañ hon laka, anat eo, war dachenn an oberiantiz e-keñver Doue. En em lakaat a reomp amañ dirazañ e-giz servijerien ar Rouantelezh ! Pouezus-bras eo kement-mañ, seul vuioù-h a-se ma teu an trade goulenn da gadarnaat ar ster-se d'an eil.

3 - Ha n'hon lezit ket da vont gant an temptadur, met hon dieubit eus an droug

E galleg, ez omp rediet hiviziken da lavarout pe da ganañ da Zoue : «*n'hon lakit ket dindan bec'h an temptadur*». Sabatuus eo penaos e c'hellje Doue lakaat warnomp an disterañ bec'h ! A-drugarez-Doue, gwarezet omp, e brezhoneg, diouzhtu seurt dislavar ar wirionez. En-enep da-se, plijout a ra din kenañ an droidigezh dibabet gant M. Glanndour, en abeg d'ar gerioù «mont gant an temptadur», anezho un dro-lavar stummet war homañ : «mont gant ur barr-avel». An temptadur a c'hell a-wechoù bezañ e

gwirionez evel ur barr-avel trumm ha feuls, ken e seblant n'eus tu ebet da enebiañ outañ hag ez eo **mont gantañ** an emsavañ tra a zo da ober. An temptadur ez eus meneg anezhañ er BATER eo an hini gwashañ eus an temptadurioù, anat eo, an hini a laka pep tra en arvar, an hini a c'hell distreiñ krenn ha da-vat an diskibl diouzh servij ar Rouantelezh.

An ezhomm kentañ, dirak seurt barr-avel, eo, na petra 'ta, ar youl da enebiañ, ar youl da zerc'hel peg ha da stourm, hep en em lezel da vezañ «touellet» gant ar spouronus pe beurdrec'hus e c'hell seblantout ar gorventenn.

Ha reizh eo meizañ en doare-se an temptadur ? Diouzh eil darn ar goulenn e c'hellimp barn. «*Met hon dieubit eus an Droug*». Miret eo bet meneg an «droug» e PATER al Liturgiezh, moarvat dre n'oa ket tu d'ober a-hend-all, marteze ivez diwar c'hoant hini pe hini da «skarzhañ» pep meneg eus an Drouk-spered. Troourien ar Bibl, avat, e-lec'h an anv-boutin : «an droug», a laka «an anv-meur : «an Hini drouk», pe «ar Fallakr» : darn all a laka «an Tempter», evit merkañ ervat ar stourm a c'hoarvez etre daou spered : ar Spered-Glan hag an Drouk-spered. Soñj an temptadur a zo strafuilhus evit an neb a lavar e BATER, met echuiñ a c'hell ganti seder dre al lavarenn-mañ : «*Hon dieubit diouzh ar Fallakr* (pe: *diouzh an Droukspered*)». Rak ar c'halvadenn-se a verk ar fiziañs klok e Doue an Tad, Eñ hag a c'hell reiñ dimp an trec'h da-vat, mar plij gantañ, met a c'hell ivez hon dieubiañ eus an enkadenn, ma wel ez eo re start ar c'hrogad diouzh hor sempladurezh.

*
* *

Anzav a rankomp eo ken pouezus d'an diskibl tri ezhomm an eil rumm eus ezhommoù-diaze ar BATER ha ma'z eo tri ezhomm ar rumm kentañ. Daoust hag ul liamm a zo etre an tri ezhomm-se ? Krediñ a ran ez eus unan. D'am soñj ez eus amañ meneg eus tri riskl meur an diskibl da vezañ diframmet digant Doue, dre dri zaol marvel : an diouer a vagadurezh speredel, ar stuz a enebiezh e-keñver Doue pe e-keñver mibien all da Zoue, an disrann klok diouzh Doue dre vont a-du gant e enebour-meur. Bezañ gwarezet diouzh an tri riskl-se a zo un ezhomm-diaze evit kement diskibl a zo, pehini bennak e vije hag e pe amzervezh bennak e vije o vevañ.

En abeg da-se, e talvezo ar BATER betek diwezh an amzervezh.

*
* *

Brav ha mat eo chom e darempred reizh gant Doue. Met pe evit tra ?... Amañ e tegouezhomp gant kudenn al liamm a vefe etre div gevrenn ar BATER. Ma'z eo diaes dimp, marteze, dizoleiñ bremañ al liamm-se, eo dre m'hon eus diswelet, en ur zeraouiñ, pe anv a zo dimp-ni, diwar an anv a roomp da Zoue. Ma'z eo Doue hon Tad, eo dre ma'z omp-ni mibien, advibien dezhañ a-unan gant e Vab unganet.

Pedenn Tieghez Doue eo ar BATER. Met se n'eo ket un displegadur klok. Ret eo lavarout ez eo ar BATER Pedenn Tieghez Doue evit servij e Rouantelezh, dindan renerezh e Vab Jezuz Krist, e-barzh e Iliz. Dre-se, pa zegouezhomp e penn ar gont, e tizoloomp ez eo an ezhommoù dispaket er BATER kreizennet gant un ezhomm hepken : ma vezimp holl, ni Tieghez Doue, mibien dereat d'hon Tad eus an Neñv ha servijerien direbech e Rouantelezh !

*
* *

Eeun a-walc'h, a-benn ar fin, eo ar BATER. N'eo nemet brasoc'h a-se ar c'herse e chomfe graet an deroù anezhi gant lavarennoù n'int ket bet troet, betek vremañ, hervez tro-spered hor yezhoù-ni. Tu a zo d'hen ober, evel m'hon eus gwelet, e-ser chom feal da ster an destenn c'hresianek.

Ar BATER a zo berr-tre, hag evit he lavarout ervat, e vefe ret reiñ e bouez da bep ger anezhi. Ken ret-all eo, dre-se, ma vije komprenet war-eeun pep hini eus ar gerioù. Er-maez eus al Liturgiezh, petra 'vir ouzhimp da lavarout ar BATER gant un droidigezh aesoc'h ha sklaeroc'h eget an hini boazet ?

*
* *

E-kerz ar bloavezhioù diwezhañ, hon eus gwelet o vont er-maez a implij an darn vuiañ eus ar pedennoù anavezet dindan envor gant ar bobl gristen. A-drugarez d'al Liturgiezh, ar BATER he deus aspadet war-lerc'h ar bulluc'hadeg. Gant an droidigezh oikoumenek (daoust d'ar si anezhi) eo deut zoken da vezañ boutin etre muoc'h a gristenien. Met, e kornog ar bed kozh, n'eus mui nemeti a bedennoù boutin, ha c'hoazh ne vez ket implijet nemeur er-maez eus al Liturgiezh. 99

Ma vefemp galvet, warc'hoazh, da reiñ hor buhez ha da skuilhañ hor gwad evit ma vo santelaet anv hon Tad eus an neñv, ne gavfemp sanailhet en hon eñvor, an darn vuiañ ac'hanomp, nemet ar BATER !

Na pegen talvoudus eta dizoleiñ e koulz an teñzor a c'hras a zo kinniget dimp en he flegoù !

Maoris AR C'HOLLO

Keginerezh

Penaos ober bier

Notenn : An doare-ober-mañ a zo bet displeget din gant Seumas O'Buachalla, kelenner e Skol-Veur Dulenn, hag arbennigour artizanel war ar bier hag ar gwin, en e amzer vak. Kemeret em eus ma notennoù, diwar e glevout, en un ti-debriñ e Strassbourg, e-pad an ehanoù a droc'he labourioù... sirusoc'h! Adskrivet ez int bet en un ti-debriñ all, e Lannuon, o c'hortoz eur an tren !

P.D.

*
* *

Evit ober 5 gallonad (25 litrad) bier, eus ar seurt «pale», dezhañ un nerzh 4 % alkool.

- 1 - Ret eo kemer 4 lur-bouez a vaot («malt extract»; moût)
- 2 - 1/2 Lur sukr dre c'hallonad dour (5 litrad)
- 3 - Ur c'hartouron houpez; kentoc'h eus ar seurt alaman anvet *hellebauer*
- 4 - Ur c'hartouron heiz, rostet, malet en un doare gros
- 5 - Goell : ober gant ur seurt goell alaman a-ratozh evit ar bier. War-dro ur grammad e ranker lakaat
- 6 - Dour : met dour «kalet», da lavarout eo dour a zo ennañ magnezium ha kleiz. Ma'z eo «glañ» an dour, a zo en ho pro, lakaat 3 pe 4 loaiaid vihan a garbonat magnezium ennañ.

A - AR BIRVIN

Kemer ur bodez vras metal, lakaat enni ur gallonad dour ; lakaat da dommañ. Pa vo an dour o vont da virviñ, lakaat e-barzh ar magnezium, ar maot hag ar sukr, ouzh o meskañ e-keit-se gant ul loa-goad. Goude-se, pa vez o virviñ, lakaat an houpez ha lezel da virviñ e-pad 40 munut, en ur veskañ ur wech an amzer. E keit ha ma verv e sav ar greun heiz hag an houpez war-c'horre da heul an eonenn. Meskit bep 5 munut ha diwallit na zeufe an danvez er-maez. Lakaat da virviñ mat.

B - AR GOIN

Kemer ur bodez plastek. Divuhezegañ anezhi gant Sodiom Metabi Sulfit (Na H SO₃). Ober a rit ur meskaj dour + Sodiom Metabi Sulfit en ur voutailh bennak (ul loaiaid vihan dre c'hallon) ha gant an dourenn-se e walc'hit ar bodez ha kement benveg a vo implijet evit ober ar bier, koulz hag ar boutailhoù a vo lakaet ar bier enno. Ma ne vez ket divuhezekaet pep tra e-giz-se, e c'hello ar bier dont da vezañ blazet fall.

Lakaat er bodez plastek, en ur silañ anezhi, an dourenn verv ha kargañ dour yen betek ma vo, en holl, 5 gallonad er bodez : an derez-gwrez neuze a vo war-dro 15 - 20° Celsius. Ma reer gant un dourbouezer evit ar bier e verko ar benveg war-dro 1 030 gram al litrad.

Lakaat neuze ar goell. Meskañ mat. Lakaat ivez ul loaiaidig fosfat, hag a zo evel boued evit ar goell.

(Amañ e c'heller merkañ peseurt diforc'h a zo etre «lager» hag «ale» ; al «lager» a zo ar bier a zeu diwar «goadur yen», gant ar goell o kouezhañ e foñs ar bodez ; an «ale» a zo ar bier a zeu diwar «goadur tomm», gant ar goell o chom war-c'horre. An doare-ober roet amañ a zo evit «ale».)

Ret eo derec'hel ar bier d'un derez-gwrez a vo etre 15° ha 25°. Evit se, e c'heller ober gant ar seurt bizhier-tommañ a vez lakaet en un akoarium. Ar pal a zo lakaat ar goadur d'en em ober dindan daou zevezh hanter pe dri devezh. Aes eo gouzout pegoulz eo echu gant ar goadur : er penn kentañ, e vez war-c'horre ar bodez ur gwiskad tev a eon liv an dienn. Pa vez echu ar goadur ne vez mui a eon war-c'horre : ne vez mui nemet un tammig bourbouilh o sevel e-kreiz ar bodez.

Neuze e verko an dourbouezer war-dro 1 000 pe 1 005.

K - AL LAKAAT E BOUTAILH

Ret eo divuhezekaad, evel m'eo bet displeget, kement tra a vo implijet : boutailhoù, founilh plastik, korzenn blastek da sunañ ar bier eus ar bodez e-barzh ar boutailhoù. Diskargañ mat, avat, an dourenn divuhezekaad diouzh ar boutailhoù, gant aon na vije lazhet ar goell.

Kargañ ar boutailhoù, lezel enno daou veutad goulo ; lakaat e pep boutailh, goude kargañ, ul loaiaid vihan a sukr, evit ma vije un eil goadur. Miret en ul lec'h klouar e-pad 4 pe 5 devezh (evit ma teufe da vat an eil goadur-se). Goude-se, lakaat en ul lec'h fresk. Mat e vez da evañ goude pemzektez. Ar gwellañ : goude daou viz. Bez'e c'heller miret e-pad bloaz.

Pa zistouwer, ne zle ket ar bier skrinkañ er-maez eus ar voutailh. Ma strink, e tiskouez kement-se n'eo ket bet graet mat ar bier.

DEIZIADUR UR PERSON e-KERZ Gouelioù Pask 1978

Gallout a raio pep hini soñjal ar pezh a garo, evel just, diwar-benn an notennoù-mañ a skrivomp diwar-benn ar stumm m'am eus-me, person e kanton Lannuon, bevet ha tremenet Gouelioù Pask 1978. Lod eus an notennoù-se a zo bet embannet war GOULMIG AR GINDI, lod hepken, rak re hir e vijent bet da lakaat war un niverenn hepken, peotramant e vije bet dav tennañ peder bajenn ouzhpenn, ar pezh ne oa ket ret ! Dalc'hit soñj hepken ez omp karget eus teir barrez, pe gentoc'h eus teir iliz o vezañ m'eo stag Lanvezeg ouzh Kaouenneg hiziviken.

*
* *

— 11-12 a viz Meurzh : Chaseal ! Ne welan ger all ebet evit kontañ an abadenn a zo bet gant ar vugale evit o c'hofesaad hag o lakaat d'ober o fask. D'ar sadorn 11 e tlee bugale Kaouenneg dont da gofesaad goude kreisteiz. Kit da sutal ! 7 paotr bihan hepken, —plac'h ebet—, diwar 31 a vugale, a oa deuet da resev Sakramant ar Binijenn. Ar re all o devoa ankouaet, darn eus ar baotred a ranke bezañ aet da besketa, hag ar merc'hed a ranke bezañ

chomet er gêr da c'hoari bompinnell... Hag ar re all chomet da arvestiñ ouzh ar Skinwel. Ma !

Ret o adtapout... D'ar merc'her war-lerc'h, e oa klañv al leanez Maria, ha ne oa ket evit donet d'ober katekiz... Petra ho pijet graet em flas ? Kofesaad ar vugale a oa deuet d'ar c'hatekiz ! Treiñ ha distreiñ a raent o klask mont etrezek kreiz an iliz e-lec'h ma vez graet katekiz dezho, pa n'eus sal ebet a-ratozh evit se ! A-barzh ar fin e oant bet bodet dirak an aoter... graet dezho mont war ziv regennad dirak ar gador-gofez : ur regennad paotred hag ur regennad verc'hed... Hag eus a 7 e oa aet da seizh war-n-ugent roll ar vugale kofesaet... Ha tu ebet d'ober truch ! Rak goulennet e oa bet digant ar vugale, ur wech echu o finijenn ganto, merkañ o anv war ur follenn-baper a-ratozh !...

D'ar sadorn war-lerc'h e teue neuze peder blac'h vihan all da gas ar roll da 31 !

Daoust ne oa ket bet ken start an traoù e Bulien, e oa ranket c'hoari un tamm bennak evel e Kaouenneg !

Kalz muioc'h didrabas emañ kont bremañ gant an darn-vuiañ eus ar bersoned : dastum ar vugale, o frientiñ da c'houlenn pardon digant an Aotrou Doue, ha neuze o absolviñ holl war un dro, ha klozañ gant ur bedennig pe ur c'hantik bennak. C'hoazh e vez dav d'ar veleien bezañ gant o jeu, rak bez'ez eus darn eus ar vugale hag a oar diflipañ diseblant-kaer !

— 16-17-18: Kofesaad an dud vras : Evel m'emañ ar c'hiz, ec'h en em glev beleien ar parrezioù nesañ da vont eus an eil parrez d'eben da gofesaad an dud fidel : person Bulien o vont da Drezini, da Lanvilin ha da Rospez, ha person Rospez o tont da Gaouenneg ha da Vulien. E Bulien ha Kaouenneg, ez eo chomet an traoù evel a-raok. En teir barrez all e heulier dreist-holl ar c'hiz nevez : reiñ an absolvenn d'an holl war un dro.

Evit Trezini, Lanvilin ha Rospez e oa merket un eurvezh hepken : amzer d'ar beleg da lavarout e previal, e chapeled ha da lenn un draig bennak verr. Amzer d'en em soñjal ivez, rak dister ez eo niver an dud fidel a zeu da gofesaad : 3 e Trezini, 4 pe 5 e Lanvilin, hag 8 pe 10 e Rospez... Deuet eo d'ober tro ar park... Evit ar re na ouzont ket petra eo ober tro ar park, e lavarint, e veze, betek un nebeudig bloavezhioù 'zo, troc'het an ed tro-zro d'ar park, da gentañ d'ober plas d'ar mekanig da droc'hañ... Bremañ avat, n'eus ket ezhomm, peogwir e tigor ar vederez vras nevez he genoù bras adalek an toull-karr... Met setu an hañvaladenn deuet d'am spered, hep na vijen bet o klask... Deuet eo ar beleg eta da ober tro ar park, ha kerkent war e lerc'h e teuo «ar vederez vras»

da ziskar ar parkad-ed ha da zibab ar plouz diouzh ar greun mat...
Amañ eo ret din kontañ istor an Aotrou Durand, person kozh
Tredrezh, hag a veze graet anezhañ a-wechoù «ar vateur vras».
Rak ne veze ket pell o wentat pec'hedoù an dud. Setu ar pezh am
boa klevet diwar e benn, un drovezh bennak, gant ur paotr kozh
eus Ploubêr :

— Se 'oa moarvat e-kerz Pask, emezañ, hag e oa dastumet ur
bern tud en-dro da govizion an Aotrou person. Hag eñ o tont
er-maez hag o lavarout dimp e oa o vont da reiñ an absolvenn
d'an holl dud a oa kontant d'he c'haout hag a oa diskurpul
a-walc'h evit se, da lavarout eo, ar re na oant ket sammet ponner
o c'houstiañs. Me, eme ar paotr kozh, a oa yaouank ha diskurpul
ivez, ha bet em boa an absolvenn hep kofesaat !».

Ma l'ur paotr a-raok e oa ar person-se hag a zo merket war e
vez, tro-dro d'ur seurt medalenn vras, e bered Tredrezh : «*Ur beleg
a dle mervel hep pec'hed, hep arc'hant hag hep dle.*».

N'emañ ket em c'harg, hiziv, barn an doareoù-ober-se, met ar
pezh a zo sur eo e oa leun an teir iliz a-benn an Absolvenn veur
d'an holl, hep kofesaat. Trezini, Lanvillin, Rospez.

— **19 a viz Meurzh : Sul ar Bleunioù :** Ma l' Setu drouk-
chañs oc'h erruout ganin. Abaoe un toullad devezhioù e santen un
dra bennak o herlinkat din va c'horzailhenn. A-benn ar sadorn e oa
aet va mouezh diganin, pe dost. Penaos ober evit he c'haout
en-dro fresk ha nerzhus a-benn an deiz war-lerc'h, pa oa kement a
draoù da lenn, hag ispisial ar Basion. Mont da Lannuon da brenañ
sirop ha neuze peadra d'ober «moged», evel ma vez lavaret...
Allas ! palastr ar wrac'h ne oa ken... Daoust da-se e teuis a-benn
da lenn war he hed, met war va flaen, ar Basion, e Kaouenneg,
hag e oa sklaer ne golle an dud ger ebet eus al lennadenn... E
Bulien, e oa aesoc'h an traoù, rak daou zen eus Perroz-Gireg a oa
a bep tu din ouzh va sikour !

Evit an dud kurius e lavarin e oa bet war-dro 180 a dud, en ur
gontañ ar vugale, en div oferenn, ar pezh ne deo ket ur bern...
Met penaos niveriñ ar re a oa bet en derc'hent e lec'h all, pe
zoken en deiz-se e Lannuon ? N'eus forzh penaos, ne weler ket
mui ar bobl-se a dud a garge an ilizoù, deiz Sul ar Beuz, betek
dibenn ar brezel 1939-1945, ha diwezhatoc'h zoken.

Gwechall, pa veze vot, e veze kalz muioc'h a dud en oferenn
en deiz-se, met er bloaz-mañ (pa oa en deiz-se eil tro ar mouezhia-
degoù) e oa aet an trec'h, eus a bell, gant boest ar vot, evit lakaat
aotrou maer Lannuon, e-touez ar gannaded, pe an deputeed, mar
kavit gwell.

Mont da votiñ a c'hell bezañ un dever bras, met an dever
d'ober e bask a zo da vihanañ ken grevus ha ken strizh all e
Bulien...

— **SIZHUNVEZH SANTEL :** Bez'ez eus un toullad itronezed
hag a vez kontant da gempenn an iliz-parrez hag an aoterioù,
abaoe m'eo aet al leanezed kuit (1977) : unan eus an div ziwezhañ
bet amañ eo al leanez Maria, ha bremañ emañ e Rospez, stok
amañ eta. Ret e oa bet kerc'hat anezhi da ziskouez e pelec'h e oa
al lienaj hag an tapisoù a oa ezhomm da gempenn ar
«Repozouer» : 10 pe 12 a dud a oa deuet da Ofis Yaou Gambit.
N'eo ket an niver eo a gont ha setu perak e oa bet graet dezho un
tamm prezegenn diwar-benn ar Goan diwezhañ, ha Sakramant an
Urzh ha Sakramant an Aoter...

Gwener ar Groaz, da 3 eur goude kreisteiz, e oa 10 bennak a
dud evit Hent ar Groaz (3 eus Kaouenneg). D'abardaez e oa Ofis
ar Groaz — unan eus ar re gaerañ a zo en iliz — da vezañ graet da
18 eur (6 eur, evel ma vez lavaret). Kloc'h ebet da gemenn an ofis,
peogwir e oa tavet ar c'heier abaoe an neizheur (aet da Roma?!!!).
Den ebet en iliz. Gortoz ur pennadig. Den ebet. Ma l' emezon
ouzhin va-unan, kustum ez on bremañ da lavarout va oferenn
va-unan-penn, ur wech ar sizhun pe dost, me 'zo vont d'ober va
ofis va-unan-penn ivez, ha me a ya da ober an traoù e latin... Ha
me etrezek taolig ar c'heur da dapout va levrioù latin...

Setu just an nor o tigeriñ... E brezhoneg, emezon, e rin neuze.
Lennadennoù, Pasion, Pedennoù, Dizoleiñ hag Enoriñ ar Groaz
(azeuliñ, evel ma vez lavaret gant an iliz). Reiñ ar Gomunion d'ar 4
pe 5 a dud a oa eno. Ha mat. Stad ennon, rak sur-mat e oan da
vat «e-barzh» an ofis hag ar pedennoù, mar gallan komz evel-se.
Muioc'h marteze eget an dud a oa en iliz, met gwir eo ne ouzon
ket peseurt santimantoù a oa ivez en o c'halonoù.

En ur adskrivañ an notennoù-mañ diwar ar Goulmîg 2-IV-78, e
rankan reizhañ ar sifroù, rak merket em boa 10 a dud, pa ne oa ket
kement-se na tost !).

— **NOZ-FASK, SUL-FASK :** Peogwir e oa Pask abred evit ar
bloaz (26 a viz Meurzh), am boa soñjet ne oa ket dav diwezhatat
re Ofis Noz-Fask, ha lakaet e oa bet a-benn 8 eur... Abaoe un
toullad bloavezhioù, ne vennigan mui an Tan Nevez ha ne dan ket
er-maez eus an iliz. Pep tra a ran en iliz.

Da gentañ, lid-ar-sklerijenn. Tapout ar C'houlaoenn-Bask,
unan tev a-walc'h, bet implijet dija er bloavezhioù tremenet... Ur
ger berr d'an dud... Enaouiñ ar C'houlaoenn, lazhañ ar

gouloù-tredan ha kanañ *Sklerijenn an Aotrou Krist* gant ar respont *Bennozha da Zoue* gant ar bobl. Ha kement-se dre deir gwech en ur sevel uheloc'h-uhelañ ar C'houlouenn hec'h-unan ha va mouezh da heul. Dispar. Neuze adenaouiñ an tredan, ha lakaat ar C'houlouenn-Bask war he sichenn, hag eno e tremeno Amzer-Fask, betek Yaou-Bask.

Goude-se emañ kan an *Exultet*. Troet e oa bet an destenn latin ganin, un toullad bloavezhioù 'zo ha berraet un tammig. El **Levr-ofereñ evit Amzer-Fask** an hini emañ, ul levr bet liesskrivet gant ampartiz gant va mignon Jakez Dukamp... Met n'en devoa ket soñjet Jakez e stad fall va gweled, ha moulet en devoa al labour war baper melen, paper kaer a dra-sur, met melen, ar pezh a ziaesa din al lenn... Ha me o kregiñ da ganañ war an ton gregorian (pe dost). Allas ! n'edon ket evit lenn, nemet gant mil boan zoken, gant sikour va gwerenn-greskiñ. Mezhek ar paotr, hag eñ o peurlenn ar c'hantik (war e blaen hep kanañ). (1).

Evit ar *Profesioù*, kudenn ebet, koulz lavarout : sakrifis Izaag, ha Pobl Israel o treuziñ ar Mor Ruz. Neuze setu kan ar C'hirie, ar Gloria, gant ar c'hleier o vrallañ a-nevez. Lennadenn an Abostol, Kan an Alleluia, an Aviel. Homilienn ebet. Litanioù ar Sent : er bloavezhioù tremenet e vezent kanet, met poan a-walc'h o deveze an dud o terc'hel mat d'an ton, hag e talc'he o mouezhioù da gouezhañ. Er bloaz-mañ neuze ne oant ket bet kanet ha mat : embann anezho war un ton plaen ha netra ken...

Goude-se e oa an *Dour Meur* da vennigañ. Kalz eeunoc'h eget gwechall, peogwir n'eo ket dav implijañ olev-sakr... Ar pep bravañ evidon-me (hep komz eus an ofereñ a oa da vezañ da c'houde, hag a voe kaer) : skuilh Dour Nevez war an 40 bennak a dud bodet en iliz. Se 'rae un dra bennak din, n'on ket evit nac'h ! **Gwelet em eus an Dour o strinkañ eus an Templ, eus an tu dehoù, Alleluia! ha kement den 'zo bet gwalc'het gant an Dour-se a zo bet salvet hag a lavar, Alleluia! Alleluia!**

Despetus eo ne don ket barzh rak gallet em befe marteze displegañ deoc'h donder ar gan-se, klod an Dour-se o strinkañ eus tu dehoù an Templ ! Daoust ha taolet hoc'h eus pled ouzh ar gouli war beultrin Hor Salver, ha war beseurt kostez an hini emañ ? Ar skulterien gozh a anavez komzoù ar Profed Ezekiel !

Echu Noz-Fask. Tavet mouezh ar c'hleier goude ur bole diwezhañ. N'eo ket diwezhat anezhi : a-boan 9 eur hanter... Ha me o soñjal ne oa ket echu Noz-Fask e pep lec'h hag e oa marteze tra pe dra da glevout war ar Radio... Setu saozneg. Daoust ne don ket ur mailh war ar yezh-se, n'eo ket diaes din evelkent, heuliañ un ofis saoznek er Radio... Oc'h echuiñ gant al lennadennou emeur.

Neuze an ofereñ. Ger latin ebet. Kanadeg plijus ! *Gloria in excelsis* gant un diskan ha n'emaon ket evit pakañ ervat. Anat eo ez eo prientet ervat ar ganadeg hag an ofis penn-da-benn. Se 'zo sklaer, dreist-holl pa oa an ofis da vezañ skingaset ! An Alleluia distaget ervat hep astenn na dislivañ ar vogalennoù e-giz ma ra ar saoznegerien (un dra bennak evel Ellelouia-a eo a glevan me, gant ar Saizon, ha neuze fraezh-meurbet ALLELIWIA gant Protestanted Kembre !). Ur sarmon eeun distaget dispar war ar «sklerijenn» hag «ar vuhez». Neuze al Litanioù e saozneg, na petra 'ta ! Ha badeziant ur bugel, ur John Jenkins bennak, war am boa tapet kompren... Pep yezh he deus he vertuz, met biskoazh n'am boà santet pegen don e oa ar respont-mañ da c'houlouennou ar beleg diwar-benn ar Gredo : I DO ! Un dason meurdezus a oa gant an «I DO»-se, distaget fraezh gant an ilizad a-bezh.

Emaon o paouez lavarout ne oa ket bet a latin e-kerz an ofereñ-se. N'eo ket gwir penn-da-benn, rak e-kerz al lid-kinnig e oa bet kanet ar *Regina Caeli*...

E dibenn an ofereñ e klevan e oa skingaset eus Dulenn, eus Bro-Iwerzhon... Ur pistig a santen em c'halon. Ol n'eo ket dre ma teue an traoù eus Iwerzhon, ur vro geltiek. Tamm ebet, met o soñjal ez eus tud hag o deus ar c'hras da gaout ofisoù kaer, ha me —goude ober eus va gwellaig, evel just— keit all war-lerc'h...

Keuz am eus ivez, n'emaon ket evit nac'h, d'am ofisoù latin ha peogwir emañ o komz eus Gouelioù Pask, keuz d'am «Faska Nostrum» (Pascha Nostrum, gwerzad Alleluia Pask). Panevet am eus aon da vorrodiñ pennoù va lennerien e c'hellfen marteze kontañ istor va «faska nostrum», er bloaz 1949, a gav din... Er bloaz-se, e oa bet gwall-glañv an Aotrou Gow, person Ploubêr, hag e oa deuet an Aotrou E.G., rener skol ar C'houerc'hed, d'am sikour e-kerz ar sizhunvezh santel. Ne ouzon ket petra a oa krog ennañ, nemet ar stad o welout ar C'horaiz oc'h echuiñ. Sadorn Fask, diouzh ar beure, ne oa ket bet pell o lenn an 12 profesia a oa da lenn, goude an *Exultet* (pe e-pad an *Exultet*, rak ne golle ket amzer !). Biskoazh n'em eus klevet iliz Ploubêr o tregerniñ evel ma reas gant an 3 Alleluia goude lennadenn an Abostol, kanet gantañ a-bouez e benn. Ha n'eo ket farsal an hini edo oc'h ober, rak un den sirius, un den gant e jeu e oa. Daoust na heulie tamm ebet er beure-se reolennoù ar c'han gregorian e oan chomet sebezet hag estlammet ouzh e glevout...

Ma ! peogwir ez on krog da gontañ, koulz eo din derc'hel. Antronoz e oa Sul-Fask, ha me 'oa ouzh an harmoniom. Skañv va mouezh, en deiz-se, disamm va feultrin, hir va alan ! Evit ur wech !

Kanadeg 'leizh an iliz gant an dud fidel, ha neuze an *Alleuia!* Peurvuiañ e vez diskennet eus an hanter-don. N'am boa ket ezhomñ ha me o pignat ken dinec'h ha tra betek ar *fa gant diezenn*; sevel, diskenn, c'hoari, nijal, kement ha ken bihan m'en devoa ranket ar sakrist, Damien e anv (Doue d'e bardono!) va lezel va-unan-penn... Skoet e oa bet an dud peogwir em boa bet gourc'hemennoù (!!?) da c'houde! Met ar seurt taolioù ne vezont ket graet div wech er vuhez... Ha mar kontan se deoc'h-hu, lennerien, ne deo ket evit poufal na diboufal, met kement ha kontañ deoc'h un dra bennak.

A-c'houdevezh, pa vezemp an Aotrou E.G. ha me, ouzh en em hegañ e lavaren dezhañ «*Me 'garfe kaout da Alleuia*», hag hep mank e responte din «*Me 'garfe kaout ho Pascha Nostrum!*». Traoù tremenet evel kalz a draoù all. Un tammig 'zo ez eo mut an Aotrou E.G. dindan e groaz e bered Kawan. E.G., un den, ur skolaer, ur person hag en deus lezet ar vrud eus e labour gaer; hogen kaeroc'h ha padusoc'h e vije bet al labour-se, d'am meno, m'en devije bet ar gelehnadurezh vreizhek a zeree ouzh an Tregeriad pur a oa anezhañ.

*
* *

Met setu me, da heul ar menozioù o tiwan em spered, dre ma skrivañ, oc'h ankouazh Gouelioù Pask 1978. Va digarezit, mar plij, rak poent eo echuiñ gant va skrid ha dav lezel a-gostez ar peurrest eus va deiziadur...

KLERG

(1) *A-hed amzer-Fask 1978, em eus bet mil boan o lavarout an oferenn en askont d'ar paper melen-se, siwazh din!*

PARDON AR CHAS

Sur-mat hoc'h eus klevet komz diouzh pardon ar chas. Pell 'zo e oan o klask perak e vez graet pardon ar chas eus pardon Sant-Weltaz e kalz a barrezioù. Biskoazh n'em eus gwelet se skrivet war al levrioù: ar re-mañ, c'hwi 'oar se mat, n'hellont ket laret pep tra, ha neuze n'eo ket mat na chomfe netre da gontañ gant ar re gozh. Ur bern efvorennoù o devez dastumet hag un dudi eo selaout

108

anezho: peadra a gaver da zeskiñ kalz a draoù dianav d'ar re ouiziekañ.

An «hani koh» end-eeun, a vez graet diouzh Iwan L., an hini en deus roet din ar respont war ar pezh a glasken: ur paotr fin, seurt n'eus ket nemeur, gouest da zerc'hel ac'hanoc'h dihun a-hed un nozvezh goañv gant e zanevelloù. An istor-mañ en devoa klevet anezhañ gant Per D., a oa kester an Anaon e Melioneg d'ar mare ma oa Iwan person ar barrez. Ha n'eus ket keit-se 'zo abaoe: tregont vloaz bennak. D'ar c'houlz-se, e veze kalz a dud en oferenn bep sul hag e c'hellit krediñ na veze ket laket n'eus forzh piv d'ober kest an Anaon, rak e Melioneg evel er parrezioù all, e veze serret kalz a wenneien e plad an Anaon, se 'zo sklaer, ha ne gredan ket ho po disfiziañs war gement a gontan deoc'h amañ war-lerc'h tud ken onest ha person Melioneg hag e gester evit an Anaon.

*
* *

Gweltaz, c'hwi 'oar se ken mat ha me, a oa ganet e Bro-Skos, e hanternoz Bro-Saoz, en tu all d'ar mor. Pemzek kant vloaz 'zo bennak abaoe, ha Gweltaz, 'vel kalz a reoù all, a oa dav dezhañ kuitañ e vro, argaset ma oant bet er mare-se, gant ar Saozon. Treuziñ ar mor a reas ar Vrezhoned, hag e teujont neuze er vro-mañ, a veze graet diouti an Arvorig. Nebeud a dud a oa en Arvorig d'ar c'houlz ma komzan dioutañ. E-kreiz ar vro ne oa nemet koadeier hag an dud a veve dreist-holl war vord ar mor, an Arvor, ha war ribl ar stêrioù, peogwir d'ar mare-se ne oa ket hentoù 'vit mont ha dont dre ar vro. Gweltaz a oa beleg hag e klaskas evel just prezeg an Aviel da dud an Arvorig ha n'o devoa biskoazh klevet komz eus Jezuz-Krist. Dichañs a reas dezhañ dilestrañ en aber ar Blavezh, ha neuze e labouras, hed-ha-hed ar stêr-se, eus enez Houad ha ledenez Ruiz betek stank ar Blavezh e-kreiz ar menezioù, da zegas d'an dud ar gelehnadurezh kristen, oc'h ober vad d'an holl, dre e gentelioù hag e skouerioù, rak un den santel e oa Gweltaz. 'Vel ma plije kalz ar vro hag an dud dezhañ, e tremenas e amzer e-giz-se, o vont hag o tont gant e labour a veleg, o sikour an dud da sevel o spered hag o c'halon etrezek an Aotrou Doue.

Deuet an eur evitañ da zilezel e garg, Gweltaz a guitaas ar bed-mañ, didrubuilh, rak soñjal a rae gantañ en devoa graet al labour merket dezhañ gant an Aotrou Doue; ha setu Gweltaz oc'h erruout da stekiñ ouzh dor ar Baradoz: «*Deuit e-barzh diouzhtu*, a laras dezhañ Sant Per, *emañ ar Mestr ouzh ho kortoz, pinijenn a-walc'h hoc'h eus graet war an douar ha n'eo ket dav deoc'h*

109

tremen dre ar Purgator). Ha Gweltaz en em gav dirak an Aotrou Doue, digor-bras e zivrec'h evit hen degemer. «Gweltaz», a laras an Aotrou dezhañ, «setu aze ho plas em c'hichen, am eus aozet deoc'h, rak ur servijer mat ha leal oc'h-c'hwi. Deuit da dañva bremañ ar gwir evurusted ganin». «Ya, Aotrou», a laras Gweltaz, «laouen-bras on da chom ganeoc'h, met, selaouit 'ta un tamm : mar kredan, e larin deoc'h ur ger bennak». «Petra», a laras an Aotrou, «un dra bennak a deñval a vefe chomet war ho spered ? Goulennit ganin ar pezh a garit, ne vo ket nac'het ouzhoc'h». «Ya», a respontas Gweltaz, «ur vro gaer, eus ar c'haerañ, am eus kuitaet 'vit dont amañ hag aon am eus da gaout re hir an amzer er Baradoz ma ne roit ket din ul labour bennak da soursial outañ. Mar deo posubl din ober c'hoazh war-dro tud va bro, du-se e Breizh, d'ar Vrezhoned 'vit laret ar wirionez, rak an dud-se a chom tost d'am c'halon». «Petra 'soñjit, Gweltaz», a laras an Aotrou, «c'hwi 'gav deoc'h n'em eus ket galloud da reiñ deoc'h ar pezh a glaskit ? Me ouie mat ar pezh a faote deoc'h hag end-eeun e oan bremaik o prientiñ an traoù evidoc'h, rak amañ e kav pep hini ar pezh emañ o c'hortoz. Ne vern penaos, deoc'h eo da zibab al labour a blij deoc'h. Edon o sellout war va c'haier ar bajenn merket warni Breizh : m'hen tou, an deiz 'm boa graet ar vro-se, n'em boa ket kollet va amzer. Ar vro-se 'zo kaer, seurt n'eus ket war an douar, hag an dud 'ta, a zo o chom enni, pennoù kalet, ya, se a laront ha gwir eo, met kalonou aour, m'hen tou !». —«Ac'hanta !», a laras Gweltaz, pa n'on ket evit distagañ va lagad na va spered diouzh ar Vrezhoned, ne vern petra am bo d'ober, ez on prest diouzhtu d'ober evito hag e-pad ar beurbadelezh.

«Gwelomp», a laras an Aotrou Doue, en ur deurel ur sell war e baper. «Ya, un tamm soursi am eus gant daou rumm tud ha loened, e Breizh, ha c'hwi, Gweltaz, e roin deoc'h ar garg eus an eil pe egile, 'vel ma plijo ar muiañ deoc'h. Ar merc'hed yaouank, c'hwi 'oar se kenkoulz ha me, Gweltaz, a-wechoù, 'vel ma vez laret, e vez ganto gar skañv ha lagad lemm. Ha n'houlfen ket memes tra e vije kollet ar vro ganto, 'vel gwechall Sodom ha Gomor, pe a-raok c'hoazh, 'vel ma oa bet kont gant Adam gozh hag Eva, e Baradoz an douar. Lusifer, 'vel ma ouzoc'h, ne ra nemet troiata 'vit touellañ an dud, hag e vije mat deoc'h degemer ar garg da ziwall merc'hed yaouank Breizh diouzh gwallitrikoù an droukspered, peotramant a-benn nebeut amzer, e rankin dilezel o bro da vont gant hent an dismantr, ar rivin hag ar marv. Setu ar rummad kentañ am eus soursi gantañ».

«Hag an eil», a c'houlennas Gweltaz gant an Aotrou Doue, «piv int ?». —«An eil rummad, ne dint ket tud, Gweltaz, loened na larin

ket. Met ar re-mañ a zo ivez krouadurien graet ganin ha n'hallan ket gwelout anezho malevrus war an douar peogwir n'eus ket a varadoz evito. Ar chas klañv eo am eus c'hoant da laret...».

Kester Melioneg a zistage : «chas klañved», met petra faot deoc'h, e-giz-se e vez komzet bremañ e Bro-Wened hag ar barrez-se a oa stag gwechall ouzh eskopti Gwened.

Ha perak e oa chas klañv war spered an Aotrou Doue ?

Aes a-walc'h eo kompren se, peogwir, en amzer ma komzan dioutañ, ne oa ket c'hoazh medesined 'vit al loened 'vel ma 'zo bremañ, ha ne veze ket graet evit ar chas dispignoù bras, daoust ma n'eus ket seurt al loened-se 'vit 'n em stagañ ouzh an dud, nag 'vit o servijiñ betek ar marv ma vez ret.

«Ya, ar chas klañv», a laras an Aotrou Doue, «rak truez am eus outo, ha ne blij ket din gwelout malevrus nag an dud, nag al loened am eus krouet. Ha m'hoc'h eus c'hoant, Gweltaz, c'hwi 'gemoer ar garg da ziwall ar chas ouzh ar c'hleñved».

Chom a reas Gweltaz da soñjal un nebeudig amzer ha nec'het e oa un tammig, met ne badas ket pell en entr'mar peogwir e oa roet dezhañ da choaz hag e roas e respont d'an Aotrou Doue. Kredit ac'hanon, mar kirit, n'eo ket me a ra ar respont-se : kester-an-Anaon Melioneg an hini eo a laka ar respont war gont Sant Weltaz, ha n'hallont ket, nag an eil nag egile, laret nemet ar wirionez :

«Ya», a laras Gweltaz d'an Aotrou Doue, «merc'hed yaouank Breizh o defe ezhomm bras da gaout ur mesaer mat, met c'hwi 'gavo ur sant all d'ober war o zro. Evidon, gwell eo ganin kaout karg eus ar chas klañv».

*
* *

Ha setu perak eo deuet, e kalz a barrezioù hor bro, pardon Sant Weltaz da vout graet gantañ **pardon ar chas**. Mar ne gredit ket ac'hanon, kit da welout an Aotrou Iwan L., e Sant-Noger, hag en devoa klevet ar gont gant Per D., kester-an-Anaon d'ar mare-se e parrez Melioneg. C'hwistim e rafe c'hoazh Sant Weltaz ar memes respont d'an Aotrou Doue hiziv an deiz ?

Da bep hini da lavarout e soñj war gement-se...

Job KERGRIST

abadenn an «Amoco-Cadiz»

Al lanv du, frouezhenn c'hwerv ur «sistem»

Edon a-zevri o sevel ur pennad-skrid war abadenn an «Amoco-Cadiz» p'eo bet echuet gant *Komision ar Sened* hec'h enklask diwar-benn ar gwall-zarvoud skrijus-se ha p'eo bet gouezet da beseurt disoc'hoù e oa erru.

O lenn anezho er c'helaouennoù bras em eus soñjet e klotent ervat gant va menozioù ha ne oa netra gwelloc'h evidon eget ober va mad anezho.

Diouzh ar pezh am eus lennet setu eta amañ barnadennoù ha frouezh labour ar senedourien.

KIRIEGEZH AR C'HABITEN

Ar senedourien ne lavaront netra diwar-benn se, na diwar-benn hini mestr ar ramoker alaman aet war sikour an «Amoco-Cadiz», rak ma rankont tremen an eil hag egile, deiz pe zeiz, dirak ul lez-varn.

Hervezon, avat, kiriegezh an hini kentañ a zo anat ha pounner-kenañ, rak eñ an hini a zo abeg hag orin pep tra. Ker kent ha torret e stur m'en dije pouezet ervat holl zoareoù pe elfennoù ar stad risklus-meurbet m'en em gave e lestr enni da lavarout eo : braster hemañ, an diaes ma oa d'e leviata, dreist-holl er wall-amzer a oa o ren, al lec'h dañjerus m'edo ken abalamour d'ar stank ma vez al listri o vont-dont dre eno ha ken abalamour da nested un aod roc'hellek leun a skoselloù hag a froudoù, kement tra a vije bet disheñvel. Savetaet en dije e lestr hag e gargamant, moarvat, ha ne vije ket bet a lanv du.

Tamall ar wall-amzer dreist-holl, evel m'en deus graet un dileuriad eus al *Liberia* (O.F., 3-7-1978), kement-se holl ne ziskouez ket bezañ gwall-sirius.

Ar senedourien eta a zo ar wirionez ganto pa bouezont war giriegezh hollek paramantour an «Amoco-Cadiz» ken e-keñver an dud o deus kollet arc'hant pe vadoù en abeg d'ar peñse (war-dro 3 000 den a c'houlenn un digoll bennak) ken e-keñver ar gouarnamant en deus dispignet arc'hant bras da zisaotrañ an aod.

UR SISTEM A VEROURIEZH ISKIS

Ar senedourien avat, n'o deus ket graet nemet se. Aet int kalz pelloc'h. Tamall a reont ivez ar pennadurezhioù gall rak, hervezo, «ar c'heleier diwar-benn ar peñse n'int ket bet kreizennet, pep servij o virout anezho evitañ e-unan e doare m'int chomet didalvoud hag, a-wechoù zoken, e vijent bet treuzkomprenet».

Grevus-kenañ eo an tamall-se rak, evel-se, en em gav lakaet war-wel, ur wech muioc'h, unan eus perzhioù fallañ ar verouriezh c'hall, hag ez eo gant gwir abeg eo e tiskuilh ar senedourien «ur sistem ma ne c'hell ober netra ar verouriezh a zo ar galloud ganti, keit hag an hini a c'hellfe oberiañ n'en deus galloud ebet». Gwashoc'h c'hoazh a zo pa n'he deus ar verouriezh a oar, an hini karget eta da zastum ar c'heleier, nag ar galloud nag ar binvioù ret da oberiañ. Evel-se, ar verouriezh c'hall en he fezh a zo anezhi un aozadur na c'hell ober netra buan-ha-buan.

Grevusoc'h c'hoazh : lakomp o dije ar pennadurezhioù gall anavezet ha meizet gwir stad an traoù, n'o dije gallet ober tra efedus ebet rak n'o doa ket pezh a oa ret evit-se.

Emañ, a-hend-all, ar gouarnamant o paouez anzav e-unan e oa hennezh unan eus abegoù al lanv du p'en deus lakaet war-sav «Mision ar Mor», nevez 'zo (1).

RAKTRESOU DIFOUNN HA SAVET-FALL

Ar rak-tres pe ar steuñv *Polmar*, ken brudet all, hag eñ o tout war-lerc'h ar raktres *Orsec*, ne oa tamm ebet diouzh gwall-zarvoud an «Amoco-Cadiz» ken n'eo nemet a-benn c'hwec'h devezh m'eo bet kroget da labourat da vat a-enep saotradur an aod dindan renerezh un den nemetken.

Ar skinwelourien o deus bet gwelet nebeut-nebeut goude ar gwall-zarvoud, war ar skramm bihan, an engroez a leunie ar penngarter m'edod, sañset, o lakaat ar raktres *Polmar* da dalvezout, n'o deus ket soñjet kalz a vad diwar e benn kement a dud a oa oc'h en em zifretañ eno, lod anezho gant galoñsoù, lod all hep.

Anat d'an holl, dreist-holl bremañ, n'eo ket bet ijinet, evit c'hoazh, doare ebet efedus da stourm ouzh saotradur ar mor hag an aod dre an eoul-maen. Ar riboulad, zoken, n'eo ket bet implijet, kement ha ma ouzon, ar wech-mañ daoust d'an arnodennoù kalonekaüs bet graet, diwezhat a-walc'h, da vare an «*Torrey Canyon*» (2) ha daoust ma seblant an doare efedus nemetañ da virout ouzh gwalennoù a-seurt gant an hini emaoimp o paouez anavezout d'ober o reuz. Diskleriañ, evel m'en deus graet an Ao. Becam, e oa disheñvel pep peñseadenn lestr-eouller diouzh ar re

all, pezh a zo gwir, n'eo memes tra nemet un digarez toull. Pezh a zo gwir ivez eo n'eo ket ar pikolioù listri-eoulier solud a-walc'h diouzh o ment ; ne vezont ket fiziet e kabitened hag en ekipajoù barrek a-walc'h (3) ha ne vez ket taolet evezh a-walc'h outo p'emaint o tostaat ouzh un aod bennak. Ar gudenn n'eo ket bet studiet da vat, a-hervez ha pase poent e vefe hen ober.

«MISION AR MOR» HA DLEAD AR VRETONED

Abaoe an abadenn eo bet gwelet ar gouarnamant oc'h en em zifreñ hag o kemer muzulioù tonket da enebiñ ouzh al lanvioù du da-zont (Doue ra viro !). Evel-se ez eus bet gwelet ur ramoker uhelvor o tont da Vrest, kaoz a zo bet da sevel ur greizenn-imbourc'h en hevelep porzh, evezhiet e vez ouzh al listri er-maez da Eusa, ur «Mision ar Mor» a zo bet savet nevez 'zo. Hemañ a zo en e gefridi lakaat ar ministrerezh o deus o ger da lavarout war gudennoù ar mor da genoberiñ etrezo. Diaes e vo kement-se, hervez e brezidant, an Ao. Achille Fould, ur senedour anezhañ. Hervezañ ivez, e vo ret d'ar «Mision» kregiñ goustadik gant e labour, rak strizh e vo e beadra. (*Le Monde*, 1-8-1978).

Ar Vretoned a ranko enta chom war-evezh, peogwir eo o bro an hini a zo ar muiañ e riskl da vezañ saotret ha gwallet gant al lanvioù du. Ret eo anzav o deus o lod int ivez e gwall-reuz an «Amoco-Cadiz» rak re a fiziañs o deus bet lakaet e promesaoù hag en ober ar gouarnamant, en amzer dremenet. Pezh a zo c'hoarvezet abaoe 1966, ar bloaz ma'z eas «Torrey-Canyon» war reier an inizi Sillan, e penn Kernev-Veur, a ziskouez anat e ranker bountañ warnañ bepred d'e lakaat da seveniñ e bromesaoù hag, e gwir, d'ober e labour.

L. ANDOUARD (*D'ar I-añ a viz Eost 1978*)

Nota Bene - Un trugarez kalonek a lavar «Barr-Heol» d'an holl dud, Bretoned, soudarded, paotred ha merc'hed a youl vat, o deus labourer start da zisaotrañ an aod, traezh ha reier. Ul labour diaes-diaes e oa o deus kaset da-benn kement ha ma c'hellent. Mil bennozh Doue dezho-holl hep ankounac'haat an dud o deus graet war-dro al laboused-mor ha klasket saveteiñ ar muiañ ar gwellañ anezho.

NOTENNOU

- (1) Diwar-benn se keñveriañ pezh en deus skrivet I. Gicquel e «Breizh» (*Mezheven 1978*) hag eñ o komz a-zivout Kuzul Sevenadurel Breizh : «A-dra-sur e c'hellfe bezañ skañvaet e doare da gaout un aozadur nemetken e-lec'h tri ! Nemet Gwir ar Bobl hag ur spered a lodennerezh a zo en em unanet evit dispartiañ an aozadurioù da brederiñ, da zivizout ha da oberiñ ; ar «C'huzul Sevenadurel» an hini a brederio, ar «C'homite Etredepartamantel» a zivizo ha «Burev Teknel ar Rannvro» a oberio. Daoust hag e vo kement-se a-du gant an eundend hag an evedusted ? N'eo ket anat e vo...». (Lakaet e brezhoneg a-ziwar ar galleg ganin-me).
- (2) Aozet e voe ur friker-kranked eoulier, ar «Petrobourg» da riboulat an eoul-maen war vor. Kregiñ a reas an arnodennoù d'ar 27 a viz Ebrel. Talvoudusik e voent peogwir d'an 10 a viz Mae e voe gouest da riboulat 800 metrad-kub eoul, mesket gant dour-sall evel just. Ne c'heller riboulat, avat, nemet pa'z eo stummet mat he tev a-walc'h al lennadoù-eoul. Ar soñjez-on da c'hronnañ al lennad-eoul en-dro d'ul lestr peñsee gant ur fardell gelañ-hiek a zo dreist, a-hervez. Neuze e c'hellfe bezañ riboulet. Ret e vefe, avat, ober kement-se buan-ha-buan ha kerent goude ar peñse. «Gwall-zarvoud mor an «Torrey Canyon», p. 43, skrid-danevell ar «Gomision Etreministrerezhel»; ul levrig, 48 pajennad ennañ, embannet gant an Documentation Française.
- (3) Gwelout danevell mestr ar «Mater-Christi», ur vag eus Gwaien o c'hriheta tost d'an «Torrey Canyon» pa skoas ouzh ar reier : «Ar vag, emezañ, «a oa tizh ganti, 15 pe 18 skoulm, marteze, hag e talc'has gant hec'h hent adalek an dremmwel betek ar roc'h ma skoas outi. Evel m'he dije fellet dezhi mont betek anni. E gwir, diveizus eo, gant ar binvioù-merdeiñ a zo war ur seurt lestr...», in «Le Télégramme», eus ar mare. (lakaet e brezhoneg ganin-me, L.A.).

Notennoù ha Keleier

AR YEZHOUIGOU KRENV :

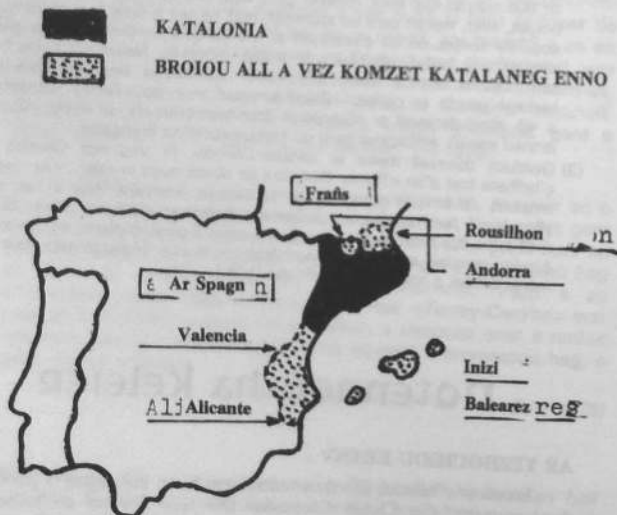
Emañ ar c'hentañ fiñvskeudennaoueg hir e katalaneg o paouez dont er-maez. «La Ciutat Cremada» (*Ar Gêr Losket*) an talbenn anezhi. Un displegadenn eo eus buhez an dud voutin, ar re a gerzh dizehan, e Barcelona, kêrbenn ar vro, abaoe deroù ar c'hantved betek ar brezel-diabarzh e 1936.

Ar c'hatalaneg hag e rannyezhoù a vez komzet gant 6 pe 7 milion a dud war aod ar Spagn, er sav-heol. Bev-buhezek e oa

a-raok 1936 —ouzhpenn 20 kelaouenn bemdeziek a veze embannet e katalaneg neuze— nemet e voe berzet dindan diktatoriezh Franco. Abaoe ur pennad, avat, emañ implij ar yezh o vont war-gresk hag emeur a-nevez oc'h embann ur gelaouenn bemdeziek e katalaneg : «Avui» hec'h anv.

Goût 'ouzer emeur oc'h aozafi ul lezenn-diazez nevez er Spagn a roio ur gouarnamant dezhi hec'h-unan da Gatalonia hag a lakaio ar c'hatalaneg war an hevelep pazenn eno hag ar c'hastilhaneg, anavezet ivez dindan an anv a spagnoleg.

(A-zíwar «Eorascáil», C'hwevrer 1978)

GWALENN AN DILABOUR :

Emañ an dilabour o vont war-washaat ken e teu da vezañ ur walenn evit hor c'hevredigezh a-vremañ. War ar gelaouenn iwerzhonat «Eorascáil» (C'hwevrer 1978) e lennann ez eus bremañ ouzhpenn 5 milion hanter a dud dilabour er Gumuniezh Europat. Daou rummad tud, dreist-holl, a zo o c'houzañv a-ziwarnañ : ar re yaouank hag ar merc'hed. Evito eo e vez an diaesañ kavout labour. 37 % (seizh ha tregont dre gant) eus an dud dilabour en «Europa an nav» a zo paotred ha merc'hed yaouank ; 1 996 000 a zo anezho en holl. Eus nebeutoc'h eget 500 000 pennden e 1969 eo savet niver an dud yaouank dilabour da 1 500 000 e 1975 evit tizhout tost da zaou vilion warlene.

Disheñvel eo ivez ment an dilabour etre ar broioù hag ar rannvroioù hag e oar an holl e vez diaesoc'h, dre vras, kavout labour a-zoare e Breizh eget er peurrest eus ar c'hwec'h-kogneg. Ar re yaouank en harlu a felle dezho distreiñ da Vreizh da labourat a zo bet, a-wechoù, gwall-dapet evel m'en deus skrivet din nevez 'zo unan eus va mignoned : «Va niz, emezañ, an hini en doa klasket advroañ e L. a zo o vont kuit da vat eus Breizh warc'hoazh. Goprouñ izel, devezhioù-labour re hir, hag a-benn ar fin, an dilabour, setu pezh en deus kavet. Dont a ra en-dro da Bariz eta... Goude e zistro, ne chomo mui hini ebet eus bugale vihan va zad-kaer er vro gozh».

Pezh a verk va mignon ivez eo penaos e krog ar re yaouank dilabour da zigalonekaat, zoken e kostez Pariz. Skrivañ a ra, da skouer, «santout a ran ez eus e X. nerzhioù o tichalañ. Kemend-all en Y., krignet ma'z eo he nerzh yaouank gant an dilabour hag an dleoù».

Bez'e rankomp bezañ war-evezh. Kredif a ran e c'hell pep hini ober un dra bennak evit pellaat ar walenn-se diouzh hor bro. Penaos ? Dre vezañ aketus, da skouer, da reiñ labour d'hor c'henvroiz ha da brenañ, ar muiañ ma c'hellomp, marc'hadourezhioù eus hor bro. Kement-se e vo bepred.

AN ANKOU E KORN AN HENTOU :

Klask a reer, abaoe pell 'zo, digreskiñ niver ar gwallzarvoudoù war an hentoù ha, da heul, niver an dud lazhet ha goullet a zo deuet da vezañ ur spont evit an holl.

Daoust d'an archerien ha d'ar bolised lakaet war ar bale, dreist-holl da vare ar gouelioù bras hag ar vakañsoù, daoust d'ar muzulioù kemeret gant ar gouarnamant evit reizhañ hag ingalañ ar

mont-dont war an hentoù, daoust ivez d'an arc'hant bras-spontus dispignet d'o frankaat, ne zeu ket an «Ejen-moueek ijinus», ken fin bennak ha ma'z eo, a-benn eus e daol.

Evel-se, er bloaz-mañ, e miz Genver, ez eo aet niver ar gwall-zarvoudoù war an hentoù eus 18 977, warlene, da 19 855, o kreskifi evel-se eus 4,6 % (pevar virgulenn c'hwec'h dre gant). Gwashoc'h c'hoazh a zo, avat, rak grevusoc'h eo bet an darvoudoù hevlene eget warlene evel m'hen diskouez niver an dud lazhet a zo tremenet eus 950 da 1 036 o kreskifi evel-se eus 9 % (nav dre gant). An dud gloazet a zo kresket o niver eus 4,5 % : 26 799 a zo bet anezho, er bloaz-mañ, e-lec'h 25 656 warlene.

A-drugarez Doue, ez eus bet cheñchet penn d'ar vazh e miz C'hwevrer ; da gredifi eo e teu an «Ejen-moueek ijinus» da vezafi finoc'h-finafi.

Kement hini o vale e karr-tan a rank, enta, teurel evezh mat ouzh ar vlenierien all, ha sentifi ouzh al lezennoù hag ar reoliadurioù bet kemeret evit ma vefe aesoc'h, plijusoc'h ha suroc'h bale war an hentoù.

PINVIDIGEZH AR PAOUR HA PAURENTEZ AR PINVIDIG :

E meur o paouez embann ur studiadenñ bet savet gant an INSEE, da lavaret eo gant tud-e-karg o labourat dindan ar gouarnamant, diwar-benn pezh a zo c'hoarvezet gant madoù ar C'hallaoued etre 1949 ha 1975.

Gouzout a reer ez eus un diforc'h bras etre ment ar madoù perc'hennet gant ar re baourañ hag hini ar re binvidikafi e Bro-C'hall ken ez eus bet lavaret e oa er vro-mañ e oa an diforc'h brasafi en Europa a-bezh.

Ma ! E-pad ar 25 bloavezh-se n'eo ket bet aet an diforc'h-se war-vihanaat, evel ma kreder alies, met er c'hontrol, war-vasaat evel m'hen diskouez ar sifroù amañ da heul : e-keit ha ma greske madoù an tiegezhioù pinvidikafi eus 11,8 %, ne greske madoù an tiegezhioù paourañ nemet eus 7,5 %. An toull eta, gwelloc'h e vefe lavarout an islonk, etre madoù an eil re hag ar re all a zo o vrasaat.

Un diforc'h ken bras-se n'eo mui gouzafvet gant al lod muiafi eus an dud ne c'hellont ket kompren e c'hell un den rozellat kement a arc'hant e-pad e vuhez nemetken. Gwech ha gwech all, e taol ar c'helaouennoù sklerijenn war beadra bras-spontus tud evel ar baron Empain, Boussac ha Dassault hag ar galloud ken bras-all o deus da heul ken e vezont lakaet keñver-ha-keñver gant «impalaered». Komzet e vez kalz hiziv an deiz, da skouer, diwar-benn «impalaered Boussac» a zo o kouezhafi en he foull hag o lemel o labour digant miliadoù ha miliadoù a vicherourien.

AR SEVEL YER :

Gouzout a reer pegen pouezus eo ar sevel yer e Breizh hag e peseurt stad tristidik a-walc'h e vez alies evel m'en deus diskouezet pezh a zo c'hoarvezet e Pederneg 3 pe 4 bloaz a zo. Pezh a zo mat da c'houzout eo emañ Bro-C'hall e penn ar broioù europat evit al labour-se peogwir hervez sifroù bet embannet, nevez 'zo, gant an Amerikaned, e vefe produet ganti hevlene 932 000 tonnellad yer e-keñver 903 000 tonnellad e 1977. Italia a zeu tost war he lerc'h. Ar Stadoù-Unanet, avat, a zo ar re gentañ tout evit ar sevel yer rak e produont 5 830 000 tonnellad anezho. Ar Gumuniezh Europat a zeu pell war o lerc'h gant 3 530 000 tonnellad.

Pezh a ranker gouzout ivez eo e kresk muioc'h niver ha pouez ar yer savet e Stadoù-Unanet Amerika eget en Europa.

UR STEREDENN NEVEZ O SEVEL WAR DREMMWEL AR VELO :

E-pad pell amzer, ar Vretoned o deus pourchaset kalz rederien war varc'h-houarn e-touez ar re wellafi, d'ar sport etrevroadel ken eo chomet anvioù 'zo evel re an Drogoed, hini Goasmat, Robic, Louison Bobet hag all... en eñvor an dud en o oad. Goude ez eus bet un toull hag e c'heller en em c'houlenn perak. Daoust hag e oa aet kement-se war-well stad a vuhez ar Vretoned ne felle mui ar re-mañ pouezañ e-pad eurvezhioù, pa n'eo ket devezhioù, war droadikelloù ar «rouanezig» ? Pe daoust hag e oa aet war gozhafi brud ar velo ?

Abaoc'h bloaz bennak, avat, eo cheñchet penn d'ar vazh eno ivez hag e vez gwelet adarre kalz a dud war varc'h-houarn zoken e-mesk ar re binvidikafi. Sofijit 'ta ! Erbedet eo gant ar «C'horf mezegel», da lavaret eo ar vedisined.

Ha setu ar Vretoned o tont en-dro war ar gorre ken emañ an holl zaoulagad o parafi war hor c'henvroad Bernard Hinault. An hini gwellañ eo bet er 47-vet Kriteriom Broadel dre redek war e varc'h-houarn da 43 km 549 an eur well-wazh. Warlene, e miz Gwengolo, en doa gounezet ivez Priz Meur ar Broadoù. Tro Vro-C'hall, ken brudet-all, a ray emberr hag e vo gwelet neuze pezh ez eo gouest da ober. Setu end-eeun m'en deus gonezet tro Bro-Spagn : la Vuelta, gouez dezho. Un dro diaes a-walc'h en abeg d'ar menezioù. Neuze en deus gonezet kampionelezh Frañs.

Ha kaeroc'h zoken ez eo deuet a-benn da ober : gonezet en deus TRO BRO-C'HALL, hag ur bern tud a oa ouzh hen degemer e Pariz d'an 23 a viz Gouere : e dad, e vamm, e wreg ha kenvroiz dezhañ eus Ivignag, e barrez c'henidik a oa du-hont ivez ouzh hen gortoz ! Sonet e oa bet ar c'hleier en Ivignag kerkenet ha ma oa bet

klévet ar c'heloù dre Radio ha dre Skinwel. A-hed ar redadeg, dreist-holl dre ma tostae ouzh Pariz, e veze gwelet bernioù bannieloù breizhat gant ar sellerien. Melldroad ha marc'h-houarn, a seblant bezañ doueoù ar Vretoned, en deiz a hiziv !

AFER ALDO MORO :

E-pad tremen 50 devezh n'eus bet war ar c'hazetennoù, ar Radio hag er Skinwel nemet anv eus Aldo Moro, pennrener ar Gostezenn Demokratel Kristen italiat, bet skrapet gant tud gopraet gant Dispac'herien anvet Brigadennoù Ruz. Fellout a rae d'ar vraouac'herien-se hen trokafi ouzh darn eus o c'henseurtes dalc'het er prizon. Dibleg avat eo chomet ar Gouarnamant, hag a-barzh ar fin eo bet adkavet korf an den kaezh en ur wetur e-kreiz ruioù Roma, gant 10 pe 11 boled en e gorf. Ur servij bras dindan renerezh ar Pab a zo bet kanet dezhañ en Iliz-Veur Sant Yann al Latran, met an intañvez nag he bugale ne oant deuet d'an ofis, dre ma tamallent d'ar pennadurezhioù bezañ bet kaoz da Aldo d'o fried ha d'o zad, da vezañ bet lazhet dre wall o aheuterzh, pa n'o devoa ket asantet da c'houlannoù ar Brigadennoù Ruz. (Miz Mae 1978).

GOUEL AR BREZHONEG (Pantekost 1978) :

Derc'hel a ra Gouel ar Brezhoneg d'ober gant e Dro-Vreizh. Hevlene, 1978, eo bet graet e Dinzag-Lokrist, e-tal an Henbont : diskouezadegoù, kofserañsoù, festoù-noz, pezhioù-c'hoari hag all... Dav avat merkañ jestr «kalonek» beleien Bro-Wened hag a zo deuet a-benn da lidañ un oferenn e brezhoneg, en iliz-parrez Lokrist, en desped da aozerien ar Gouel hag en desped d'ar person (!), deiz gouel ar Pantekost. Gwir eo, e oa bet ranket lakaat an oferenn-se e-lec'h an oferenn-bred, hag e kave moarvat gant an Aotrou person e veze bet aberzhet evel-se tud e barrez, moarvat, setu perak e ranke bountañ galleg ken lies gwech ha ma kave e du, e-touez ar pedennoù hag al lennadennoù e yezh ar vro. Kempennet mat e oa bet an traoù avat, ha kaer e oa bet an oferenn.

Aozerien ar Gouel avat, a zigareze e oa bro-Lokrist ur vro Jeun a gomunisted, hag o lakaat un oferenn e-kreiz ar gouel a vije bet en em ziskouez a-du gant an Iliz ! Digarezhioù toull ha nay gant progresourien moarvat, gwell ganto ober lidoù d'ar varksourien eget reñf ! Rak mar komzer eus Gouel ar Brezhoneg, ez eo dleet reñf plas da gement hini a labour a-du gant ar yezh. En diskouezadeg levrioù lakomp, pet levr brezhonek komunist a oa bet dispaket ?

Pet kelaouenn ? Pet kannadig ? Meneg ar gomunisted en degouezh-mañ ne deo nemet un digarez toull...

Pe e plij, pe ne blij ket, ez eo dav derc'hel kont ez eo bepred an ilizoù unan eus an tachennoù e-lec'h ma tlefe ar yezh kavout he flas, hag he flas a enor —daoust ma'z eo bet argaset eus al lodenn vrasañ anezho... Nac'h lakaat un oferenn vrezhonek war roll ar Gouel a zo ober labour partizanerezh, treñf ar Gouel en ur vanifestadeg politikel —kaer a vo lavaret !— Daoust hag e vefe c'hoant da cheñch penn d'al lavar brudet «*Ar Brezhoneg hag ar Feiz a zo Breur ha C'hoar e Breizh*» ha lavarout neuze «*Ar Brezhoneg hag ar Gleizouriezh (tu kleiz) a zo Breur ha C'hoar e Breizh*» ? Ur Gouel a unvaniezh, «Gouel an Unvaniezh» eo e tlefe bezañ Gouel ar Brezhoneg, pe neuze cheñch anv dezhañ ha lakaat un dra bennak evel-hen : «*Gouel Brezhonek*» evit Bro-Wened, e Bro-Leon, h.a. ha raskafi ar ger-mell : AR.

Gourc'hemmennoù da veleien Gwened hag o deus goulennet ar gwir o doa da gemerout perzh er Gouel.

AR BLEUN-BRUG E LANNUON (2 - 9 a viz Gouere 1978) :

Diaes eo gouzout petra eo ar *Bleun-Brug* nevez bremañ, pa'z eo disheñvel-krenn diouzh ar *Bleun-Brug* kozh... Kouezhet-fall a-walc'h e oa, rak ur bern gouelioù a oa en-dro da Lannuon, ha nevez-tremenet e oa GOUEL YANN. Hag ouzhpenn ne oa ket an amzer a-du-kaer evit ober d'ar bobl donet er-maez eus o ched ! Unan eus an traoù kaerañ ha marteze ar pep kaerñ, eo bet an Oferenn vrezhonek, e Sant Yann ar Vali, e Lannuon, d'ar sul 9 a viz Gouere : brav ar ganiri, niverus an dud (un ilizad!) hag o kemer perzh a-wir galon en ofis, ur brezegenn displeget en un dore plijus-tre (gant an Aotrou Jeune, person Plouilio), imnoù kembraek gant *Cantorion Menai* eus ar c'hwekafi. Ha da reñf ul liv etrekeltiek d'ar Gouel, e oa bet lennet an Aviel e kembraeg !

Ma ! Evel pa vefent bet en em glevet, n'o deus ar journalioù lavaret ger ebet diwar-benn an Oferenn gaer-se ! Nag an «Ouest-France», nag an «Telegramme», nag o merc'hed : «Gregor Magazine», nag an «Dépêche Tregorroise» ! Diaes eo gouzout perak ez int chomet mut evel pesked war gement-se ! Gwir eo e skrive bemdeiz pe dost paotred an «Ouest-France» eo abalamour ma oa roet re a don d'ar brezhoneg eo e chome mouzhet an dud ! Hag an dislavar sec'h ha groñs roet dezho gant oferenn ar Sul.

1) a glevout hiroc'h hon eus kaset pep a lizher (disheñvel) d'an «Ouest-France» ha d'an «Telegramme». E brezhoneg, evel just. N'hon eus bet respont ebet c'hoazh. Ur respont bennak hor bo

moarvat, daoust n'emañ ket o milin o valañ war boued-moc'h.

Met gwir eo : kaeroc'h a zo : «La voix de St-Jean», kannadig parrez Lannuon n'he deus rannet ger ebet kennebeut. Ne oa ket difennet outi evelkent son he c'hloc'h hec'h-unan, pa ne rae ket ar re all !!!

(Tennet eus «Koulmig ar Gindi», 23-7-78)

EURED :

An Itron Yves Huon, Ronan Huon hag Elen er Meliner, An Itron Buquet-Denis, Jean Jamois, a zo laouen o kemenn deoc'h ez eo bet lidet eured CHANIG ha TUDUAL, en iliz-parrez Lokenin (Bro-Wened), d'ar 6 a viz Mae 1978.

F.L.B. :

Derc'hel a ra atav an F.L.B. gant o labour-plastikañ, ha kuit e vefemp zoken da gomz diwar o fenn, ken anavezet evel ma'z eo o zaolioù, nemet ez eo mat dimp ober meneg anezho kement ha pourchas troioù-lavar d'ar vrezhonegerion.

Daou rummad F.L.B.-ed a zo etre daouarn ar polis. Ar rummad diwezhañ a zo bet paket e dibenn miz Mezheven hag e deroù miz Gouere 1978, goude an taol graet a-enep kastell Versailles : eno o deus plastiket, d'ar 25 a viz Mezheven, un askell eus ar c'hastell brudet, al lodenn m'edo an taolennoù o sellout dreist-holl ouzh istor Napoleon Bonaparte... Met daou pe dri devezh goude, e oa tapet ar blastikerien, ha d'o heul, chadennad o c'henseurtes, gant polis Roazhon. Ar pezh a ziskouez edo ar boliserien, abaoe pellik amzer a oa, o tispenn o roudoù ! Den ebet e-touez ar werin n'en deus komprenet perak e oa aet ar blastikerien da deurel o imor war ur «monumant ken brav». Ar sindikadoù, ar c'hostezennoù politikel, n'o deus ket kavet gerioù garv a-walc'h da zoareañ ur seurt taol, ha Parlamant Pariz a-unvouezh a zo en em savet a-enep ar «sakrilañj»-se. Ur seurt vendetta e oa kement-se evit gwir, a-enep ar C'horsikad Napoleon Bonaparte... Bez'ez eus e-touez ar c'hostezennoù politikel darn hag a vez tapet, evel ma vez lavaret, etre lost ar bleiz ha toull e revr, evel an U.D.B., da skouer. Nemet da vihanañ goude kondaonif implij an nerzh, e rankont anzav ez eo politikerezh Bro-C'hall ur farserezh divezh, war bep tachenn, e-kefver Breizh.

Ministr ar Justis en deus grataet e vefe barnet ar blastikerien-se ar c'hentañ ar gwellañ.

An eil rummad avat, eo ar re a oa bet paket e miz C'hwevrer

diwezhañ (1978) : 8 den nemet e oa merc'hed d'o heul en-dro-mañ hag a oa bet tamallet dezho bezañ bet douget dorn, e stumm pe stumm, d'an F.L.B.-ed. Ar re-se a sine RIWALL, ha setu amañ an taolioù a rebecher dezho. Bezañ plastiket : Palez lezvarn St-Brieg, Ti-Meur an Trujou e Sant-Brieg, Ti-Barn Sant-Maloù gwe-turioù d'an E.D.F., e Dinam, Pilier an E.D.F. e Lizio (Morbihan), Delwenn Gwesklen e Bronn, gweturioù-archerien e Sant-Brieg, Ti-Bank ar Frañs ha Ti-Bank Poblek an Arvorig, e Sant-Brieg atav. Neuze c'hoazh evit an eil gwech, gweturioù-archerien; Kreizenn (Burev-Kreiz) an Trujou, e Gwengamp, Ti-Vakafsoù ar Polis, e Treveneg, e-kichen Plouc'ha. Evit ober o zaolioù o devoa c'hwipet danvezioù-tarzh e meur a vengleuz: Lanhelen, Ploueg-Pontrev, Plounevez-Kintin, Frec'hel, Menez-ar-C'hont...

Prosez an eil rummad-mañ a zo bet graet e Pariz, dirak lezvarn diogelrouez (surentez) ar Stad, ha rust-meurbet e oa bet ar breutaer-meur en e brezegenn-damall, betek gouenn 20 vloavezh karc'har evit an hini a seblante bezañ pennawener ar blastikerien : Serj Rojensky, un den a ouenn rusian, met breizhad diouzh tu e vamm, ha brezhoneger mat. «A-benn ar fin, n'eo ket aet an douidi nag ar varnerien keit hag ar breutaer-meur ha koazhet o deus ar c'hastizoù. Rojensky o tapout 8 vloavezh ; neuze e oa bet roet ar goursez, evel ma vez lavaret, d'ar merc'hed. Un tamalliad all : Kerhouz a zo bet lezet da vont pa ne oa prouenn ebet o tiskouez ez eo eñ a vije bet o plastikañ Lezvarn Sant-Brieg, e-giz ma oa tamallet dezhañ. (25 a viz Gouere 1978).

D'hor meno, ez eo poent sevel ur skrid-spisadur (ur manifesto, ma karit) warnañ ar pep pennañ eus ezhommoù ar Vretoned. Ur skrid da vezañ sinet gant ar pennadurezhioù politikel, relijiel ha sindikadel : ur vombezenn efedusoc'h e c'hellfe bout eget bombezennoù an F.L.B.-ed. Met ar pezh a zo sur eo ez eo tonket jeu ar plastik da vont en-dro hiramzer c'hoazh, ma ne vez nemet komzoù ha promesaoù goullo gant ar Baotred Vras : ne oa ket echu ar prosez e Pariz hag a-benn neuze e oa bet plastiket archerdiou Bañleg ha Kemperle, e traoñ Departamant Penn-ar-Bed. (29).

GLAODA 'N HERRI KONDAONET DA BAEAN 775 LUR D'an TENZOR FORAN :

An Aotrou Glaoda 'n Herri (Claude Henry), kelenner e Skol-Veur Roazhon ha saver ar gazetenn «Evit ar Brezhoneg» a zo bet kondaonet da baeañ 775 Lur, dre ma nac'he paeañ e druaj evit ar Radio hag ar Skinwel o vezañ m'eo re zister lee'h ar yezh enno. Kemeret e vo an arc'hant-se diwar e bae-kelenner... Ar wirionez a zo gantañ pa lavar emañ ar Radio hag ar Skinwel oc'h ober droug

spontus d'ar yezh, nemet ez eus kalz a draoù all oc'h ober ivez labour-distrujañ : evel ar skolioù... Ret eo sevel ur skrid-spisadur berr met resis da ziskleriañ emañ ar yezh en argoll. Un dra bennak evel ar pezh o devoa graet Kembreiz goude prezegenn Saunders Lewis e 1961 : «*Tynghed yr Iaith*» (*Tonkadur ar Yezh*).

Paeet e vo mizoù prosez an Aotrou 'n Herri gant Kevredigezh ar Skinwel hag ar Radio (R.T.B.). Evel ma ouzoc'h, e vez aliet an dud da grennañ 10 % diwar o zruajoù Skinwel ha Radio, ha d'o c'has da sekretour ar Gevredigezh : Youenn GWERNIG, an Uhelgoad, ha da bacañ an telloù-kastiz.

Alioù eus ar pouezusañ

1 - An niverenn-mañ a zo un niverenn doubl hag a gont evit Mezheven ha Gwengolo. Re a zale a oa gant niverenn Mezheven, setu perak hon eus kavet gwell ober ma reomp.

2 - O vezañ ma'z eo lizidant ar goumananterien da baeañ e koulz o adkoumanant, ez eus meur a hini ha n'o deus c'hoazh a-benn bremañ nevezet o adkoumanant. O fedañ a reomp da zegas o adkoumanant ar c'hentañ ar gwellañ, pe zegas ar gelaouenn en-dro gant an notenn ofisiel : «*refusé*».

3 - Dre zievezhted ar mouler e oa bet luc'hskeudennet eil bajenn diwezhañ **Barr-Heol-96** diwar ur **Barr-Heol** kozh, ha setu perak ne glote mui prizioù an adkoumanantoù. Lenn eta :

Koumanant-bloaz	36,00 Lur
Studieren	32,00 Lur
Estrañjourien	40,00 Lur

Ur 500,00 Lur ez omp risklet da goll evel-se. Setu perak e c'houlennomp digant ar re n'o deus degaset nemet 32,00 Lur, kaout ar vadelezh da glokaat o adkoumanant. Trugarez dezho.

4 - Ne zegemerimp ket bremañ a goumanantoù evit 1979. Ret e vo gortoz niverenn *Nedeleg 1978* evit klevout an urzhioù.

Obidoù Roparz Hemon
Per Denez o komz e-tal an arched

Levrioù

STUDI HAG OBER (Niverenn 24-25, 1978) : ouzh Mammennoù Pedenn an Iliz, ha roll-gerioù evit al Liderezh, 12 Lur, Niv. K.R.P. 42 546 Louanneg.

Sur-mat ne deo ket c'hwezhañ an traoù lavarout ez eo al lev-mañ unan eus levrioù-diazev an Doueoniezh e brezhoneg. Marteze an hini wellañ eus oberennoù M. Glanndour war ar poent-se. Ur geriadur resis ha mat. Dav anzav koulskoude e kavomp iskis ha displijus ur ger evel «*substañs*». Koulz e vefe adkemerout diouzhtu ar ger kozh *solwez* ha mat ! Ar verb **en em gorfañ** a zo heg a-walc'h ivez. War-bouez derc'hel d'ober gantañ e vo tu marteze d'e gaout dereat. Sec'hik eo ar yezh ivez amañ hag ahont. Diwar-benn aberzh an oferenn an hini emañ an niverenn-mañ. Mat e vefe bet lakaat er penn-kentañ pe e dibenn al lev, roll an hoi rannoù, da lavarout eo, un daolenn resis eus an danvez. Kriz a gavomp ar varnedigezh diapel war vouezhioù Eliana Pronost hag Andrea ar Gouilh. Se 'zo hervez...

C'hoazh ur wech, un oberenn a-bouez-vras, hep mar ebet. Gourc'hemennnoù d'an oberour.

BRUD NEVEZ, Kelaouenn vrezhoneg vizieg (Niv. 15, Mae 1978). Koumanant-bloaz: 50 Lur, K.R.P. P. Mevel, 1499-55 Roazhon. Lennet hon eus hepmuiken ar pezh-barzhoniezh e penn kentañ ar gelaouenn, hag ur pennad dezhañ evel titl «*Diwar-benn darvoudoù 'zo bet c'hoarvezet e Breiz euz 1940 de 1944*».

Hosanna eo titl ar pezh-barzhoniezh ha sinet eo gant *Naig Rozmor*. Naig Rozmor a zo ur vaouez hag he deus dibabet lakaat he fluenn da daolennañ karantez ar priedoù en akt ar briedelezh. N'eo ket stank, a dra sur, ar maouezi, e Breizh, hag a gredfe mont keit-se. Un dra brevez ez eo etrezo hag o friedoù, ha damant o dije o tispakañ dirak daoulagad an holl, evel ma ra Naig Rozmor, o emzalc'h gant o gwazed. Teknikel a-walc'h ez eo traoù Naig, betek adkavout ar gerioù a implijer da skouer, pa gomzer eus ar saout : goleif. A implijer ? pe gentoc'h, a implijed, rak bremañ, e vez hadtarvet ar saout.

Ne seblant ket Naig bezañ komprenet ez eo ar garantez etre ar priedoù ur garantez santel : komz a ra, pa vez e par da vezañ goloet, eus ar Sarpant e-touez delioù ar wezenn. Un damveneg, na petra 'ta, eus pajennoù kentañ ar Bibl, gant an Temptour o klask touellañ Eva. Anat emañ Naig, evel ma vez lavaret, e-kichen ar blakenn, rak seblantout a ra lavarout, ne deo ket gwall onest ar

pezh emañ o vont da ober : ar wech kentañ din da glevout kement-se ! Ne vefe doueniour ebet, nag ar feiz katolik a-du ganti war ar poent-se ! Ma wele Yann-Ber Kalloc'h, e poullou goull daoulagad an Ankoù, daoulagad ar C'hrist, ken meur rak-se e tiefe daou bried bet resevet ganto bennoz an Aotrou Krist, deiz o eured, gwelout skeud an Aotrou Krist e-unan, gant e Groaz, e Basion hag e Adsav d'ar Vuhez, pa reont o labour a vuhez hag a garantez, ne gav ket deoc'h ? Kalz kaeroc'h ez eo gwelout an traoù-se gant daoulagad kristen, a dra sur. Zoken, akt santel ar garantez etre ar priedoù o'n em reiñ a-greiz o c'halon : hennezh eo o *Hozanna*...

An eil pennad hag en deus dedennet hon evezh, ez eo an hini sinet *J. Rannou*, diwar-benn darvoudoù 'zo c'hoarvezet e Breizh e-kerz ar brezel diwezhañ.

War zigarez barn al levr nevez — embannet gant *Imbourc'h* — Eñvorennoù Herve Landiern : dreist ar Gorventenn, e klask J. Rannou, gant holl droioù ar spered marksour, teurel war un dro, war gement tra ha kement den ne deo ket marksour, al lesanv a fachistiezh !!! Kemmeskiñ a ra, a-ratozh-kaer : Alamaned, Nazied Hitlerianed, Breizatao, Emsav, Stourmerez-kuzh ha me 'oar. Betek lavarout e oa holl bobl ar Vretoned a-du gant ar Stourmerez-kuzh : «*Gweled a ree ive Breiz a-bez o vond da heul ar Rezistañs*», emezañ, o komz eus Herve Landiern. Ma ! Petore oad ez eo ar J. Rannou-se evit skrivañ enep-gwirionezioù evel-se ? Me 'oa kure Plouber d'ar mare-se, ha kentañ klevet eo din e oa holl barrezianiz va farrez a-du gant ar Stourmerien-guzh ! Tafvait ha gwelit pegen c'hwek ez eo ar frazennig-mañ, pa ra ar gont eus an dud bet lazhet e dibenn ar brezel, en abeg d'o menozioù breizhat : «*n'eus bet nemed 10 o veza bet lazet abalamour ma oant otonomisted*». 10 ? Petra eo se ! emetu ! Re a enor a ran c'hoazh o komz diwar-benn dibennaj evel-se ! Den ebet na vo lakaet da lonkañ poulc'hod evel-se, geo ? Met peadra a zo da vezañ sabatuet o welout ur gelc'hgelaouenn vrezhonek o reiñ bod da skridoù evel-se. Aes-tre ez eo skrivañ «*ar skridoù hag ar pennadoù a vez embannet e «Bred Nevez» n'emaint ket da veza laket war gont ar gelaouenn heh-unan, war gont ar re o deus skrivet anezho hepken*». Se 'zo tre, evel ma vez lavaret e brezhoneg diardoù : «*pisat er piñsin dour benniget ha mont er-maez da c'hwitellat, pa da c'hoarzhin !*».

Ha kontant Yannig, da laret eo, rener ar gelaouenn, ha meur a hini eus ar genlabourerien, goude bezañ bet o-unan ur seurt kefestad, pa oant o-unan eus an Emsav, etre 1940-1944. Ma ! Iskis a-walc'h ez eo a-hend-all an anv a Rannoù, evitañ da vezañ boutin-tre e Breizh ! Daout hag ul liester bennak ne vefe ket ?

Ur bern traoù a vefe da lavarout, met biskoazh, ha me pesketaer gwechall, n'on deuet a-benn da dapout ur silienn gant va daouarn ! Lezomp eta ar siliou da fililañ en dour lous.

KLERG

AR PAB PAOL VI (+ 6 a viz eost 1978)

A-benn ma teuo **Barr-Heol** er-maez, e vo bet dibabet ur Pab nevez. Rak ar Pab Paol VI a zo bet galvet buan a-walc'h gant e Zoue da vont da rentañ kont eus e vuhez, dreist-holl eus e labour a bab, d'ar 6 a viz Eost 1978, war-dro 10 eur nemet 20, diouzh an noz. Ne c'hell ket **Barr-Heol** lavarout kalz a dra diwar e benn en dro-mañ, met spi hon eus e c'hellimp gouestlañ ur pennad hiroc'h da ziskouez al levezon en deus bet dre e Gelic'hlizheroù, e brezegennou, hag e veajoù : d'an Douar-Santel, da Vro-Indez, da Amerika ar C'hreisteiz (Kolombia, Bogata), da Inizi Filipinaz, ha dreist-holl e droiad da New-York da balez ar Broioù-Unanet, p'edo ar Sened-Meur oc'h echuiñ, da embann «*Biken mui a vrezel ! Biken mui !*».

Pab ar Sened-Meur ez eo bet : eñ eo a glozas al labour boulc'het gant Yann XXIII hag en em gargas da seveniñ an divizoù bet votet gant Tadoù ar Sened Vatikan II. Pab an emziviz gant an Ilizoù kristen disparti diouzh Roma. Pab an emziviz zoken gant ar broioù eus an tu all d'ar rideoz-houarn (komunisted ha marksourien). Pab ar rendael ivez, gant rummadoù katoliked ha teologourien o pellaat diouzh gwir gelennadurezh an Iliz : evel pa'z embannas e gelic'hlizher *Humanae Vitae*, bet dislavaret gant teologourien guieziekoc'h egetañ, na petra 'ta ! Ha neuze evit broioù ar C'hornog, afer Misal Pius V, gant disentiñgezh an eskob Lefebvre, disentiñgezh hag a oa donoc'h ar gwizioù anezhi eget un afer a liderezh pe a latin, evel just...

An holl gelaouennoù o deus bet moulet pennadoù hir gant poltredoù ar Pab, skignet e oa bet e obidoù dre ar Radio hag ar Skinwel. Allaz ! Bez'ez eus tud ha na ouzont ket tevel, evel an displeger gallek a oa karget da ziskleriañ lidoù an interamant ! Ne glevet nemetañ !

Pab an araokaat ez eo bet : dalc'hit soñj eus *Populorum Progressio*, penaos gwellaat stad ar pobloù. Un den spreddek-meurbet, gouiziek-tre, hag en deus graet enor d'an Iliz ha degaset dezhi sklerijenn ha buhez nevez e-pad ar 15 vloaz m'eo bet er penn anezhi.

128

Embannadurioù Barr-Heol

1 - Leksionaloù ar Sulioù hag ar gouelioù (A.B.C.)	50,00
2 - Levrioù-ofereñ (<i>Nedeleg, Pask, Korreiz</i>), en ur pezh	50,00
3 - Lennadennoù pemdeziek (<i>div levrenn</i>)	75,00
4 - Ritual ar Briedelezh (<i>klok, lieskrivet</i>)	10,00
5 - Ritual ar Vadeziant (<i>offset</i>)	7,00
6 - Levr-ofereñ evit Gouelioù ar Sent	28,00

embannadurioù all

Otello (<i>mouladur kentañ</i>) Seurez Kerwenan, Mervel evit Bevañ (pep hini)	12,00

koumanant da Varr-Heol

Koumanant ordinal	36,00
Studierien	32,00
Broioù Eitren	40,00

K.R.P. 245 45 3 ROAZHON
Revue BARR-HEOL, LANNUON

Pellgomz :

Renerezh : 37.64.37
Sekretourva : 37.66.37

LEVR KEGIN E BREZHONEG

Abaoe 12 pe 13 vloaz 'zo, e kaver e **BARR-HEOL**, pennadoù diwar-benn an doare da ober kegin.

Gant SOAZ AN TIEG eo bet savet an darn-vrasañ anezho, ha setu m'he deus kavet mat ober ul levrig ganto ha gant meur a hini all embannet gwechall e kelaouennoù brezhonek.

Al levrig-se, ment 21 x 13,5 a zo embannet evel stagadenn da **Varr-Heol**.

Priz al levr : 15 Lur.

Imprimeur : Copie 22 Pederneq - Moular : an Aotrou ar Gall, person Pederneq
Directeur de la publication : M. Le Clerc, Bubulion, 23 Lannion, Gêrant

Rener ar gelaouenn : an Aotrou Klerg, person Builm, 22300 Lannuon

Périodique inscrit à la Commission P.F.P. sous le N° 29 746

Commentarii in lingua Britannica editi - Revue krouñjara en lingua bretona

EMBANNADURIOU AL LIAMM

TRI LEVR NEVEZ E LIV EVIT AR VUGALE :

4. Kroc'hen Azen, gant Perrault . . . . . 8 lur
5. An Houadig divalav, gant Andersen 8 lur
6. Rouanez an erc'h, gant Andersen .. 8 lur

***

LEVRIOU ALL :

1. Ar C'hazhig penn-skañv . . . . . 8 lur
2. Istor ar Ponsin melen . . . . . 8 lur
3. An Nadozig vurzhdus . . . . . 8 lur

Mlle J. QUEILLÉ, 47, rue Notre-Dame, 22200 Guingamp
— c.c.p. 1136 82 Rennes —